

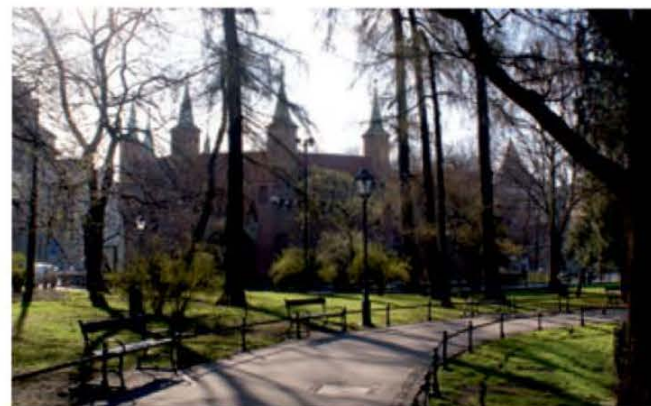
PARKI KRAKOWA

PLANTY KRAKOWSKIE
ICH PRZESTRZEŃ KULTUROWA 11

Joanna Torowska

PLANTY KRAKOWSKIE I ICH PRZESTRZEŃ KULTUROWA

Seria Parki Krakowa

Ośrodek Kultury im. Cypriana K. Norwida
Kraków 2012

Redakcja wydania
JOANNA PIROWSKA

Opracowanie graficzne, skład
AGATA DUDKIEWICZ

Zdjęcia
ELŻBIETA URBAŃSKA-KŁAPA

Streszczenia obcojęzyczne
JOANNA WISZNIEWSKA

Publikacja wydana dzięki wsparciu finansowemu Wydziału Kształtowania
Środowiska UMK w Krakowie oraz Uniwersytetowi Jagiellońskiemu.

© Copyright by Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida w Krakowie
ISBN 978-83-934916-0-5

SPIS TREŚCI

Przedmowa	5
Podziękowania	9
Historia Plant Krakowskich	11
Obecny wygląd Plant	45
Ogród Wawel	46
Ogród Uniwersytet	53
Ogród Pałac Sztuki	64
Ogród Florianka	71
Ogród Barbakan	79
Ogród Dworzec	88
Ogród Gródek	96
Ogród Stradom	103
Spis planów i ilustracji	109
Bibliografia	112
Streszczenia obcojęzyczne	117

PRZEDMOWA

Kraków uznawany jest za miasto pośród innych w Polsce najświetniejsze. Tak postrzegano je kiedyś i tak jest do dzisiaj. Kraków podoba się, przyjeżdża tu coraz więcej turystów, przyciąga ich nastrój, mistyka, artystyczny klimat, zachwyca miasto świetne urodą i majestatem, harmonią układów historycznych, interesuje specyfika nowszych dzielnic, np. Nowej Huty. Gdyby popatrzeć na Kraków z punktu widzenia sztuki ogrodowej, to także jest co podziwiać. Odnajdziemy tu przegląd ogrodów i parków z różnych epok. Był czas, gdy Kraków i okolice wiodły prym – czego przykładem idąca stąd moda na włoskie ogrody. Bogatą kartę mają też ogrody publiczne. Są wśród nich miejsca obrosłe legendami – krakowskie kopce i ich zielone otoczenie oraz miejsce niezwykle takie jak Błonia, czyli łąka publiczna w centrum miasta. Z końcem XVIII stulecia założono ogród botaniczny, można też było odwiedzać ogród łobzowski, dawną podkrakowską rezydencję królewską. Słynne były ogrody rozrywkowe w dzielnicach Wesoła, Lubicz i Kleparz. Jednak żaden z tych ogrodów nie dorównuje sławą założonym wokół miasta w miejscu dawnych obwarowań – wału i fosy – plantacjom miejskim, czyli Plantom.

Tereny zieleni i parki często stają się wyróżnikiem, elementem tożsamości, symbolem miasta. Krakowskie „plantacye”, urządzone w latach 1817-1822, pierwszy zespół zielenców miej bliwość miasta, o czym wspomina w przewodniku Karol Estreicher¹. Ich charakter doceniono też współcześnie. Stanowią obiekt chroniony m.in. jako zabytek wpisany do rejestru oraz wraz ze Starym

¹ K. Estreicher, *Kraków przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice*, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, W.L. Anczyc, Kraków 1931, s. 54

Miastem element innych ustawowych form ochrony zabytków, czyli: pomnika historii i parku kulturowego, są także chronione poprzez zapisy miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, 2003 z późn. zmianami). Zapisano „zielen Plant objętą ochroną konserwatorską pełną – którą należy rozumieć jako działania zachowawcze i konserwatorskie z ochroną ukształtowania terenu, oraz układu kompozycji poszczególnych ogrodów przy zachowaniu istniejących pomników i innych obiektów małej architektury”². Od 1978 roku historyczny układ urbanistyczny „Starego Miasta” i Plant Krakowskich wraz ze Wzgórzem Wawelskim i jego otoczeniem stanowią obszar wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO.

Planty – miejski park o charakterze spacerowym wraz z otoczeniem – to swoista lekcja historii sztuki, historii architektury i historii sztuki ogrodowej. Jako park przechodziły różne przeobrażenia. Zaprojektowane w duchu klasycystycznym w latach 20. i 30. XIX wieku według projektu Feliksa Radwańskiego i J.P. Florkiewicza, a następnie Floriana Straszewskiego. Później w latach 70-tych XIX wieku, dzięki ogrodnikowi miejskiemu Bolesławowi Maleckiemu zyskały układ krajobrazowy, naturalistyczny oraz eklektyczny, co przejawiało się w ozdobnych kwietnikach i obwódkach dywanowych, dekorowanych roślinami egzotycznymi np. palmami. W latach 1900-1914 miały miejsce zmiany w duchu secesji. Kolejne przekształcenia nastąpiły w okresie 1930-36 wówczas uczyniono i uzupełniono wnętrza i wprowadzono stylistykę modernistyczną³. Po wojnie zaniedbane doczekały się zabiegów konserwatorskich i rewaloryzacji, które przywróciły im elementy historyczne. Ten duży park publiczny ma wiele pomników, w procesach rewaloryzacji podjęto próby pokazania wcześniejszej jego

2 Uchwała nr XII/131/11 Rady Miasta Krakowa z dnia 13 kwietnia 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „Stare Miasto”.

3 J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewaloryzacji*, Arkady Warszawa 2000, passim; *Parki i ogrody w Polsce. Katalog*, T. I. Kraków w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, red. J. Bogdanowski, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa, Kraków 1997, passim.

historii przez ekspozycję fragmentów zrekonstruowanych murów, oznaczenie miejsc dawnych baszt miejskich. Obecnie stanowią element parku kulturowego, formy ochrony zabytków tworzonej „w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej” (Ustawa o ochronie zabytków..., 2003).

Planty są również ilustracją stwierdzenia „Zakładane ogrody stają się odbiciem społeczeństwa i jego potrzeb”, twierdził Geoffrey A. Jellicoe⁴. Jest to opinia ważna, można bowiem uznać ogrody za rodzaj wskaźnika rozwoju cywilizacyjnego i poziomu życia. Ogród jest zapisem wyjątkowości kultury w czasie i miejscu. W interpretacji dzieła sztuki ogrodowej uwzględnić trzeba jego głębokie zakorzenienie w lokalnej tradycji i osadzenie w historii, ale równie istotne są związki z rozwojem architektury, kultury i społeczeństwa, co ma dla krakowskiego ogrodu szczególne znaczenie. W sztuce ogrodów, bardziej niż jakiegokolwiek innej, główną wartością koncepcji jest sposób jej dostosowania do określonych warunków. Sztuka ogrodowa od czasów najdawniejszych posługiwała się symboliką. Ogrody stawały się „mówiącymi obrazami”. Obiekty architektoniczne, elementy roślinne i ich wzajemne związki, oprócz znaczenia czysto kompozycyjnego, stawały się symbolem lub znakiem, czego przykładem na Plantach mogą być Drzewo Wolności czy pomniki.

Krakowskie plantacje miejskie – ten szczególny dla krakowian obiekt wzięła na warsztat Pani dr Joanna Torowska pracownik Zakładu Pedagogiki Kultury i Historii Idei Pedagogicznych w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego autorka ważnych dla znawców i miłośników Krakowa i *Cracovianów* pozycji, m.in. *Parki Krakowa. Część pierwsza*, Kraków 2001; *Planty Krakowskie. Przewodnik dla nauczycieli*, Kraków 2003; *Parki i ogrody Krakowa. Przestrzenie edukacyjne*, Kraków 2005; *Park im. Dra Henryka Jordana*. Seria: Parki Krakowa, Kraków 2006.

Pani dr Joanna Torowska pokazuje w swej pracy zatytułowanej *Planty krakowskie i ich przestrzeń kulturowa* powstawanie

4 G. A. Jellicoe, S. Jellicoe, *The Landscape of Man*, Thames&Hudson London 1991, s. 373.

i przekształcenia Plant oraz ich najbliższego otoczenia. Możemy śledzić zmiany krajobrazu kulturowego parku wraz z budynkami, ulicami i placami z nimi graniczącymi. Autorka zebrała ogromny materiał faktograficzny, ubarwiła opowieści anegdotami i przygotowała dla czytelnika smakowitą opowieść, by stało się zadość stwierdzeniu Hansa Ophuisa „cieszymy się z parku podobnie jak cieszymy się z dobrej książki czy wspaniałej potrawy”⁵.

Publikacja ta wpisuje się w długoletnią działalność edukacyjną Ośrodka Kultury im. Cypriana Kamila Norwida służącą podnoszeniu świadomości znaczenia ochrony i kształtowania historycznych i współczesnych ogrodów oraz terenów zieleni jako istotnych elementów dziedzictwa kulturowego.

Agata Zachariasz

PODZIĘKOWANIA

Korzystając ze sposobności, składam serdeczne podziękowania Pani mgr Joannie Pirowskiej z Ośrodka Kultury im. C.K. Norwida za podjęcie inicjatywy wydania tej publikacji.

Dziękuję wszystkim Osobom i Instytucjom, którzy pomogli mi w zebraniu materiałów do tej pracy.

Bardzo dziękuję wszystkim tym Instytucjom, które wyraziły zgodę na nieodpłatne wykorzystanie zdjęć i planów. Dyrekcji i Pracownikom Działu Fotografii Muzeum Historycznego Miasta Krakowa dziękuję za możliwość posłużenia się zdjęciami archiwalnymi oraz Towarzystwu Miłośników Historii i Zabytków Krakowa za udostępnienie materiałów prasowych dotyczących opracowanej tematyki.

Dziękuję także Pani inż. Elżbiecie Urbańskiej-Kłapie za wykonanie większości współczesnej dokumentacji fotograficznej, która wzbogaciła walory opracowania.

Osobne słowa podziękowania za wskazanie dodatkowych materiałów do niniejszego opracowania kieruję do Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Krakowie. Małopolskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w Krakowie dziękuję za udostępnienie współczesnej dokumentacji dotyczącej Plant Krakowskich.

Dziękuję Wydziałowi Kształtowania Środowiska Urzędu Miasta Krakowa oraz Instytutowi Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego za wsparcie finansowe przedsięwzięcia.

Joanna Torowska

⁵ H. Ophuis, *Do we still need parks?*, w: 'Topos', 19/1997, s. 90-95

Motto

Duszą ogrodu jest jego pusta przestrzeń

Ducd. Harrcourt, *Des jardins heureux*

Maria Pawlikowska-Jasnorzewska

Planty

I gdzież jest drugie miasto tak liśćmi pokryte,

Jakby strzechą zielonej wokoło dachówki?

Kasztany – pień obok pnia –

Nokturn cienisty za dnia –

Duszno, grząsko...

Pod każdą z ławek srebrna, deszczowa kałuża;

Na ławce – profesor z książką,

Na drugiej – hrabina w pince-nez,

A na trzeciej żydowska dziewczynka, jak róża...

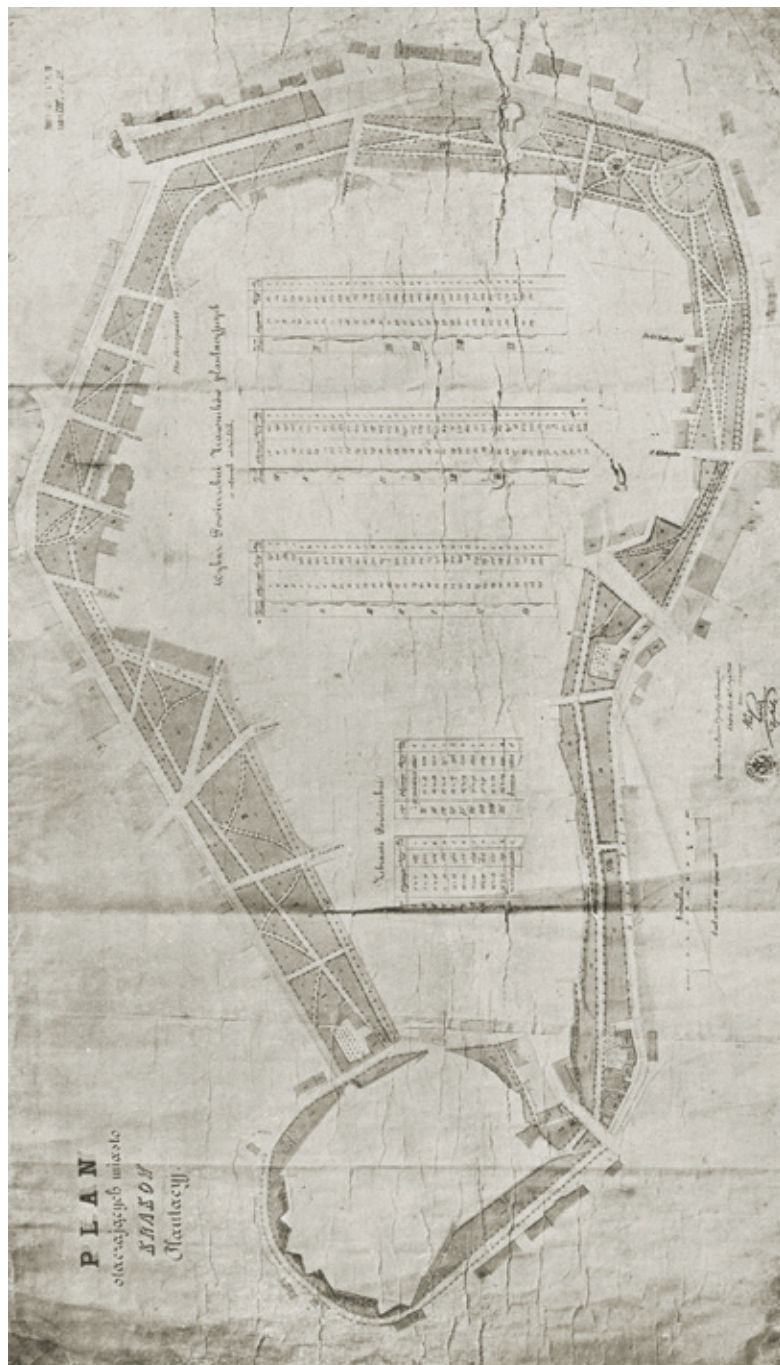
Tyle ich było pięknych. Ach, te róże nieszcześnie!

HISTORIA PLANT KRAKOWSKICH

Pierwsze prace nad urządzeniem Plant rozpoczęły się już u schyłku XVIII wieku. Wtedy na wale otaczającym miasto założono promenady, tzw. „spacery” czy „przechadzki”. Ciągnęły się od Bramy Mikołajskiej aż po Barbakan. Jednak już wcześniej, na tzw. Planie Kołłątajowskim Krakowa z 1785 roku widać, że opodal Kościoła Reformatów funkcjonowała przestrzeń wypełniona starannie utrzymanymi ogrodami, kręgielniami i piwiarniami, między Sławkowską i Floriańską znajdowała się dobrze utrzymana wybrukowana fosa, a od Floriańskiej do Mikołajskiej ciągnęły się ogródki. Jedynie okolica Wawelu była bardziej zaniedbana. Prawdopodobnie już wtedy zaczęto myśleć o uporządkowaniu dawnych umocnień. 3 maja 1792 roku w fosie od północy zasadzono Drzewo Wolności (wiąz) upamiętniający Konstytucję 3 Maja – dało to symboliczny początek Plantom.

W latach 1800-1801 wykorzystując owe przestępstwo wytyczono, na początku nie burząc murów, pierwsze aleje spacerowe wokół północnej części miasta. Po III rozbiorze Polski Kraków znalazł się pod okupacją pruską, a rok później pod tzw. pierwszą okupacją austriacką, która trwała do 1809 roku. Rozpoczęła się austriacka akcja porządkowa. Z początku rozważano możliwość obniżenia murów, ale w 1806 r. dekret cesarza Franciszka II zalecił miastu całkowite zburzenie obwarowań, aby poprawić warunki sanitarne i zdrowotne mieszkańców w śródmieściu.

Gdy w 1809 r. wojsko Księstwa Warszawskiego usunęło okupantów, zdecydowano o rozbiorze murów małego i zubożałego wtedy Krakowa oraz licytacji pozyskanych cegieł. Pomysł zrealizowano w latach

2. Plan Plantacji z r. 1850

1810-1814. W czasach Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815-1846) kontynuowano rozbiórki zniszczonych obiektów również w obrębie Plant, na których konserwację brakowało funduszy. Pierwszym orędownikiem utworzenia szerokiego pasa zieleni był profesor Feliks Radwański, dożywotni senator z tego okresu. W 1816 r. Radwański podjął kwestię ocalenia zachowanego jeszcze fragmentu murów. Argumentował to posunięcie ochroną kobiet i dzieci przed wiatrami, które przynosiły śnieżne zamiecie. Pismo przyniosło efekt, skazano na rozbiórkę tylko Bramę Grodzką, a ocalał fragment z Bramą Floriańską, Barbakan i mury z basztami Pasamoników, Stolarską i Ciesielską. Następnie Radwański postulował uporządkowanie terenów pozostałych po murach, lecz nieskutecznie. W latach 1817-1818 razem z Florianem Straszewskim zaprojektował będący częścią Plant ogród przy Placu Szczepańskim, zrealizowany jako pierwszy.

W kolejnych latach Rzeczypospolitej Krakowskiej ożywiło się pielęgnowanie narodowych tradycji i szczególna aktywność w dziedzinie kultury, w tym także sztuki ogrodowej. Kraków z czasem stał się ośrodkiem tejże sztuki, a czołowym przedsięwzięciem było założenie Plant – pierwszego na tak dużą skalę założenia zielenców miejskich, będącego kompozycją urbanistyczną. W 1820 r. prezes Senatu Rzeczypospolitej Krakowskiej, Stanisław hrabia Wodzicki, reprezentant obozu konserwatywnego, poparł projekt utworzenia ogrodów dookoła śródmieścia. Opracowanie projektu zlecono Feliksowi Radwańskiemu, a wykonanie Komitetowi Ekonomicznemu, do którego należeli m.in. Piotr Florkiewicz i wspomniany Florian Straszewski. Po roku plan był gotowy i obejmował niemal cały obszar dzisiejszych Plant. Radwański proponował również otoczenie zieleniec Kazimierza, jednak tego zamysłu nie zrealizowano. W latach 1821-1822 tworzone uszczegółowione plany. Następnie zaczęto usuwać pozostałości wałów i fos, murów, wytyczać drogi, aleje oraz budować kanały odprowadzające nieczystości do Wisły. W 1822 r. rozpoczęto na dwóch odcinkach jednocześnie systematyczne prace: pomiędzy Wawelem a ul. Floriańską oraz pomiędzy klasztorem OO. Reformatów

3. Feliks Radwański

a ul. Sławkowską. Dalej prace przebiegały na odcinku od Bramy Sławkowskiej do ul. Floriańskiej, Mikołajskiej oraz do Nowej Bramy. Tego samego roku posadzono pierwsze drzewa – topole i kasztanowce. Prace ciągnęły się dłużej niż przewidywano i znacznie więcej kosztowały. Tereny pod zakładane przechadzki znacznie nadсыpywano, używając piasku z Wisły i ziemi z Kleparza, aż zrównano je z poziomem ulic

miasta. Nie wyremontowano jednak murów obronnych – nadal niszczały.

Te działania były zaledwie wstępem do urządzenia ogrodów okalających miasto. Później wyrównane odcinki obsadzono modnymi wówczas topolami włoskimi, kasztanowcami i akacjami. Młode drzewka hodowano w szkółkach rządowych we wsi Poręba koło Alwerni i Bielska. Aleje od Wawelu do ul. Św. Anny i wzdłuż dzisiejszej ul. Św. Gertrudy oraz stoki Wawelu obsadzono topolami. Wykonano ochronne bariery i słupki pomalowane w biało-niebieskie pasy oraz tarasowania i rampy przy kościołach Św. Anny i Św.Św. Piotra i Pawła. Wystawiono także pawilon z cukiernią („altanę rządową”), gdyż powstający ogród cieszył się dużym zainteresowaniem amatorów spacerów i czasem zachodziła potrzeba schowania się przed deszczem albo wypicia kawy, orszady czy napoju chłodzącego. W 1842 r. nikt nie zgłosił się jednak do dzierżawy altany i przerobiono ją na dom mieszkalny.

W 1824 r. Komitet Ekonomiczny wystąpił z projektem zburzenia Barbakanu, ale Senat odrzucił propozycję. Podobnie pomysł zburzenia fortyfikacji wraz z Bramą Floriańską nie zyskał aprobaty

w związku z opinią generalnego budowniczego Księstwa, Christiana Piotra Aignera¹.

W 1826 r. prace przy urządzaniu plantacji objęły tereny pod tzw. jatkami poddominikańskimi i na tyłach kościoła Św. Józefa. Wyburzono wiele drewnianych domów, które znajdowały się na terenach przeznaczonych pod ogród. Udało się stosunkowo szybko odzyskać tę ziemię po przeprowadzeniu procesów sądowych i wypłaceniu odszkodowań. Po niedługim czasie prace rozciągnęły się na cały obszar dzisiejszych Plant. Nadzór nad działaniami w latach 1821-1826 spoczywał w rękach Feliksa Radwańskiego i jego syna, również Feliksa, inżyniera i architekta (autora planów i kierownika sypania Kopca Kościuszki)². Już pod koniec lat dwudziestych XIX w. ogród dookoła Krakowa stał się „płucami miasta” i miejscem częstych spacerów. Po śmierci profesora Feliksa Radwańskiego juniora kierownictwo powierzono Florianowi Straszewskiemu, zamożnemu obywatelowi ziemskiemu. Bardzo zaangażował się on w dzieło tworzenia pasa zieleni okalającego miasto – w 1830 r. założył fundację na potrzeby Plantacji, projektował aleje i trawniki, prowadził pertraktacje, a czasem spory sądowe z właścicielami ziem i domów oraz sam hojnie wspierał finansowo prace aż do swojej śmierci w 1847 roku. Za jego czasów Planty stały się prawdziwą ozdobą Krakowa. W ich okolicy powstawały oberże i zajazdy.

¹ Christian Piotr Aigner (przed 30 VI 1756-9 II 1841), architekt i teoretyk architektury, czołowy twórca epoki klasycyzmu i prekursor architektury neogotyckiej. Działał w Warszawie i w Krakowie. Miał ogromny wpływ na rozwój architektury w Polsce w 1. połowie XIX w. W o kresie Królestwa Polskiego był budowniczym rządowym w Warszawie i przyczynił się do powstania w mieście wielu budowli klasycystycznych. O pozostawieniu warowni floriańskich zdecydowała prawdopodobnie jego jednoznacznie pozytywna opinia i obdarowanie władz miejskich planem poprawy Bramy Floriańskiej. Od tej pory już nikt nie powracał do pomysłu wyburzenia ostatnich fragmentów fortyfikacji miasta. Por. Kalendarz Miłośnika Zabytków, 9 luty (dalej KMZ).

² Feliks Radwański (15 I 1789-15 X 1861), architekt – chociaż mało znany, niezmiernie zasłużony dla Krakowa. W młodości (od 1809 r.) był oficerem artylerii i inżynierii wojsk Księstwa Warszawskiego, pracował przy fortyfikacji Modlina. Był budowniczym okręgowym m. Krakowa, senatorem i marszałkiem sejmiku Rzeczypospolitej Krakowskiej. Profesor budownictwa przy szkole technicznej w Krakowie. Opracował plan i kierował robotami przy sypaniu kopca Kościuszki, wspólnie z Florianem Straszewskim założył krakowskie Planty. (KMZ, 15 października).

W 1827 r. okrąg zieleni został zamknięty przez utworzenie promenady i zasadzenie na południowych stokach Wzgórza Wawelskiego winnic – z inicjatywy wspomnianego senatora Stanisława Wodzickiego. Jednak okalający Wawel odcinek Plant i winnice nie zdołały się utrzymać – zostały zniesione przez wojska austriackie w 1850 roku, gdy pracowano nad przekształceniem Wawelu na cytadelę i koszarę. W pierwszym okresie tworzenia Plant nieustannie wytyczano nowe drogi i oddzielano tzw. gościńce rowami od trawników. Aby oddzielić ogrody od pyłu i kurzu, sadzono od strony ulicy żywopłoty ze strzyżonych grabów i świerków, które stopniowo opasały całe Planty. Około 1830 ustawiono pierwsze siedziska i ogrodzenia, wykonano mostki nad rowami. Powstał wtedy zwyczaj fundowania przez odwiedzających kamiennych ławek. Przybywało spacerowiczów – zaczęły pojawiać się różne warstwy i grupy społeczne, np. Żydzi.

Po 1830 r. kontynuowano prace – prowadzono dalej chodniki, tworzone nowe rabaty i trawniki, wysadzano aleje kasztanowcami, topolami włoskimi, klonami, jesionami i lipami. Jeszcze w 1839 roku wzniesiono altanę dla milicyjnej muzyki.

Nie cały teren został podwyższony przy pierwszym zakładaniu Plant – dwa miejsca na pamiątkę pozostawiono na dawnym poziomie: kotlinę koła małego (miejsce obok pawilonu modernistycznego przy wyjściu z przejścia podziemnego) i kotlinę koła wielkiego (miejsce zajęte przez pomnik Straszewskiego). W tej pierwszej pozostawiono piękny wiąz – Drzewo Wolności, symbolizujący odzyskanie niepodległości przez Polskę. W drugiej usypano kopiec, a na jego środku stanął biało-niebieski wysoki słup z herbem Krakowa, u dołu otoczony galerią do siedzenia. Zazwyczaj w niedzielę i święta grywała tu orkiestra milicji, a w rocznicę ustanowienia Rzeczypospolitej Krakowskiej odbywał się festyn z muzyką i zabawy dla ludności, podczas których na szczycie słupa składano nagrody dla tego, kto odważył się po nie wspiąć. Kopiec i kotlina oraz słup zostały usunięte, gdy Kraków włączono do Galicji (1846 r.), usuwano wówczas wszystkie ślady poprzedniego bytu politycznego.

4. Litografia wg rys. Henryka Waltera, około 1860 r.

W latach trzydziestych XIX wieku na wszystkich niemal trawnikach osadzono wielkie kamienne kule w celu podniesienia waleń estetycznych.

Komitet Ekonomiczny powiększał Planty. Np. w latach 1834-36 rozszerzono je od klasztoru oo. Kapucynów do Wawelu i utworzono drugą zewnętrzną aleję. Powstał ogród w stylu klasycystycznym o długich i prostych ciągach alei albo kontralei, zamkniętych akcentami widokowymi z reprezentacyjnymi kręgami, od których promieniście rozchodziły się inne aleje oraz obszerne trawniki.

Pod koniec pierwszego etapu prac Karol Kremer³ w 1841 r. ukończył restaurację Barbakanu, wyburzając przy tej okazji tzw. szyję łączącą go z Bramą Floriańską. W tym samym roku zaszły zmiany w kompozycji Plant w kierunku parku w stylu angielskim, który zatarł pierwotny układ geometryczny. Powstały swobodne zielone

³ Karol Kremer (12 I 1812-28 I 1860), od 1841 r. dyrektor budownictwa Rzeczypospolitej Krakowskiej. Zabiegał o restaurację Sukiennic oraz Ołtarza Wita Stwosza i witraży w kościele Mariackim w Krakowie. Pracował przy odnawianiu Biblioteki Jagiellońskiej, wieży kościoła Mariackiego, Barbakanu, bramy Floriańskiej (KMZ, s. styczeń 25-28).

wnętrza między ścianami alei, posadzono w nich samotniki, założono klomby, rozbudowano sieć ścieżek.

Za czasów Wolnego Miasta Planty pełniły głównie funkcję rekreacyjno-estetyczną i ekspresyjną, dając okazję do zaspokojenia potrzeby publicznego pokazania się, lecz były także miejscem festynów i zabaw oraz uroczystości patriotycznych. W 1846 roku, kiedy miasto zajęli Austriacy, festyny przeniesiono do innych ogrodów i na Błonia. W tym czasie na obrzeżach Plant powstał szereg ogrodów ogólnie dostępnych i prywatnych.

Pierwszy etap powstania Plant zamknął się wraz z upadkiem Rzeczypospolitej Krakowskiej i śmiercią Floriana Straszewskiego (lata 1846-47).

W drugim etapie historii Plant, czyli od 1847 roku do lat siedemdziesiątych XIX wieku niewiele zmieniło się w opasującym miasto kręgu zieleni. Główne prace przy założeniu ogrodu zakończono, a nowych jeszcze nie podjęto. Dosadzono tylko drzewa, pielęgnowano trawniki i naprawiano mostki, dostawiano barierki i nowe drewniane ławki. Koszty pokrywał Komitet Ekonomiczny z zasobów finansowych fundacji Straszewskiego, której roczny dochód wynosił 150 dukatów, czyli sporo, jak na owe czasy. Często nie wydawano wszystkich pieniędzy i np. w 1860 r. fundusz wynosił ponad 1000 dukatów.

Funkcja kuratora Plant przypadła kolejno Franciszkowi Wężykowi, Ludwikowi Straszewskiemu i Teofilowi Żebrowskiemu. W 1854 r. zmarł niezwykle zasłużony ogrodnik Antoni Bukowski, który za 1000 złotych rocznie i mieszkanie, sadził po obu stronach alei drzewa i zakładał trawniki. W tym okresie powstał pomysł założenia wojskowej szkoły jazdy konnej między Zamkiem Wawelskim a ul. Franciszkańską, czemu jednak sprzeciwił się kurator Plant, chroniąc je przed zmniejszeniem. Przy Plantach powstawały za to tzw. ogrody rozrywkowe zakładane przy zajazdach i dworkach, co sprzyjało koncepcji Plant jako „zamkniętej w sobie całości”⁴ i oddzieleniu ich od zgiełku i kurzu, szczególnie od strony Dworca, skąd często odjeżdżały powozy. Budowano wciąż nowe dworki

⁴ F. Klein, Planty krakowskie, Kraków 1911, s. 50.

5. Dworzec Kolei Żelaznej

i domy na miejscu starych domów i lepierek. Planty i ogrody tętniły życiem towarzyskim oraz rozbrzmiewały muzyką. Kształtowano tu kulturę spędzania wolnego czasu – odbywały się koncerty i zabawy ogrodowe. Uczestniczyli w nich początkowo przybyli do Krakowa Austriacy, wprowadzając swój styl spędzania czasu wolnego, który zaczął także oddziaływać na mieszkańców. W okolicach zieleńców odbywały się bale, maszkarady i reduty. Na dziedzińcu opuszczonego kościoła Św. Scholastyki w 1837 r. dawało przedstawienia włoskie towarzystwo akrobatów. Opodał, przy zabudowaniach kościoła Św. Krzyża, znajdowała się najstarsza na plantacji kawiarnia (od 1914 roku pod firmą Janikowskiego). Funkcjonowała także trupa Beranka, która postawiła budynek cyrkowy w okolicy jatek dominikańskich na Plantach. Podobną drewnianą budowlę, pokrytą płóciennym dachem, postawiono u stóp Wawelu obok ul. Bernardyńskiej. Planty stały się nie tylko ogrodem, ale również jakby wspólnym salonem Krakowian. Można było tutaj spotkać wszystkich poza Żydami, którzy zjawiali się tam tylko w Szabat i jedynie na odcinku od Stradomia do Dominikanów. W 1847 r. otworzono Dworzec Kolei Żelaznej Północnej i Galicyjskiej Karola Ludwika, co wpłynęło na wzrost popularności Plant. Były jednym z piękniejszych ogrodów publicznych w Europie.

Na początku lat sześćdziesiątych XIX wieku w Krakowie pojawiły się „wody gazowe” (sodowa, mineralna i lemoniada). Zagościły także w naszym ogrodzie, gdzie wcześniej podawano dla ochłody zsiadłe mleko, śmietanę i orszadę. Początkowo wodę sodową sprowadzano, później zaczęły ją wyrabiać miejscowe apteki, a wreszcie specjalne zakłady, takie jak te prowadzone przez Walerego Wielogłowskiego przy ul. Gołębiej oraz Karola Rzacę przy ul. Szczepańskiej. Z czasem kioski z wodą sodową i andrutami wpisały się w krajobraz Plant.

W drugim okresie formowania się ogrodu dookoła Śródmieścia kompozycja stała się romantyczna, angielska. Założono kółka, polany, trawniki i tzw. kwiatowe partery. Rola estetyczno-rekreacyjna została wzbogacona o funkcję integracyjno-ekspresyjną. Ten czas zamknęło uzyskanie przez Galicję autonomii, wiążące się z nadaniem miastu szeregu swobód i uzyskaniem przez Kraków miana duchowej stolicy Polski.

Trzeci okres rozwoju Plant był naturalistyczny oraz secesyjny. Trwał od 1870 r. Okres między uzyskaniem autonomii przez Galicję a początkiem I wojny światowej był czasem wyjątkowego rozkwitu. Miały miejsce różne inicjatywy poprawiające warunki życia w Krakowie, zaznaczył się także znaczny rozwój ruchu budowlanego. Zrealizowano przyjętą wcześniej koncepcję „upiększania miasta” poprzez stworzenie z obwodnicy Śródmieścia reprezentacyjnej arterii okrężnej, z jednej strony zabudowanej, a z drugiej przyozdobionej ogrodem. Wzniesiono szereg willi i pałacików złączonych zielenią w jedną kompozycję z Plantami. Ta pochodząca z Anglii i Francji romantyczna koncepcja połączona została z ideą wiedeńskiego Ringu, gdy za prezydentury prof. dr. Józefa Dietla rozpoczęto tworzenie centrum administracyjno-reprezentacyjnego dookoła dawnych obwarowań zastąpionych parkiem. Przy Basztowej zlokalizowano wówczas siedzibę starostwa, gmach Towarzystwa Ubezpieczeń Florianka, okazałe hotele i kamienice, budynek Izby Handlowo-Przemysłowej, kilka okazałych pałaców oraz willę mieszczącą kasyno - pierwszy taki obiekt o przeznaczeniu klubowym w mieście. W okresie autonomii Galicji zadbano o zabytki i upamiętniono

pomnikami ważne wydarzenia z historii Polski.

W czerwcu 1871 r. prezydent Józef Dietl postawił wniosek powołujący Komisję Plantacyjną, której sam przewodniczył. Nastąpił wówczas nowy okres w kształtowaniu Plant. Kierownikiem Zarządu został ówczesny inspektor ogrodów miejskich – Bolesław Malecki, znakomity planista, znający również rozwiązania zachodnie i późniejszy planista Parku Jordana. Porządkom sprzyjały warunki ekonomiczne, Fundacja Straszewskiego dbała nadal, by ogród nie popadł w ruinę – uzupełniała braki ławek, poręczy, naprawiała mostki i dosadzała drzewa.

Na dalszy rozwój parku w tym czasie wpłynęło sprowadzenie się na obwodnicę wielu nowych mieszkańców. Dostrzeżono zalety i piękno ogrodu. Obdarzono szacunkiem jego twórców. I tak już w 1874 r. ze składek obywateli Krakowa postawiono pierwszy na Plantach pomnik – Floriana Straszewskiego. Był to wykonany w polerowanym granicie tatrzańskim obelisk z płaskorzeźbą głowy niezwykle zasłużonego dla Plant wg projektu krakowskiego rzeźbiarza Edwarda Stehlika. Co ciekawe, był to pierwszy pomnik wzniesiony w otwartej przestrzeni na terenie Krakowa. W tym też czasie jednej z otaczających ulic nadano imię Straszewskiego, która to nazwa zachowała się do dzisiaj. Umieszczono go tam, gdzie za czasów Wolnego Miasta stał słup z miejskim herbem. Taki był początek późniejszej akcji stawiania pomników na Plantach.

Komisja Plantacyjna podjęła jednocześnie bardzo wiele inicjatyw. Zajęła się kuracją obumierających drzew, zlikwidowano też rowy między alejami a trawnikami, postawiono drewniane ogrodzenie

5. Pomnik Floriana Straszewskiego

(z czasem zmienione na metalowe). W ten sposób mostki straciły swoją komunikacyjną funkcję, lecz pozostawiono kilka jako ozdobne wejścia. Skanalizowano okrzężny ogród i zamontowano na nim oświetlenie gazowe. Dziełem Maleckiego było także umiejętne ustawienie pierwszych drewnianych ławek, tak by dobrze komponowały się z kamiennymi. Została poszerzona powierzchnia Plant kosztem części Targowiska Kleparskiego. Później urządzono w tym rejonie sadzawkę. Dodano także przestrzeń od Sławkowskiej do Hotelu Krakowskiego (dziś już nie istnieje, stał u zbiegu ul. Garbarskiej i Dunajewskiego). Malecki zmienił kompozycję Plant, wykorzystując wzory zagraniczne, stosując typowe dla epoki i tego rodzaju obiektów. Z dawnego planu pozostawił jedynie główne aleje. W tym okresie powstały wszystkie boczne i poprzeczne alejki.

Powstały nowe trawniki, kwietniki i klomby, przybyło wiele drzew różnych gatunków: dębów, klonów, kasztanowców, buków, akacji, modrzewi, sosen. Posadzono kwiaty oraz, po raz pierwszy, dodano nieco nowych krzewów.

Rada Miasta w 1878 r. zatrudniła dozorców zieleńca dla zapewnienia Plantom należytej opieki. Zwano ich plantowymi. Otaczali pilną opieką swoje rejony. Prócz tego istniał tzw. personel Plant tworzony przez ogrodników i ich pomocników oraz osoby zatrudnione sezonowo. Dozór nad Plantacją pełniła także poniekąd publiczność, jednak mimo że nie dewastowała jej, nie zawsze potrafiła dbać o porządek i czystość. Planty miały wówczas swoje obyczaje. Na przykład wodę do zmywania alei rozwoziły osiołki, ustalił się też zwyczaj zbierania kasztanów, a następnie ich sprzedaży w celach przemysłowych.

W 1886 roku powstało Towarzystwo Upiększania Krakowa i Okolicy, które wspierało Bolesława Maleckiego. Udziałem tegoż Towarzystwa było wydanie pierwszej monografii Plant.

Na przełomie XIX i XX wieku, i aż do wybuchu I wojny światowej, na Plantach znów kwitło życie towarzyskie. Funkcjonowało wówczas wiele urządzeń o charakterze kulturalno-rozrywkowym. Naprzeciw najstarszej na Plantach kawiarni Janikowskiego

7. Kawiarnia Drobnera

ustawiono pawilon koncertowy. Powstawały też inne letnie kawiarnie, m.in. Zakład Pana Drobnera, mieszczący się w okolicy placu Szczepańskiego; Kawiarnia Schmidta na rogu ul. Szewskiej i Plant; Orpheum Friedbecka (jeden z pierwszych teatrzyków rozmaitości) przy końcu ul. Św. Gertrudy. W pobliżu Plant wystawiono też drewniany budynek cyrkowy w ogrodzie przy hotelu Wiktora Kleina (obecny hotel Monopol przy ul. Św. Gertrudy). Ponadto ustawiono kilkanaście budek z wodą sodową, był też kiosk z trafiką koło Hotelu Royal, a u wylotów Szpitalnej i Wiślniej ustawiono stragany z łakociami i owocami dla dzieci. Naprzeciw Pałacu Biskupiego stała mleczarnia Dobrzyńskiej. Wówczas powstały też pierwsze toalety. Ponadto w różnych miejscach Plant działały kabarety artystyczne, literackie lub typowo rozrywkowe, teatrzyki amatorskie, awangardowe i różnego typu mikrosценki, np. salka Stowarzyszenia „Gwiazda” przy ul. Św. Krzyża 3. Instytucje te stały się w Krakowie końca XIX wieku bardzo popularne. Najosobliwsze wrażenie pod tym względem czynił odcinek Plant od kościoła Dominikanów do Wawelu, gdzie w końcu XIX wieku powstały

8. Pierwotny pomnik Lilli Wenedy

pierwsze teatrzyki rewiowe, a później kina (Teatr Elektryczny, czyli wędrowne kino, od 1913r. kinematograf, kino Edison). Tutaj zlokalizowane były hotele (położone obok siebie w ciągłej zabudowie: Royal, Union, City) przeznaczone głównie dla przybyłych do miasta kupców i handlowców, a na Wawelu stacjonowało wojsko. Można było więc liczyć na publiczność spragnioną zabaw i rozrywki. Właśnie przy hotelu

Union otwarto kabaret Odeon, który dysponował małą salą i ciałną scenką.

Cieszył się on wysoką frekwencją i nie najlepszą opinią. Z kolei w sąsiednich hotelach urządzono sale tańców i gier hazardowych. Mieszkańcy z okolicznych kamienic narzekali więc stale na zakłócenia ciszy nocnej. W kawiarni Drobnera przy placu Szczepańskim 3 od 1894 r. mieściła się Cukiernia Warszawska z kawiarnią i salą bilardową. Jej fasady zaprojektowano w stylu wiedeńskiej secesji. W 1907 r. kawiarnia Drobnera uległa pożarowi, ale szybko została wiernie odbudowana. W 1913 r. właścicielka budynku uzyskała od władz miasta zezwolenie na urządzenie w pawilonie przedstawień kinematograficznych (była to sala kinowa dla 400 osób i nazywała się „Wisła”). Rok wcześniej, w 1912 r. przy ul. Św. Gertrudy 5 zbudowano pierwsze w Krakowie kino. Budynek „Wandy”, zaprojektowany przez Samuela Mambera, wzorowany był na paryskich teatrzykach secesyjnych. Czasami, chociaż rzadko, odbywały się tam również występy aktorów.

W tym czasie Planty obok dotychczasowej funkcji rekreacyjno-rozrywkowych podjęły funkcję dydaktyczno-patriotyczną. Celowi temu służyć miało ustawianie pomników poświęconych postaciom literackim i historycznym, a także z okazji ważnych rocznic

narodowych. W 1884 r. Henryk Jordan ufundował dwa pomniki: Grażynę i Lillę Wenedę – oba wykonane przez znakomitego twórcę Alfreda Dauna. W 1886 r. monument ku czci poety i żołnierza roku 1830/1831 Józefa Bohdana Zaleskiego, wykonany przez Piusa Welońskiego ufundował Konstanty Wołodkiewicz. W 1886r. u wylotu ul. Krowoderskiej stanął pomnik dla ucznia pięćsetnej rocznicy unii Polski z Litwą, wykonany przez Oskara Sosnowskiego. Został on przysłany z Rzymu przez hrabię Ostrowskiego. W pobliżu Plant latem 1889 ustawiono pomnik w formie neogotyckiej wieżyczki z popiersiem, ku czci Tadeusza Rejtana, który na sejmie 1773 roku wstawił się niezłomnym oporem przeciw rozbiorowi Polski. Następnie, w 1890 r. koło kościoła Reformatorów ustawiono pomnik Fryderyka Chopina, autorstwa Władysława Marcinkowskiego (rozebrany w 1931).

W 1893 r. w najbliższym sąsiedztwie Plant powstał pierwszy w Krakowie gmach teatralny, wzniesiony według projektu Jana Zawiejskiego, znakomitego architekta przełomu wieków XIX i XX, znanego z wielu realizacji na terenie miasta (np. historyzujący gmach Akademii Handlowej u zbiegu ul. Straszewskiego i ul. Kapucyńskiej, na miejscu ujeżdżalni). Niebawem, w 1904 r. zamontowano tu dynamo-maszynę, dzięki której teatr miejski stał się pierwszym budynkiem w Krakowie oświetlonym prądem elektrycznym wytwarzanym przez własne urządzenia. Potrzebny do tego budyniec zlokalizowano z tyłu, był to tzw. „Dom Machin” wzniesiony w stylu secesyjnej willi podmiejskiej utrzymanej w stylu szwajcarskim (obecnie Teatr Miniatura). Przed budynkiem teatru na przełomie 1900 i 1901 r. ustawiono ufundowany przez Konstantego Wołodkiewicza pomnik Aleksandra Fredry, wykonany przez Cypriana Godebskiego. W tym samym czasie wzniesiono Pałac Sztuki przy Placu Szczepańskim, będący pierwszym secesyjnym budynkiem w Krakowie (proj. F. Mączyński, fryz J. Malczewski, 1901).

W 1903 r. w sąsiedztwie Pałacu Sztuki stanął jeszcze pomnik Artura Grottgera (1832-1867), ufundowany przez polskich artystów dla uczczenia przedwcześnie zmarłego artysty, twórcy cyklu

malarskiego Lituanina. Jego autorem był rzeźbiarz Wacław Szymanowski. W przeddzień wybuchu I wojny światowej na tyłach kościoła Św. Krzyża ustawiono popiersie komediopisarza Michała Bałuckiego, wykonane przez Tadeusza Błotnickiego.

W połowie lat dziewięćdziesiątych XIX wieku dla upiększenia Plant sprowadzono szereg kosztownych cieplarnianych roślin (draceny, palmy, itd.), stosując je na popularnych wtedy parterach dywanowych.

W 1899 r. władze miasta przystąpiły do odwodnienia Plant. Przy tej okazji udało się je ozdobić sadzawką z wodotryskiem, której budowę pomiędzy Barbakanem a ul. Sławkowską zakończono w 1904 r. Początkowo umieszczenie zbiornika wodnego wzbudziło wiele emocji wśród krakowian, lecz szybko wszyscy się do sadzawki przyzwyczaili, a nawet ustalił się zwyczaj spacerów do tego basenu, gdzie mieszkali dwa łabędzie, które chętnie karmiono. Wieczorem sadzawka była pięknie iluminowana.

Pod koniec XIX wieku Kraków nękały kataklizmy, które dotknęły również Plant. Surowe zimy i gwałtowne wichury niszczyły drzewostan, a ulewy i gradobicia unicestwiały kwietniki. Z usuwaniem tych szkód znakomicie radził sobie Bolesław Malecki.

Około roku 1870 zaczęło się wyraźnie zmieniać najbliższe otoczenie Plant. Rozwijający się ruch budowlany pochłaniał przylegające doń ogrody rozrywkowe, a nawet bezpośrednio wkraczał na ich teren. Pomimo jednak, że nie wszystkie nowe obiekty wkomponowywały się w krajobraz, pierwotna koncepcja Plant nie została zaburzona. Najbardziej obniżyły się ich walory jako ogrodu zamkniętego od ulicy. Postawienie w miejsce grabowych żywopłotów ogrodzenia z drucianej siatki spowodowało dopływ nie tylko hałasu, ale i zanieczyszczeń. Z biegiem czasu, coraz bardziej uszczuplając swą powierzchnię, Planty zmieniły charakter z „salonu miasta” na ciąg komunikacyjny. Stopniowo spowszechniały i zaczęły niszczeć.

Rok 1918 przyniósł zasadniczą zmianę w położeniu Krakowa i otworzył nowe możliwości rozwoju przestrzennego. Łączyło się to przede wszystkim z likwidacją twierdzy krakowskiej. Miasto, dzięki

prezydenturze Juliusza Lea, było u progu niepodległości stosunkowo dobrze przygotowane do stopniowego integrowania obszaru dawnych gmin wiejskich. Lata dwudzieste XX wieku przyniosły poważne zmiany w historycznym centrum miasta. Mimo trudności gospodarczych powstało wiele gmachów użyteczności publicznej. Kilka z nich ulokowano w strefie pierwszej obwodnicy, która w latach dwudziestych XX wieku zmieniła ostatecznie swój charakter. Była to kontynuacja procesu rozpoczętego jeszcze pod koniec XIX wieku, który polegał na dążeniu do zastąpienia rezydencjonalnego charakteru ulicy wokół Plant monumentalnym bulwarem podkreślającym wielkomiejski charakter Krakowa i koncentrującym ważne funkcje publiczne. Wielkomiejski charakter otrzymały też węzły przylegające do Plant: skrzyżowanie pod Pocztą Główną (z podwójnym zamknięciem perspektywicznym mostu na Wiśle i banku PKO na Wielopolu) oraz skrzyżowania z ulicami: Długą, Karmelicką i Zwierzyniecką. Zakończono również formowanie wnętrza placu Matejki, na którym w 1925 roku ustawiono tablicę ufundowaną (anonimowo) przez Mariana Dąbrowskiego, ówczesnego właściciela Ilustrowanego Kuriera Codziennego, która upamiętniała polskich żołnierzy poległych w latach 1914-1920. Na tablicy umieszczono inskrypcję: „Niezanemu żołnierzowi polskiemu/poległemu za ojczyznę/1914-1920”.

W 1919 r. na trawniku naprzeciw Collegium Novum posadzono dąb, upamiętniający odzyskanie niepodległości przez Polskę, zwany drzewem wolności.

W okresie międzywojennym podjęto porządkowanie Śródmieścia w obrębie Plant. Swój charakter zmieniła ostatecznie ulica Basztowa, przy której zlokalizowano nie tylko siedzibę urzędu wojewódzkiego

9. Pocztą Główną przed przebudową

OBJAŚNIENIE PLANU VI.

1. Ul. Podzamcze.	30. Ul. Poselska.
2. « Bernardyńska.	31. « Stradomska.
3. « św. Gertrudy.	32. « św. Sebastjana.
4. « Kolejowa.	33. « Zielona.
5. « Basztowa.	34. « Starowiślna.
6. « Dunajewskiego.	35. « Wielopole.
7. « Podwale.	36. « Kopernika.
8. « Straszewskiego.	37. « Pańska.
9. « Kanonicza.	38. « Niecała.
10. « Grodzka.	39. « Lubicz.
11. « Dominikańska.	40. « Pawia.
12. « Sienna.	41. Plac św. Ducha.
13. « św. Krzyża.	42. Ul. Zaczisze.
14. « Mikołajska.	43. Plac Matejki.
15. « św. Tomasza.	44. Rynek Kleparski.
16. « św. Marka.	45. Ul. Długa.
17. « Szpitalna.	46. « Krowoderska.
18. « Floryńska.	47. « Łazienna.
19. « Pijarska.	48. « Łobzowska.
20. « Sławkowska.	49. « Karmelicka.
21. « św. Marka.	50. « Krupnicza.
22. « Reformacka.	51. « Studencka.
23. « Plac Szczepański.	52. « Kapucyńska.
24. « Szewska.	53. « Jabłonowskich.
25. « św. Anny.	54. « Wolska.
26. « Gołębia.	55. « Smoleńska.
27. « Jagiellońska.	56. « Zwierzyniecka.
28. « Wiślna.	57. Plac na Groblach.
29. « Franciszkańska.	

10. Plan Plant Krakowskich z 1911 r. (z lewej)

11. Objasnienia do planu z 1911 r.

(w nadbudowanym gmachu dawnego starostwa), ale przede wszystkim ukończony w 1925 r. monumentalny gmach Banku Polskiego (proj. K. Wyczyński, T. Hoffmann). Równocześnie podmiejskie jeszcze w swoim charakterze jedno- i dwupiętrowe rezydencje zastępowano monumentalną architekturą łączącą funkcje handlowe i mieszkaniowe. Dobrym przykładem jest tu ośmiopiętrowy gmach „Feniksa” przy ul. Basztowej 15 (1930-1933), czy dokonana w 1929 r. przez R. Bandurskiego i E. Allweila przebudowa domu przy ul. Basztowej 10. W strefie Plant powstały jeszcze: „Bazar Polski” u zbiegu ulic Starowiślnej i Wielopole (1920-1921, projekt T. Stryjeński, F. Mączyński) oraz gmach Banku Przemysłowego i Giełdy na ul. Św. Tomasza 43, róg ul. Mikołajskiej (1925, L. Wojtyczko). Nastąpiła też gruntowna zmiana wyglądu gmachu Poczty Głównej (1930-1931, F. Tadanier). W sąsiedztwie Plant umieściło swoje siedziby kilka instytucji finansowych, m.in. przy Placu Szczeपाńskim 5 znalazł swą lokalizację siedmiopiętrowy gmach Krakowskiej Kasy Oszczędności (1936); przy ul. Dunajewskiego 3 nowoczesna siedziba Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych

11. Drukarnia „Czasu”

(1931) i wielokondygnacyjny gmach Banku Rolnego przy ul. Dunajewskiego 8 (1938, ukończony w 1953). Bank Rolny stanowił ostatni element przedwojennej akcji zmierzającej do nadania ulicy Basztowej i jej sąsiedztwu charakteru „metropolitarne” i funkcji centrum finansowego. W ten sposób średniowieczne centrum miasta i otaczająca je ulica w dalszym ciągu pełniły rolę krakowskiego city.⁵

Trzeba podkreślić, że duże znaczenie przywiązywano wówczas do artystycznego uformowania węzłów u wylotu prowadzących od centrum promienistych ulic: Wolskiej (Piłsudskiego), Karmelickiej i Długiej. Na przykład wylot ulicy Wolskiej zamknięty został ostatecznie perspektywą Błoń i wytyczoną wzdłuż ich południowej granicy aleją Marszałka Ferdynanda Focha, wyosiowaną na dominantę kopca Kościuszki. Mimo spontaniczności ówczesnego ruchu budowlanego można mówić o zrównoważonym rozwoju urbanistycznym Krakowa. W latach dwudziestych budownictwo w dużej mierze koncentrowało się jeszcze na obszarze tradycyjnej zabudowy i zgodnie z wcześniej ustalonymi zasadami. Boom lat trzydziestych to szybka urbanizacja strefy zewnętrznej. Powstała wówczas zabudowa mieszkaniowa, której architekturę można uznać za kontynuację ukształtowanej w drugiej połowie XIX wieku tradycji. Jej fundamentem była dwu- i trzypiętrowa kamienica (dopiero tuż przed pierwszą wojną światową pojawia się w Krakowie typ „wielkomiejskiej” kamienicy czteropiętrowej) pomiędzy ulicą a ogrodem. Na tym module, podporządkowanym ściśle tradycyjnej zasadzie placu i ulicy, oparty został rozwój budownictwa mieszkaniowego w Krakowie w latach dwudziestych i na początku lat trzydziestych XX wieku.

Około r. 1930 na Plantach ustawiono modernistyczne pawilony przy skrzyżowaniu głównych alei (projekt S. Strojek): przy ul. Szewskiej i obok Teatru Słowackiego. W tym okresie nastąpiły pewne przekształcenia kompozycyjne: około 1930 r. powstało obszerne wnętrze w typie scenicznym obok klasztoru oo. Dominikanów, o parterze trawnikowym przeciętym esowatą ścieżką, z samotnikami umieszczonymi na obrzeżu (starszy kasztanowiec, surmie,

⁵ J. Purchla, *Urbanistyka, architektura i budownictwo*, w: *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1918-1939*, t. 4, red. J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, Kraków 1997, s. 151-159.

leszczyna), ze skupinami (robinia, kasztanowiec, jesion), ujęte ścianami starodrzewu i krzewów. Z około 1930 r. pochodzi klomb z różnych gatunków krzewów obok Teatru im. J. Słowackiego. Następnie „w latach 1930–36 wprowadzono stylowe (modernizm) uczynienia lub dopełnienia wnętrza w kierunku kompozycji krajozawczo-scenicznego, jak np. iluminacje”.⁶ Wykonano nowe kompozycje roślin, dosadzono drzewa egzotyczne. W tym czasie ukształtowano otoczenie wnętrza z bukiem czerwonym w poł.-zach. części Plant, sceniczne wnętrza obok klasztoru OO. Dominikanów, także (ponownie ?) parter przy uniwersytecie”.⁷

W 1931 r. uległ zniszczeniu wspomniany wcześniej pomnik Fryderyka Chopina. Pozostał po nim tylko trapezowy kwiatnik oparty o główną aleję, a nieco dalej kółko zabawowe (z około 1880 r.) ramowane starodrzewem i krzewami. Niektórzy starsi wiekiem krakowianie pamiętają z tego okresu krzeselka do wynajęcia na zwirowanych alejach Plant. Bardziej wiekowi wspominają żelazne ogrodzenie chroniące gazony przed agarami, jak w owych czasach nazywano łagodną odmianę chuliganów.

Podczas I wojny światowej hotele zostały zajęte przez wojsko, zawieszono wtedy działalność kina obok Hotelu Royal. Zlikwidowanie tej sali nie zakończyło prób organizowania tu lekkich widowisk. W r. 1919 przy hotelu City otwarto nowy kabaret. Miał on niewielką scenkę, na której nie mieściły się już dekoracje, oraz widowie na sto osób przy stolikach. Wejście prowadziło od strony Plant. Kabaret ten działał jeszcze w r. 1926, a w r. 1929 Adolf Friedman, ówczesny dzierżawca hotelu City, otworzył następny pod paryską nazwą “Moulin Rouge.” Salka ta zachowała się po dzień dzisiejszy i znajduje się w tylnej części kamienicy przy ul. Św. Gertudy 28.

Pod koniec lipca 1939 r. podjęto w Krakowie na szerszą skalę budowę schronów przeciwlotniczych, a 26 lipca, na apel władz miejskich, przystąpiono do kopania rowów przeciwlotniczych na Plantach (oraz skwerach, niezabudowanych parcelach oraz w parkach

6 *Katalog Parków i Ogrodów w Polsce, Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem*, t. I, praca zbiorowa pod red. J. Bogdanowski, J. Więckowska, Warszawa 1997 (dalej: Bogdanowski, Więckowska, KPİOWP), s. 472.

7 Tamże.

i ogrodach publicznych). Przewidywano, że powinny one zapewnić w razie ataku lotniczego schronienie dla 1/4 mieszkańców miasta. Tysiące ochotników pracowało nawet w nocy, a za zgodą Kurii Metropolitalnej także w niedzielę. W rezultacie wszystkie prace ziemne wykonano w ciągu trzech dni.

Po wkroczeniu okupanta stopniowo wprowadzano coraz ostrzejsze zarządzenia segregacyjne, przeznaczając dla Niemców osobne dzielnice (zachodnie, z których usunięto Polaków), szpitale, restauracje i kawiarnie oraz osobne przedziały w tramwajach. „Nur für Deutsche” były parki Jordana i Krakowski, a nawet niektóre ławki na Plantach. W czasie wojny stylowe ogrodzenie Plant Niemcy przetopili na “Tygrysy”.

Hitlerowcy niszczyli symbole chwały oręza polskiego i miejsca pamięci narodowej. W tym okresie została zniszczona płyta pamiątkowa poświęcona Nieznanemu Żołnierzowi przy placu Matejki podczas „demontażu” Pomnika Grunwaldzkiego.⁸

W czasie II wojny światowej Planty uległy pewnemu zaniedbaniu. Zniszczone zostały kwiatniki. Nie nastąpiły jednak żadne drastyczne zmiany.⁹

Po wojnie w 1945 r. w otoczeniu Barbakanu, od zachodu założono cmentarz oraz postawiono rozbudowany pomnik, symbolizujący wdzięczność żołnierzom Armii Czerwonej (M. Bukowski, K. Muszkiet).¹⁰

W okresie powojennym można wyróżnić kilka faz o różnym dla Plant znaczeniu¹¹:

„Pierwsza to przełom lat czterdziestych i pięćdziesiątych, będąca na ogół przywróceniem stanu sprzed wojny. Jedyną poważniejszą zmianę stanowiło zachowanie z czasu wojny cmentarza-pomnika przy Barbakanie, dziś usuniętego”¹². Jedynie w 1953 r. przy Colle-

8 Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego: Pomnik Nieznanego Żołnierza / Tablica przed płytą: www.bj.edu.pl/~plok/sowiniecl/ (10.10.2012)

9 J. Bogdanowski, *Planty krakowskie – rzut oka na historię, kompozycję i zieleń*, w: *Teki Krakowskie* XIII/2001, s. 49 (dalej Bogdanowski, Teki).

10 Bogdanowski, Więckowska, KPİOWP, s. 482.

11 Dokumentację dotyczącą Plant Krakowskich posiada Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie. Zob. Stan badań źródła archiwalne.

12 Bogdanowski, Teki, s. 49.

gium Witkowskiego ustawiono pomnik Mikołaja Kopernika, dłuta Cypriana Godebskiego. Został on przeniesiony z dziedzińca Collegium Maius. Pomnik ufundowano w 1900 r. z okazji pięćsetletniej rocznicy reaktywowania przez Władysława Jagiełłę Akademii Krakowskiej.

Do około 1960 r. prowadzona była jedynie zachowawcza konserwacja Plant.

Druga faza to przykry czas postępującego zaniedbania założenia z lat sześćdziesiątych. W okresie tym zaczęto kosztem Plant poszerzać ulice (!), co w pierwszej kolejności objęło odcinek od ul. Karłowickiej do Długiej. Niemniej podjęto też próby porządkowania niektórych odcinków Plant, wprowadzając kwietniki i nowe akcenty plastyczne (obok drzewa wolności i pod Wawelem). Zaczęto wówczas wprowadzać pierwsze współczesne uzupełnienia kompozycji Plant, do których należały głównie elementy rzeźbiarskie i pamiątki. Tuż przy wejściu na Planty od zachodu – grupa rzeźb „Sowy” Bronisława Chromego (1963r.) Na trawniku przy Pałacu Biskupim – czworoboczny, nieregularny basen z fontanną, ujęty kwietnikiem (1964r.), przy Kolegium Nowodworskiego – zasadzona smuga drzew (z brzoźami omszonymi) i krzewów (1950 r.). Około r. 1960 skomponowano modernistyczny ogródek geometryczny w typie francuskim obok wejścia do nowego pawilonu BWA w zachodniej części Plant. Około 1964 r. ukształtowano otoczenie Barbakanu (Stefan Świszczowski), tworząc trawiasty wgłębnik z mostem nad nim, zaznaczając obok w bruku (z r. 1844) „szyję” Bramy Floriańskiej. (...) Na północ od „małego kółka” (przy wyjściu z przejścia podziemnego k/Teatru Słowackiego – J.T.) ukształtowano mniejsze kółko z głazem, upamiętniającym walkę robotników (1956r.), do którego wiedzie prosta ścieżka (po r. 1982 przedłużona do okružnej ścieżki wzdłuż ul. Basztowej). Całość Plant poprzrastana samosiewami krzewów i drzew, nie zacierającymi jednak kompozycji. Układ całości czytelny. Dobrze zachowany”.¹³

„Około r. 1965 zwężono Planty wzdłuż ulicy Basztowej i przy ul. Straszewskiego, zmieniając układ tej części ogrodu z resztkami

kolistych szpalerów drzew i magnoliami, teraz z wgłębniakiem (projekt z 1970 r., autorzy: W. Bryzek, M. Perchał, J. Plesner, M. Turcki, J. Bogdanowski). W r. 1972 podjęto prace studialno-projektowe zmierzające do rewaloryzacji Plant (autorzy: J. Bogdanowski, W. Genga, I. Miczyńska, P. Patoczka w Zespole Architektury Krajobrazu Instytutu Urbanistyki Politechniki Krakowskiej), w czasie których dla ułatwienia podzielono długi pierścień Plant – ahistorycznie, zresztą wyłącznie dla celów praktycznych – na szereg tzw. „ogrodów”, ograniczonych na ogół przecinającymi Planty ulicami”.¹⁴

„W trzeciej fazie, wobec stanu zagrożenia Plant ze strony komunikacji oraz skażeń atmosferycznych, zaczęto wprowadzać nowe, niestety bezładne nasadzenia, prowadzące do stopniowego zacierania kompozycji. Korzystną zmianą w tym czasie stało się jedynie zagospodarowanie na nowo otoczenia Barbakanu. Nie uchroniono jednak Plant przed dalszym zmniejszaniem ich powierzchni, co w drastyczny sposób wystąpiło na skrzyżowaniu przy ul. Zwirzyńskiej. Jednocześnie na szerszą skalę wystąpiło usychanie drzew i niszczenie trawników, związane – prócz ogólnego skażenia powietrza – z otwarciem wnętrza Plant ku ulicom na skutek niemal całkowitego wycięcia krzewów, a częściowo i drzew ramujących je od zewnątrz. Dodatkowym czynnikiem dewastującym zieleni stał się zwyczaj trasowania w ich obrębie wszelkich instalacji podziemnych.”¹⁵ „Począwszy od ok. 1970 r. ograniczono wprowadzanie instalacji i wstrzymano bezładne zadrzewianie. Rozpoczęto rekultywację trawników, powstały nowe kwietniki, trwały prace nad nowym (tymczasowym) oświetleniem i iluminacją oraz budową przejścia podziemnego pod Dworcem (1972), tym razem z pełnym zachowaniem i uszanowaniem walorów kompozycyjnych i zielonych Plant”.¹⁶

Lata 1970-1980 przyniosły, niestety, ponowne pogarszanie się stanu Plant, mimo podjętych już prac studialnych i projektowych.¹⁷

¹³ Bogdanowski, Więckowska, KPİOWP, s.488 i Bogdanowski, Teki, s. 49.

¹⁴ Bogdanowski, Więckowska, KPİOWP, s. 488.

¹⁵ Bogdanowski, Teki, s. 49.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

W latach siedemdziesiątych miały miejsce dwa ważne wydarzenia, które zapoczątkowały działania mające na celu ochronę Plant. W 1976 r. Planty Krakowskie zostały wpisane do rejestru zabytków pod numerem A-576 na podstawie decyzji z dnia 13 maja 1976 r. W 1978 r. Planty Krakowskie wraz ze Starym Miastem w Krakowie wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

W 1985 r. rozpoczęto prace w zakresie kompleksowej rewitalizacji Plant.¹⁸ Pierwsze były ogrody: „Wawel” i „Dworzec” (w związku z KBWE), a następnie „Uniwersytet” i kolejne ogrody Plant. Rewitalizacja objęła również modernizację infrastruktury wraz z oświetleniem, małą architekturą, nawierzchnią i rekultywacją zieleni. Intensyfikacja prac nastąpiła w latach dziewięćdziesiątych XX wieku dzięki zaangażowaniu władz samorządowych i inspiracjom Zbigniewa Beiersdorfa – ówczesnego Miejskiego Konserwatora Zabytków. Zrealizowano koncepcję ekspozycji przebiegu dawnych murów obronnych; w miejscach dawnych baszt i bram powstały postumenty z ich nazwami oraz widokami według projektu Stanisława Dousy.

Zmianom zaczęło być poddawane także najbliższe otoczenie Plant. W 1976 r. ustawiono ponownie pomnik Grunwaldzki na Placu Matejki: „Próbę jego rekonstrukcji podejmowano kilkakrotnie. Najpierw w końcu lat 40-ych, a następnie po 1956 r., kiedy nawet powołano przy FJN społeczny komitet. Komitet gromadził środki, sprzedawał cegielki i makulaturę. Gdy fundusze były już prawie zebrane, ówczesny Przewodniczący Rady Państwa Aleksander Zawadzki uznał, że postawienie pomnika mogłoby zaszkodzić dobrosąsiedzkim relacjom z bratnim socjalistycznym narodem NRD. Poza tym przypominałoby postać pierwszego fundatora, Ignacego Paderewskiego, czego sobie nie życzano. W tej sytuacji zbieranie pieniędzy przerwano. Dopiero starania z początku lat 70., m.in. prof. Wiktora Zina, zakończyły się sukcesem. 14 X 1972 r. powołano komitet odbudowy, który powierzył rekonstrukcję dzieła M. Koniecznemu. 16 X 1976 r., w trzydziestą siódmą rocznicę zniszczenia pomnika przez Niemców, odbyła się

uroczystość jego zainstalowania, której towarzyszyło bicie dzwonu Zygmunta. Wydarzeniu nadano dużą rangę propagandową, czego przejawem była trwająca wiele godzin transmisja telewizyjna. 50 tys. osób zgromadzonych na placu oraz kilka milionów przed telewizorami w ogromnym napięciu oglądało przelot śmigłowca z konnym posągiem oraz osadzanie go na cokole. Reżyserem spektaklu był K. Jasiński.”¹⁹

Podczas nowej aranżacji placu związanej z odbudową Pomnika Grunwaldzkiego Grób Nieznanego Żołnierza został przeniesiony bliżej pomnika Grunwaldzkiego, a płytę pamiątkową z napisem umieszczono w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa. Przy pomniku Jagiełły stanął granitowy postument ze zniczem. Widnieje na nim napis: „Nieznanego Żołnierza”, a w płycie placu znajduje się rodzaj krypty. Stoi w niej ufundowana w okresie międzywojennym urna z prochami nieznanego żołnierza. Kryptę zamyka tablica z napisem: „Prochy bohaterów i męczenników, którzy oddali swe życie za Polskę”.²⁰ Autorem opracowania architektonicznego był Wiktor Zin, a autorem rzeźby, wykonanej z brązu i marmuru: Aleksander Śliwa.

W ostatnich latach, wewnątrz przy Placu Matejki zyskało nową aranżację. W 2008 r. miał miejsce remont Placu Matejki w trakcie którego ograniczono liczbę pasów drogowych do jednego, wyznaczono wyraźne miejsca parkingowe, wytyczono ścieżkę rowerową i przekomponowano zielen. Przebudowa Placu Matejki ma nawiązywać do przeszłości. Zadbano również o walor edukacyjny – przed wylotem ul. Warszawskiej, na początku Drogi Królewskiej, ustawiono postument z makietą „starego” Kleparza (w istocie jego odwzorowanie sprzed stu lat). Dzięki prezentacjom tam umieszczonym w turystycznym skrócie można poznać różne aspekty historii terenów dawnego rynku kleparskiego: nieistniejące kościoły, kamienice i inne obiekty. Przestrzeń tę udało się choć trochę wyciszyć. Być może ustawienie postumentu z makietą bliżej strony ul. Basztowej

19 A. Chwalba, *Kraków w latach 1945-1989*, w: *Dzieje Krakowa*, pod red. J. Bieniarzówny, J. M., Małeckiego, t. 6, Kraków 2004, s. 535.

20 W. Zin, *Wokół grobu i pomnika*, *Dziennik Polski*, 4 i 11.07.2003.

18 Bogdanowski, Więckowska, KP i OWP, s. 472.

lepiej wyeksponowałyby walory edukacyjne placu.²¹ Miejsce to, będąc początkiem popularnej trasy turystycznej, od której większość turystów rozpoczyna zwiedzanie Krakowa, odzyskało swój charakter miejsca wielkich rocznic historycznych i patriotycznych. Zaś dzięki nowej aranżacji przestrzeni stało się też bardziej przyjazne dla okolicznych mieszkańców i odzyskało swój pierwotny kontekst przestrzenny.

Przestrzeń Placu Matejki staje się też miejscem nowych wydarzeń kulturalnych. Ciekawym przedsięwzięciem, zrealizowanym w roku 2010 w związku z ogłoszonym Rokiem Chopinowskim, było umieszczenie repliki fortepianu tego kompozytora, wykonanego z tworzywa sztucznego i pomalowanego przez artystów plastyków (podobnie w oryginalny sposób uczczono tę okazję w Krakowie w innych pięciu miejscach miasta).²²

Drugą ważną przestrzenią w pobliżu Plant, którą poddano zmianom był plac Szczepański. Powstał na początku XIX w. po wyburzeniu średniowiecznego kościoła Św. Szczepana, do którego nawiązuje dzisiejsza nazwa. Plac ten zasadniczo zmienił swój charakter. Pierwotnie pełnił on funkcję miejskiego targowiska. Później zlokalizowano na nim parking. Dopiero od niedawna zyskał także nową aranżację przestrzenną. W 2010 roku wybudowano fontannę, która jest dominującym elementem placu. Zaprojektował ją Stefan Dousa i architekci z Pracowni Konserwacji Zabytków „Arkona”. Podczas organizowanych tu multimedialnych pokazów strumienie wyrzucane z 27 dysz będą iluminowane światłem o różnych barwach. Misa fontanny została wykonana z włoskiego złocistego granitu i wyłożona mozaiką. Secesyjne zdobienia nawiązują do dekoracji z elewacji Starego Teatru, jak i Pałacu Sztuki przy Plantach oraz Gmachu Towarzystwa Rolniczego, u wylotu ul. Św. Tomasza.²³ Rewitalizacja placu Szczepańskiego ożywiła to miejsce, a grająca fontanna z iluminacją stała się nową atrakcją miasta. Ten projekt

21 krakowskaflorence.blogspot.com/2008/11/plac-matejki-remont-i-opinie.html (10.10.2012).

22 www.polskaniezwykla.pl/miniprzewodnik/

23 PP/PAP, Krakowska fontanna z efektami, w: www.wprsot.pl/ar/197306/Krakowska-fontanna-z-efektami/.

stworzył, w zamyśle przestrzeń w której mogą się odbywać różne imprezy kulturalne. Na przykład w maju 2011 roku ustawiono futurystyczny pawilon w kształcie balonu z rękawami. Było to multimedialne przedsięwzięcie z okazji obchodów 2. Festiwalu Czesława Miłosza w Krakowie. Autorami tej wolnostojącej instalacji byli: Miłosz Łuszczynski i Marek Chołoniowski.²⁴

W pobliżu Ogrodu Wawel jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych, na terenie otoczenia ogrodowego kościoła Franciszkanów ustawiona była rzeźba „Polonia” (Genowefa Nowak, 1968)²⁵, symbolizująca macierzyństwo a przedstawiała matkę trzymającą na ręku dziecko z łasicą oraz dwie rzeźby psów. W latach późniejszych wewnątrz przy bazylice oo. Franciszkanów zwane również palcem franciszkańskim zaczęło zmieniać swój charakter ze spacerowego na ekspozycyjny, a okazjonalnie jest miejscem wydarzeń o charakterze religijno-kulturalnym, inicjowanych przez ojców franciszkanów (koncerty estradowe, upamiętnianie rocznic związanych z pontyfikatem Jana Pawła II).

W 1994 r. uznano, że Planty Krakowskie są położone na terenie pomnika historii „Kraków - historyczny zespół miasta”.²⁶

W 1997 r. przeniesiono Cmentarz i Pomnik Żołnierzy Radzieckich spod Barbakanu na Cmentarz Wojskowy przy ul. bp. Prandoty.

„Równolegle w ostatnich latach XX wieku oraz w latach 2003-2005 przeprowadzono konserwację pomników, które dodatkowo zostały wyeksponowane przez iluminację. W 2006 r. zostały zakończone wieloletnie prace rewaloryzacyjne, przywracające dawną urodę Plant stanowiących jakże charakterystyczną klamrę zamykającą obszar średniowiecznego miasta. Finansowane były głównie ze środków Gminy Miejskiej Kraków i wspomagane z Narodowego Funduszu Rewaloryzacji”.²⁷

Na Planty wróciły kwiaty. Można je podziwiać w kilku miejscach: przy pomnikach: Grażyny i Litawora, Mikołaja Kopernika,

24 *Pawilon Miłosza w Krakowie: HIT czy KIT?*, w: Gazeta Wyborcza, 12.05.2011.

25 pl.wikipedia.org hasło: Stare Miasto w Krakowie (5.06.2010).

26 Zarządzenie Prezydenta RP z dnia 08.09. 1994 r.

27 *Planty Krakowskie. Historia, rewaloryzacja, dzień dzisiejszy*, Kraków 2006, s. 4-5 (dalej: PKHRDD).

Artura Grottgera, Lilli Wenedy, Jadwigi i Jagiełły, Bogdana Zaleskiego. Nowy charakter zyskała też przestrzeń między Teatrem im. Juliusza Słowackiego a Plantami, gdzie na skarpie zakomponowano kwietnik z różami, nawiązując do koncepcji historycznej (proj. mgr inż. Katarzyna Fabijanowska, 2004).²⁸

Trzeba też odnotować, że od kilku lat na Plantach zamiast łabędzi, które miały swój domek na wysepce, obok pomnika Bogdana Zaleskiego, pojawiły się dzikie kaczki, dopełniając akcent wodny i urozmaicając secesyjne wnętrze nad sadzawką z fontanną, w nocy iluminowaną. W pobliżu zachowała się kawiarenka zimowa, która swą nazwą nawiązuje do dawnych czasów „Pod Łabędziami”.

Cenną inicjatywą zrealizowaną w ostatnich latach jest umieszczenie postumentów z opisanymi alfabetem Braille’a makietami fragmentów Drogi Królewskiej. Był to projekt współfinansowany przez Unię Europejską. Po prawej stronie Bramy Floriańskiej, umieszczono właśnie jeden z takich postumentów. Oprócz makiety przedstawiającej fragment Barbakanu z przyległymi zachowanymi basztami – świetnie wizualizującej te elementy obronne, umieszczono napis: „1. Barbakan z relikami murów obronnych, trzema basztami i Arsenalem jest najciekawszym zabytkiem gotyckiej architektury obronnej. Wzniesiony w końcu XV wieku, otoczony fosą, połączony był z Bramą Floriańską długą groblą zwaną szyją.”

Także w ostatnich latach podjęto rewaloryzację przylegającego do Plant Ogrodu Profesorskiego, mieszczącego się pomiędzy Collegium Maius a Collegium Witkowskiego. Na teren ogrodu można wejść bramą od ul. Jagiellońskiej i furtką od ul. Gołębiej oraz przez Długą Sień dziedzińca arkadowego Collegium Maius. Ogród ten, otwarty od 22 kwietnia do 31 października w godzinach od 10 do 16 stał się ogólnodostępnym zielonym zakątkiem w pobliżu Plant.

²⁸ Szczegółowy wykaz roślinności występującej na Plantach (wraz z planami rozmieszczenia poszczególnych roślin) zawiera opublikowany w 1997 *Katalog* pod red. J. Bogdanowskiego, J. Więckowska, por. s. 488–490. Z kolei wykaz baszt, bram i belardów zamieszczony został na załączonym w tym opracowaniu planie, opracowanym przez J. Bogdanowskiego do Planu Miasta Krakowa z 1987 roku. Szczegółowo zagadnienia związane z murami obronnymi omówione zostały w opracowaniu J. Bogdanowskiego, *Mury obronne*, w: *Katalogu Zabytków Sztuki*. Kraków, Śródmieście. *Mury obronne i Planty, Rynek Główny*, red. M. Myśliński, Warszawa 2005, s. 17–26.

Jest on częścią dawnych ogrodów profesorskich, które obejmowały znacznie większy obszar – od południowego zachodu Collegium Maius do murów miejskich. Od połowy XV do końca XVIII wieku służył wykładowcom najstarszej polskiej uczelni, a potem przez kolejne wieki stopniowo popadał w zapomnienie i ruinę. Został on odrestaurowany dopiero w latach 2009–2010 roku (oddany do użytku 12 maja 2010 r.). Wytyczono brukowe aleje, rozstawiono ławki, posadzono krzewy, kwiaty, zioła i ozdobne rośliny iglaste. Odrestaurowano również XIX-wieczne rzeźby; trzy z nich przedstawiają profesorów ubranych w togi i birety, a dwóch kamiennych halabardników strzeże bramy wejściowej. Zainstalowano tu także interaktywne modele pięciu przyrządów naukowych (półkule magdeburskie, zegar słoneczny, model sfery armilarnej, klatka meteorologiczna, licznik scyntylacyjny), nawiązujących do różnych etapów rozwoju krakowskiej uczelni. Każdy odwiedzający może wypróbować ich działanie.²⁹ Ogród Profesorski stał się swoistą atrakcją kwartału uniwersyteckiego.

Od 7 XII 2011 r. obowiązuje uchwała Rady Miasta Krakowa dotycząca utworzenia Parku Kulturowego Stare Miasto, chroniącego wszystkie elementy znajdujące się w przestrzeni, którą wyznaczają granice tego parku, przebiegające ulicami: Straszewskiego, Podwałę, Dunajewskiego, Basztową, Westerplatte, Św. Gertrudy, Bernardyńską oraz fragment bulwaru Wisły do ulicy Podzamcze, łączącej się z ul. Straszewskiego. Planty Krakowskie stanowią znaczący element tego obszaru chronionego. Park kulturowy jako szczególna forma

13. Platan – pomnik przyrody w Ogrodzie Uniwersytet, przed rewaloryzacją

²⁹ www.krakow.travel/aktywnie/teren-y-zielone-i-parki/

ochrony zachowuje krajobraz kulturowy, zabytki i historyczny układ urbanistyczny.³⁰ Opracowano także Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Miasto. Rozwiązania tam zaproponowane mają służyć ochronie wyjątkowych wartości kulturowych i atrakcyjności miasta oraz promocji Krakowa w Europie i na świecie. Wprowadzając w życie przepisy o parku kulturowym, miasto podjęło działania o przyjazną i piękną przestrzeń miejską.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Małopolsce na lata 2010-2013 w ramach jednego z priorytetów postuluje systemową promocję regionalnego dziedzictwa kulturowego. U podstaw tej promocji jest działanie podnoszenia świadomości krajobrazu jako elementu niezbędnego do rozwoju przemysłów czasu wolnego. Temu też zadaniu ma służyć niniejsze opracowanie.

Obecnie charakter Plant Krakowskich znacznie odbiega od ich pierwotnego wyglądu i funkcji, jakie pełniły. Nadal są jedynym w swoim rodzaju parkiem dendrologicznym, posiadającym szczególne walory ze względu na wiek drzew i występujące gatunki. Stanowią unikatowe założenie z uwagi na czas powstania, rodzaj kompozycji; mają istotne znaczenie dla dziejów sztuki ogrodowej w Polsce, jako przykład założenia parkowego na terenach pofortecznych. Zabudowa na obrzeżu Plant posiada oryginalną formę i własny nastrój, stwarzając niepowtarzalny klimat i atmosferę minionych stuleci.

Pomimo wielu problemów, z jakimi się Planty dziś borykają, niezaprzeczalnie nadal pełnią funkcje ekspresyjne, integracyjne, stanowiąc stały punkt w świadomości każdego Krakowianina, a może nawet Polaka. Planty wydają się też podejmować nowe funkcje na miarę XXI wieku.

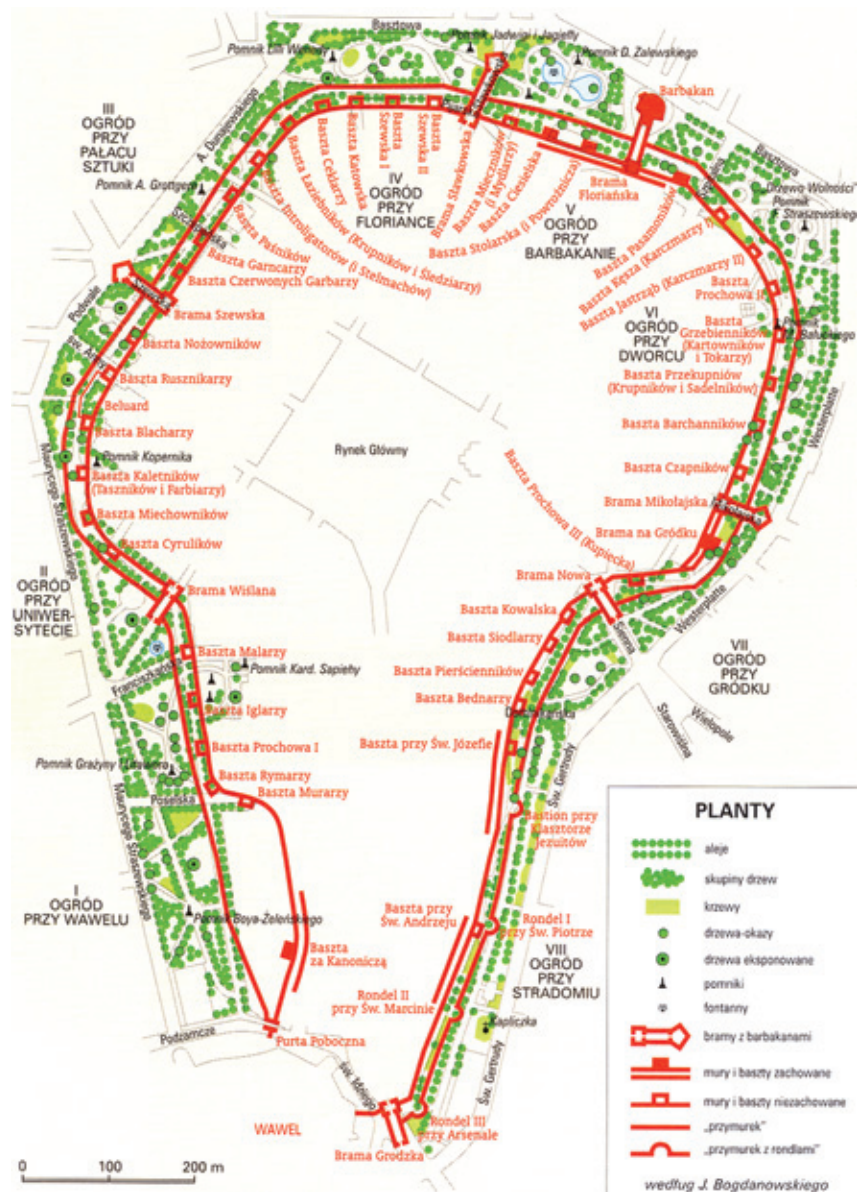
Od kilku lat Planty podlegają wielu zmianom. Są miejscem interesujących wydarzeń kulturalnych, kursują po nich rowerowe eko-taxi, na ulicach obiegających Planty zobaczyć można białe konie z pióropuszcami zaprzężone w dorożki. W Barbakanie organizuje się niekonwencjonalne lekcje historii z pokazami fechtunku, walk

³⁰ Uchwała nr CXV/1547/10 Rady Miasta z dnia 3 listopada w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto. www.krakow.pl/parkkulturowy

rycerskich i średniowiecznych ubiorów. Na terenie "Ogrodu Pałac Sztuki" w letnie wieczory odbywają się koncerty grup grających jazz tradycyjny lub nowoczesny. Zobaczyć też można wystawy plenerowe. Latem i jesienią 2003 r. między Wawelem a Filharmonią prezentowano cieszącą się ogromnym powodzeniem na całym świecie wystawę fotogramów Ziemi wykonanych z lotu ptaka, autorstwa Yanna Arthus-Bertranda. Wystawa ta była inspiracją do podejmowania podobnych inicjatyw, m.in. dla Muzeum Narodowego, które zaprezentowało najwybitniejsze dzieła sztuki młodopolskich artystów ze swojej kolekcji. Były też wystawy plenerowe poświęcone m.in. Sławomirowi Mrożkowi, Jerzemu Grotowskiemu, zagadnieniom fizyki, rewaloryzacji i inne. W Ogrodzie Wawel prezentowano fotografie poświęcone Ojcu Św. i jego pontyfikatowi.

Planując i podejmując tego typu przedsięwzięcia, warto mieć w pamięci słowa znawców tematu, że fundamentem rozwoju miasta powinna być wielowiekowa tradycja i kultura. A także fakt, że Planty posiadają uniwersalną wartość jako pomnik kultury narodu polskiego. „Historyczne ogrody dostojnie przywołują pamięć czasów przeszłych, tworzą niepowtarzalny klimat miasta, a wiele z nich dostało nowe życie, wraz z nowym wizerunkiem. Różnią się funkcją, formą, wielkością i przesłaniem, ale wszystkie dają mieszkańcom i turystom miejsce odpoczynku, wytchnienia i radości”³¹

³¹ A. Zachariasz, *Ogród publiczny w centrum miasta – przemiany funkcji i formy*, w: *Czasopismo Techniczne. Architektura, Politechnika Krakowska*, zeszyt 4-A/2008, s.300.

OBECNY WYGLĄD PLANT

Dzisiejsze Planty to pas zieleni wokół miasta lokacyjnego, długości około czterech kilometrów, o szerokości 40-120 m i powierzchni około 21 ha. Od południa przerywa je masyw Wzgórza Wawelskiego. Wewnętrzny obwód Plant wyznacza linia dawnych murów miejskich, a zewnętrzny ulice: Floriana Straszewskiego, Podwale, Albina Dunajewskiego, Basztowa, Westerplatte, Św. Gertrudy, Św. Idziego i Podzamcze.

„Kompozycja Plant oparta jest na klasycystycznym układzie z długą prostą aleją, którą można obejść Stare Miasto. Plan ten uzupełniają: miejscami druga aleja zewnętrzna, krzyżujące się aleje, w części północnej reprezentacyjne kręgi, od których promieniste rozchodzą się aleje, a także aleje z osiami widokowymi. Na ten układ nakładają się kompozycje o charakterze krajobrazowym, secesyjnym, modernistycznym, odzwierciedlające historyczne fazy kształtowania Plant, mające decydujące znaczenie dla ich obecnego wyglądu”³². Współczesne Planty to swoiste dzieło sztuki ogrodowej, w obrębie którego niezbędne są działania konserwatorskie i rewitalizacyjne. Wprowadzanie nowych elementów winno być ograniczane jedynie do koniecznej wymiany roślin, drzew i krzewów, uwzględniając zniszczenie i starzenie się elementów przyrodniczych. Zamierające wiekowe drzewa są usuwane, a na ich miejscu sadi się nowe. Dominują drzewa liściaste, bardziej odporne na zanieczyszczenia. Drzew iglastych jest mniej.³³

32 PKHRDD, s. 5.

33 Zdzisław J. Kijas OFM Conv, Katarzyna Jarkiewicz, Przemysław Barszcz, Andrzej Kalembo, Anna Tandel, *ścieżka I: Planty Krakowskie, w: Skarby przyrody i kultury Krakowa i okolic. Ekologiczne ścieżki edukacyjne*, red. M. Grzegorzczak, J. Perzanowska, Kraków 2005, s. 23.

14. Mapa współczesna Plant, z zaznaczonymi Ogrodami

Warto wspomnieć, że za elementy małej architektury, obiekty inżynierskie i elementami kubaturowe, położone na terenie parków miejskich odpowiada Zarząd Infrastruktury Komunalnej i Transportu w Krakowie³⁴ (wcześniej, tj. do 1 X 2008 r. był to Krakowski Zarząd Komunalny).

Starania o utrzymanie Plant w jak najlepszym stanie nie zawsze dostrzega i docenia społeczność miejska codziennie korzystająca z ogrodu. Świadczy o tym np. organizowanie tędy przejazdów do garaży, traktowanie ławek jako miejsc noclegowych, czy wręcz niszczenie ich, a także zanieczyszczanie trawników przez psy. Ogólnie jednak wypada stwierdzić, że Planty i otaczająca je przestrzeń pięknieją.

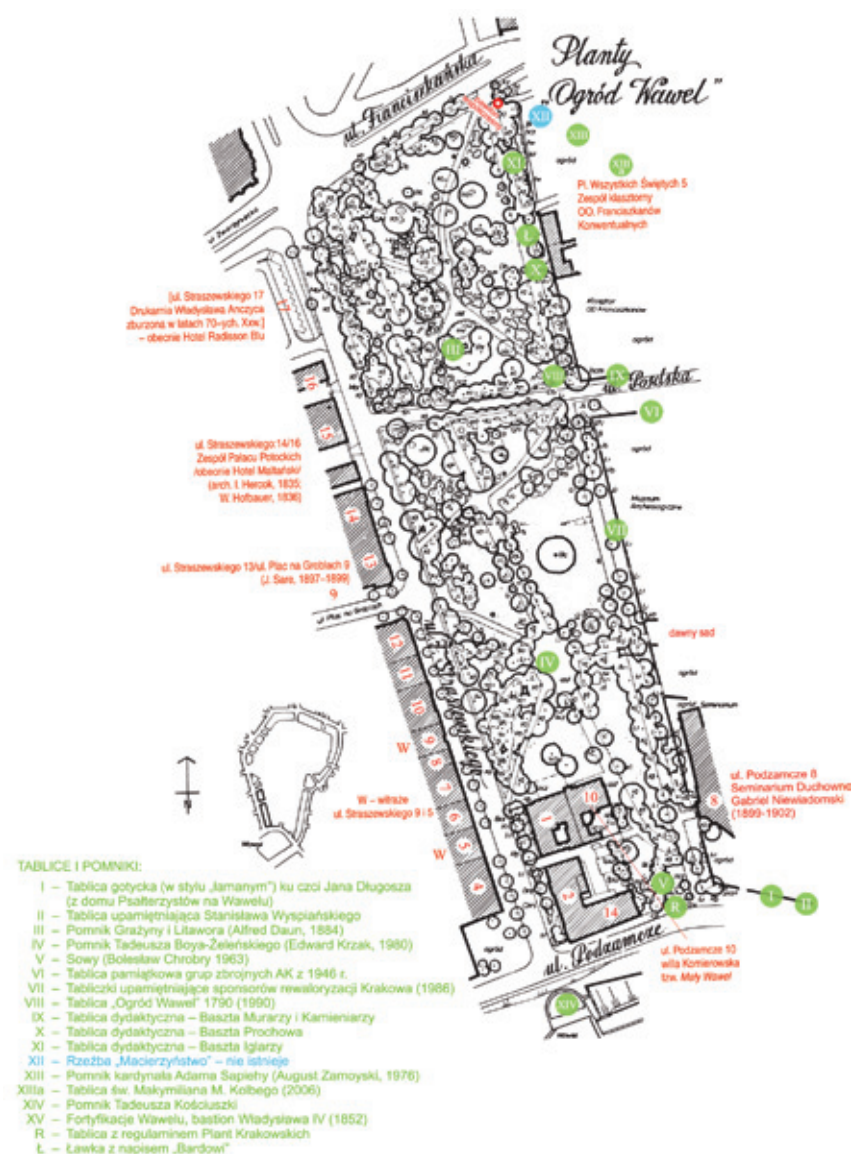
Ogród Wawel

Ogród Wawel to część Plant położona między ulicami Podzamcze i Franciszkańską, ograniczona od wewnątrz murami ogrodów i częściowo zabudową, od zewnątrz ul. Floriana Straszewskiego. Ogród zorganizowany jest na planie wydłużonego czworoboku na linii pn.-pd., podzielony ul. Poselską na dwie części o nawarstwiających się kompozycjach. Dominuje układ klasycystyczny w części pd. oraz wnętrza secesyjne i modernistyczne. W części pn. widoczne są pozostałości kompozycji neoromantycznej z 1880 (proj. Bolesław Malecki). W narożniku pd.-zach., w miejscu dawnej szkółki ogrodniczej, usytuowana jest willa Maurycego Straszewskiego (proj. W. Ekielski, T. Stryeński, 1890).³⁵ Na terenie Ogrodu Wawel znajduje się wyjątkowo duża ilość tablic pamiątkowych, rzeźb oraz pomników. Posiada on największą ilość powiązań widokowych z Wawelem - np. bastion Władysława IV z pomnikiem konnym Tadeusza Kościuszki, brama herbowa, Wieża Zygmuntowska, itd.

Drugim po Wawelu najcenniejszym zabytkiem na pierścieniu wewnętrznym Ogrodu jest kościół (wraz z klasztorem) OO. Franciszkanów, będący jednym z najstarszych gotyckich kościołów

³⁴ Uchwała nr XLVIII/594/08 Rady Miasta Krakowa.

³⁵ Bogdanowski, Cierniak, KZS, s. 30.

15. Planty Krakowskie – Ogród Wawel z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych

16. Pomnik Grażyny i Litawora

Krakowa. Został zbudowany około 1236 roku dla zakonników przybyłych tu z czeskiej Pragi. Fundatorem był prawdopodobnie książę śląski Henryk Pobożny. Obecne polichromie i witraże zaprojektował Stanisław Wyspiański. Najwspanialszy z nich to słynny „Bóg Ojciec”.

Na terenie klasztoru znajduje się jeden z najstarszych zachowanych w obrębie murów miasta średnio-wiecznych ogrodów, o układzie geometrycznym kwaterowym. Przy wejściu do kościoła od strony Plant znajduje się pomnik ks. Adama Sapiehy dłuta Augusta Zamoyskiego (1976 r.), otoczony zielenią. Przy głównej ścieżce

rośnie miłorząb, będący cennym przykładem drzewa osobliwego. W ostatnim czasie wewnątrz przy bazylice od strony Plant wzbogaciło się o tablicę z przedstawieniem Św. Maksymiliana M. Kolbego i napisem: „Tylko miłość jest twórcza/Świętemu Maksymilianowi M. Kolbe/ Studentowi, Profesorowi, Patronowi tutejszego Wyższego Seminarium Duchownego/ Franciszkanie/ 21 października 2006r./”.

Przy wyjściu z zieleńca naprzeciw kościoła OO. Franciszkanów warto zwrócić uwagę na ławkę ustawioną przy głównej alei, z małą tabliczką: „Bardowi”. Upamiętnia ona osobę założyciela i legendy Kabaretu Piwnica Pod Baranami, Piotra Skrzyneckiego.

Na szczególną uwagę zasługuje zespół poklasztornych gmachów OO. Karmelitów Bosych z XVII w., z kościołem Michała Archanioła i Św. Józefa wraz ze zrekonstruowanym ogrodem o układzie kwaterowym. Obecnie znajduje się tu Muzeum Archeologiczne, będące najstarszą tego typu instytucją w Polsce. Jego załącznikiem było Muzeum Starożytności założone w 1850 r., w rok po tym, kiedy przywieziono do Krakowa datowany na przełom IX i X w. kamienny

posąg o czterech twarzach nazwany posągiem Światowida, wyłowiony ze Zbrucza w 1848 r. Z ogrodu Muzeum Archeologicznego roztacza się piękny widok na wzgórze wawelskie, u stóp którego wzniesiono w latach 1899-1902 neogotycki gmach Seminarium Duchownego. Budynek ten, zaprojektowany przez Gabriela Niewiadomskiego przy ul. Podzamcze 8, był dawniej krytykowany, ale dziś docenia się jego walory.

W dzisiejszym Ogrodzie Wawel znajduje się jeden z pierwszych pomników, jakie zaczęto ustawiać na Plantach pod koniec XIX wieku. Jest to monument dłuta Alfreda Dauna, przedstawiający Grażynę i Litawora, bohaterów utworu Adama Mickiewicza. Został ufundowany przez Henryka Jordana w 1886 r. i usytuowany na tle buków w odmianie zwisłej, które stanowią piękną oprawę tego niezwykle romantycznego monumentu. Cała grupa rzeźbiarska oraz otaczająca ją roślinność tworzą jednocześnie interesujące wnętrza ogrodowe³⁶.

Wykorzystując założenia nowej architektury, na trawniku i w murze wzdłuż ul. Poselskiej umieszczono tablice uczytelniające przebieg murów obronnych w tej części Plant. Tutaj, ze względu na naturalnie obronny charakter okolic Placu Na Groblach, baszty były stosunkowo nieliczne: murarzy i kamieniarzy, rymarzy, prochowa,

36 „Wnętrze, jako jednostka umowna traktowana przez prof. Bogdanowskiego jako część krajobrazu, umożliwia analizowanie wszelkich form i postaci krajobrazu.” (M. Łuczyńska-Bruzda, *Elementy naturalne środowiska*, Kraków 1997, s. 15). Pojęcie „wnętrza” jest stosowane popularnie w różnych kontekstach, jednak specjalizacja architektury krajobrazu określa mianem wnętrza fizjonomię otoczenia, postać złożoną z elementów naturalnych i kulturowych, kompozycyjnie wyodrębnioną całość. (...) W każdym wnętrzu określamy jego części zwane umownie elementami. W kompletnym zestawie określamy więc ściany, płaszczyznę poziomą, sklepienie oraz bryły wolnostojące. (...) Dla uchwycenia elementów wnętrza posłużyć się można prostym określeniem: wszystko co ogranicza widok na poziomie wzroku nazwiemy ścianami, poniżej wyznacza je płaszczyzna pozioma, sklepienie przykrywa je od góry, a wewnątrz wypełniają bryły wolno stojące.” (P. Patoczka, *Uwagi o rysowaniu wnętrza krajobrazowych*, Kraków 1999, s. 8). Według J. Bogdanowskiego „ujęcie przez pryzmat wnętrza ma charakter w pełni architektoniczny, z tym, że nie chodzi tu o rozpracowanie wyodrębnionego budynku, ogółem bryły, lecz wprost przeciwnie – przestrzeni tymi bryłami otoczonej, a zatem wnętrza (WAK) z całą jego różnorodnością, poczynając od konkretnego po subiektywne i od długiego osiowego po szerokie i labiryntowe” (J. Bogdanowski, *Metoda jednostek i wnętrza architektoniczno-krajobrazowych (JARK-WAK) w studiach i projektowaniu (podstawowe wiadomości)*, Kraków 1999, s. 16).

iglarzy oraz malarzy. Trzeba też wspomnieć o furcie pobocznej i baszcie za ul. Kanoniczą, leżących dawniej najbliżej obecnego Ogrodu Wawel.

Na terenie tego Ogrodu do niedawna znajdowała się kamienna grupa rzeźbiarska „Sowy”, wykonana w 1963 r. przez Bronisława Chromego. Niestety jedna została skradziona w 2002 r. Wcześniej były one ustawione na trawniku pod Wawelem, przy neorenesansowej willi zwanej „Komierowską” lub „Małym Wawelem” – ze względu na podobieństwo detali do krużganków wawelskich. Usytuowanie tej willi, należącej jeszcze z początkiem XX w. do rodziny Straszewskich, oraz willi sąsiedniej i przylegającej narożnej kamienicy stanowi pewien wyjątek, gdyż w żadnym innym miejscu Planty nie zostały zabudowane (poza połączonymi kamienicami przy ul. Św. Gertrudy, wchodzącymi w skład obecnego Hotelu Royal).

W Ogrodzie Wawel znajduje się brązowe, ustawione na granitowej podstawie popiersie Tadeusza Boya Żeleńskiego (1980, wykonane przez Edwarda Krzaka). Warto też zwrócić uwagę na tablicę pamiątkową umieszczoną na murze zespołu Św. Michała od strony ul. Poselskiej 3. Upamiętnia ona działające w tym rejonie grupy zbrojne AK oraz Józefa Karasia Ognia, które 18 VIII 1946 roku opanowały mieszczące się w tych budynkach więzienie Św. Michała uwalniając z rąk komunistów kilkudziesięciu żołnierzy AK, WIN i NSZ.

Ogród posiada też liczne powiązania widokowe z ulicą obiegającą Planty. Zachowana dziś zabudowa pierścienia zewnętrznego tego odcinka zasadniczo ukształtowana została w drugiej połowie XIX wieku. Pewien wyjątek stanowi zachowany do dziś, pochodzący z pierwszej połowy XIX stulecia zespół pałacu Potockich (I. Hercok, W. Hofbauer, 1835-1836) położony przy ul. Straszewskiego 14/15. Co ciekawe, na jego terenie (obecnie teren Hotelu Maltańskiego) znajduje się będący pomnikiem przyrody jesion o obwodzie 350 cm.³⁷ Warto dodać, że do lat siedemdziesiątych XX wieku z zespołem pałacu Potockich sąsiedował obiekt o równie nastrojowej

³⁷ Hotel ten nawiązuje swą nazwą do Zakonu Maltańskiego, którego kawalerem był Bartłomiej Nowodworski - jego imię nosi sąsiadujący budynek I Liceum Ogólnokształcącego.

17. Bawiące się dzieci na Plantach pod Wawelem rok 1938

architekturze. Był nim duży, niski budynek z kopułą, mieszczący jeszcze do 1970 r., Drukarnię Anczyca (I. Hercok, 1834). Niestety, obecnie już nie istnieje. Do niedawna zlokalizowany tam był parking, a w ostatnich latach wzniesiony został nowoczesny hotel i centrum konferencyjne – Radisson Blu.

Kolejnym zwracającym uwagę obiektem jest w tej okolicy okazały gmach wzniesiony według projektu znanego krakowskiego architekta Józefa Sarego przy Placu na Groblach 9, będący siedzibą Liceum im. Bartłomieja Nowodworskiego. Szkoła ta, której dewiza brzmi: SEMPER IN ALTUM (zawsze wzwyż), jest najstarszą szkołą średnią w Polsce, utworzoną w XVI w. jako Gimnazjum Św. Anny (z pierwotną siedzibą przy tej ulicy). Jej absolwentami było wiele wybitnych postaci, m.in. Stanisław Wyspiański, Jan Matejko, marszałek Edward Rydz-Śmigły.

Ulicę Floriana Straszewskiego na odcinku od Pl. na Groblach do ul. Podzamcze dopełnia ciąg głównie dwupiętrowych kamienic, wśród których przeważają domy powstałe po roku 1880, kiedy to zaczęto zabudowywać najbliższe okolice Wawelu. Wiele z nich posiada bardzo ciekawe detale fasad, malownicze ogrody

podwórkowe, a także zachowane gdzieniegdzie secesyjne witraże z motywami roślinnymi (dom pod numerem 5) i roślinno-geometrycznymi (dom pod numerem 9).

Poznanie Ogrodu Wawel można połączyć z przypomnieniem tradycji i zwyczajów lokalnych, takich jak grający krakowiacy pod Wawelem, czy żywa szopka organizowana przy klasztorze OO. Franciszkanów. Latem tę część Plant można oglądać z okien konnego omnibusu, kursującego wzdłuż ulicy Podzamcze i Straszewskiego i dalej, aż pod Barbakan.

Szerszej popularyzacji wymagają na ogół niedostrzegane walory przyrodnicze i kompozycyjne tego odcinka Plant, będącego przykładem ogrodu o nieregularnym układzie ścieżek, w stylu angielskim, posiadającego na swym terenie liczne drzewa zabytkowe i egzotyczne. Szczególnie należy poznać wnętrze z imponujących rozmiarów bukiem purpurowym.³⁸ Uwagę zwracają piękny okaz drzewa egzotycznego – tulipanowca. Trzeba też przespacerować się wiodącą do Wawelu aleją główną, która jest częścią kompozycji klasycznej z czasów założenia Plant, tj. z około r. 1825. Częścią kompozycji naturalistycznej z końca XIX w. jest natomiast klomb blisko klasztoru oo. Franciszkanów.

Ogród Wawel to część Plant stosunkowo cicha, gdyż linia tramwajowa znajduje się w pewnej odległości. Dzięki temu odcinek alei biegnącej od ul. Franciszkańskiej do ul. Podzamcze pełni jednocześnie funkcję ciągu spacerowo-komunikacyjnego, obejmując pierścieniem Stare Miasto. Niestety, na obwodzie zewnętrznym tego pięknego odcinka, stosunkowo szerokiego i robiącego miejscami wrażenie ogrodu rozległego, panuje hałas dochodzący z przylegających ulic, obciążonych nadmiernie ruchem kołowym. Odstrasza on i całkowicie zagłusza pozostałych tu jeszcze nielicznych przedstawicieli fauny miejskiej, jak ptaki, wiewiórki i inne zwierzęta.

Ogród Uniwersytet

Ogród Uniwersytet to część Plant między ulicami Franciszkańską i Św. Anny. Ułożony na planie nieregularnego, wklęsłego wieloboku, wydłużonego na linii pn.-pd., od wewnątrz ograniczony jest skarpowym uskokiem ul. Karola Olszewskiego i budynkami uniwersyteckimi, od zewnątrz podobnym uskokiem z ul. Straszewskiego i ul. Podwale. Ta część Plant zwężona została po wzniesieniu Collegium Novum. Całość ma charakter klasycystyczny, z modernistycznym wnętrzem przy ul. Franciszkańskiej, gdzie niegdyś znajdowała się fontanna z basenem (1964), a od 2006 r. stoi pomnik „Fortepian Chopina”, wykonany według projektu Marii Jaremy, artystki Grupy Krakowskiej.³⁹ Pomiędzy głównymi alejami i ul. Wiślną znajduje się wnętrze naturalistyczne z kręgiem zabawowym (1880, proj. B. Malecki), przy Collegium Novum neoromantyczne (1887, proj. F. Księżarski i B. Malecki) z okazałym dębem i głazem narzutowym, a w części północnej kompozycja krajobrazowa (ok. 1830, proj. P. Florkiewicz) oraz naturalistyczna (1950).⁴⁰

Swoją nazwę Ogród zawdzięcza położeniu w tzw. dzielnicy uniwersyteckiej. Trzeba przypomnieć, że w połowie XIX w. centrum życia uczelnianego w Krakowie mieściło się w zabudowaniach przy ulicach Św. Anny, Jagiellońskiej, Gołębiej i Wiślniej, tworząc miniaturowy „Quartier Latin” (choć niektóre budynki rozrzucone były, tak jak i dzisiaj, w różnych punktach miasta, a władze rektorskie urzędowały w Collegium Iuridicum przy ul. Grodzkiej 53). Niemniej jednak w powszechnym odczuciu Polaków symbolem Uniwersytetu Jagiellońskiego jest powstałe przed przeszło stu

³⁸ Bogdanowski, Teki, s. 50.

³⁹ Pomnik ten w formie rzeźby – fontanny ustawiony został dzięki staraniom władz miejskich i po latach został zrealizowany projekt z 1949 roku. Pomnik został wykonany według modelu sporządzonego przez artystkę rzeźbiarkę Wandę Czelkowską oraz projektu architekta Marty Kozielec. Por. PKHRDD, s. 5.

⁴⁰ Bogdanowski, Cierniak, KZS, s. 30.

18. Planty Krakowskie – Ogród Uniwersytetu z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych

laty Collegium Novum, zbudowane w latach 1872-1887 według planów Feliksa Księżarskiego. Ten wybitny twórca zaprojektował budynek bardzo przemyślany, dzieło oryginalne o wielkim rozmachu i elegancji, powadze i wytworności, znakomicie wprowadzające w nastrój średniowiecznego uniwersytetu. Poprzez wybór formy neogotyckiej, zaczerpniętej z Collegium Maius (najstarszego budynku uniwersyteckiego), chciał podkreślić tradycję, jaka łączy wiek XIV i XV z XIX. Chcąc stworzyć budowlę, która nosiłaby miano świątyni nauki, nawiązał do epoki największej świetności Uniwersytetu. Dzisiaj swoją siedzibę mają tu dziekanaty i rektorat uczelni, znajdują się też sale wykładowe. Najśłynniejsza z nich to reprezentacyjna aula ozdobiona portretami królowej Jadwigi i Władysława Jagiełły, rektorów oraz obrazem Jana Matejki przedstawiającym Mikołaja Kopernika. Obok auli umieszczono m.in. tablicę upamiętniającą aresztowanych w 1939r. profesorów.

Na fasadzie Collegium Novum widnieje herb Uniwersytetu, którym od XV w. są dwa skrzyżowane berła rektorskie, oraz herby jego dobrodziejów – podkreślające starożytność i królewskość krakowskiej uczelni. W latach zaborów stanowiło to rodzaj manifestacji patriotycznej. Trzeba również przypomnieć dewizę, którą szczyli się Uniwersytet: Plus ratio quam vis, czyli Siłę zwyciężają rozumem.

Z najstarszym zachowanym budynkiem uniwersyteckim, czyli Collegium Maius, związany jest Ogród Collegium Maius, zwany obecnie Profesorskim lub Ogrodem Biblioteki Jagiellońskiej. Został on bardzo uszczuplony, kiedy na początku XX w. zbudowano tu Collegium Witkowskiego. Obecnie na terenie tego Ogródu urządzono nowe wnętrza ogrodowo-ekspozycyjne (opisane wcześniej). Przy zwiedzaniu Ogródu Uniwersytetu wskazane jest również zorganizowanie wycieczki do znajdującego się w Collegium Maius Muzeum Uniwersyteckiego.

Przy Ogródku Profesorskim na pierścieniu wewnętrznym Plant znajduje się wspomniane już Collegium Witkowskiego. Powstało ono dzięki staraniom i pomocy finansowej wybitnego fizyka Augusta Witkowskiego - od r. 1888 profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, w latach 1910-1911 rektora UJ. Collegium to, zwane

początkowo nowym Collegium Physicum, przeznaczono pierwotnie na laboratorium i sale ćwiczeń fizyki. Obecnie budynek wzniesiony według projektu Gabriela Niewiadomskiego w latach 1908-1911 mieści Instytut Historii UJ. Mieści się w nim m.in. słynna aula nazwana im. Prof. Józefa Tischnera, gdzie odbywały się wykłady Księdza Profesora. W budynku Collegium Witkowskiego obok form neogotyckich widoczne są także elementy neoromańskie i secesyjne. Tworzą razem charakterystyczny dla początków modernizmu, silnie już skubizowany styl "burgowy", o wyraźnie się zarysowujących cechach malowniczego eklektyzmu.

Obok znajduje się budynek dawnego Gimnazjum Św. Anny (wspomnianego przy okazji Ogrodu Wawel), zwany Collegium Nowodworskiego. Gmach ten, nawiązujący swą obecną formą do gotyckich szczytów budowli uniwersyteckich, wzniesiony został według projektu Jana Laitnera (1638-43). Wewnątrz posiada piękny arkadowy dziedziniec oraz przestronną aulę reprezentacyjną. W tej części Plant jest to najstarszy po Collegium Maius i Ogrodzie Profesorskim obiekt związany z Uniwersytetem. W roku 1855 skrzydło zachodnie Collegium Nowodworskiego przebudowano według projektu architekta Tomasza Majewskiego. Budynek ten był niegdyś siedzibą najstarszej w Polsce szkoły średniej, powołanej do życia przez Akademię Krakowską w r. 1588. Dzięki legatom Bartłomieja Nowodworskiego i Gabriela Władysławskiego otwarto w tym miejscu w 1643 r. obszerny gmach szkolny. Na uroczystości był obecny młodzieńcy Jan Sobieski, wówczas uczeń, później hojny dobrodziej Almae Matris, współfundator kolegiaty Św. Anny. Obecnie mieści się tu rektorat Akademii Medycznej i Wydział Lekarski Collegium Medicum UJ. Wspomnieć należy, że początki Collegium Nowodworskiego dała prywatna szkoła średnia, która mieściła się w budynku nr 4 przy ul. Gołębiej - dawnej bursie klasztornej zwanej "Jeruzalem".

Obiektem związanym z historią Uniwersytetu Jagiellońskiego na terenie "Ogrodu Uniwersytet" jest pomnik Mikołaja Kopernika, ustawiony w sąsiedztwie Collegium Witkowskiego. Wyobraża on

wielkiego astronoma jako scholara trzymającego w rękach astrolabium.

Na sąsiednim odcinku Plant, przy ulicy Karola Olszewskiego znajduje się Collegium Chemicum, gdzie obecnie mieści się Wydział Prawa i Administracji. Budynek ten (powstały około 1635 r.) zamyka od strony pierścienia wewnętrznego Plant zespół budowli uniwersyteckich. Wcześniej stanowił siedzibę filii zwierzyńskiego klasztoru Norbertanek, później Instytutu Chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie pracował profesor Karol Olszewski (1848-1915), wsławiony swymi pracami nad skraplaniem gazów, o czym informuje tablica pamiątkowa umieszczona na budynku.

Wśród zabytków związanych z Uniwersytetem osobne miejsce zajmuje kościół kolegiacki Św. Anny, będący kościołem akademickim, usytuowanym już na terenie Ogrodu Pałac Sztuki.

Ogród Uniwersytet na przeciwnym krańcu zamyka Pałac Biskupi, będący od XIV wieku siedzibą biskupów krakowskich. Pierwotnie położony był tuż przy murach miejskich, sąsiadując z Basztą Malarzy zamykającą ul. Franciszkańską i Bramę Wiślną u wylotu ul. Wiślniej. W latach 1964-1978 w pałacu rezydował Karol Wojtyła, który jako papież Jan Paweł II powracał do swej dawnej siedziby podczas pielgrzymek do Ojczyzny. Było to też niezapomniane miejsce nieoficjalnych spotkań Ojca Św. z młodzieżą. Papieskie wizyty upamiętnia tablica na fasadzie pałacu: „In memoriam peregrinationis ad tumbam S. Stanislai /Ioannis Pauli PP II/ qui hac in domo diebus 6-10 iunii 1979 anni commoratus est in qua ut Archiepiscopus Cracoviensis annis 1964-1978 habitabat. - Na pamiątkę pielgrzymki do grobu Św. Stanisława/ Papieża Jana Pawła II/ który przebywał w tym domu w dniach 6-10 czerwca 1979 roku, a jako Arcybiskup Krakowski mieszkał w latach 1964-1978.”

Wielowiekowa historia tego gmachu pozostawiła ślady w jego architekturze i wystroju wewnętrznym. Sama bryła budowli, portale fasady i uszate obramienia okien pochodzą z czasów biskupa Piotra Gembickiego, z połowy XVII w. Interesujące zmiany zaszły w pałacu w latach dwudziestych XIX wieku, kiedy to Michał Stachowicz wykonał na zlecenie biskupa Jana Pawła Woronicza dekorację

malarską o rozbudowanym programie patriotycznym, na który składały się przede wszystkim sceny z dziejów Polski, portrety wybitnych postaci historycznych oraz widoki Krakowa i okolic. Od czasów restauracji Prylińskiego, po pożarze z roku 1850, który poważnie zniszczył pałac, gmach trwa do dnia dzisiejszego bez większych zmian. Wciąż zachowuje swą funkcję i stanowi po Wawelu najznamienniejszą rezydencję w krajobrazie miejskim Krakowa oraz najcenniejszy pod względem wartości zabytkowej obiekt w tej części Plant. Na osi głównego wejścia do Pałacu można też oglądać piękny okaz miłorzębu japońskiego.

Opodal, na trawniku parkowym wybudowano fontannę będącą skromnym akcentem wodnym, jednym z dwóch na całym obszarze Plant. Jest to fontanna - rzeźba poświęcona Fryderykowi Chopinowi (już wcześniej opisana).

Treściowo z Pałacem Biskupim łączy się wspomniany już pomnik księcia Adama Sapiehy, arcybiskupa i metropolity krakowskiego w latach międzywojennych i trudnych latach powojennych, oraz stojący po przeciwnej stronie Ogrodu Uniwersytet, u zbiegu ulic Straszewskiego i Zwierzynieckiej, gmach Katolickiego Domu Ludowego, mieszczący obecnie Filharmonię Krakowską. Wzniesiony został w 1930r. przez Fundację kardynała Sapiehy według projektu Stanisława Filipkiewicza i Józefa Pokutyńskiego. Widać tu przywiązanie do tradycji wiedeńskiego neobaroku. Fasada frontowa, charakterystycznie „ugięta” i nakryta „malowniczym” dachem mansardowym, posiada wyraźnie historyzujący charakter. Zwieńczona kartuszem i herbem „Trzy Korony” (historycznym herbem kapituły krakowskiej) stanowi istotny akcent urbanistyczny w tej części obrzeża Plant.

Sąsiednie zabudowania należą do Sióstr Felicjanek, które w końcu XIX wieku (lata 1883-1884) na obszernej parceli na terenie tzw. Żabiego Kruku, usytuowanej pomiędzy ulicami Smoleńsk, Straszewskiego, Bożego Miłosierdzia i Zwierzyniecką, założyły swój klasztor. Zabudowania od strony ulicy Straszewskiego, zwane budynkiem Zakładu Wychowawczego pp. Felicjanek, zdobią przy wejściu dobrze zachowane secesyjne witraże o tematyce religijnej.

Obok, przy ul. Straszewskiego 20, w 1875 r. wzniesiony został przez znanego krakowskiego architekta Maksymiliana Nitscha niewielki klasycystyczny pałacyk dla rodziny Czarkowskich. Nawiązujący stylem do pierwotnej zabudowy obrzeża Plant, jest jednopiętrowym budynkiem, który wyróżnia kolumnowa loggia między dwoma ryzalitami. Wnętrze starannie odnowione i zakomponowane, utrzymane jest w stylu klasycystycznym i do niedawna służyło jako tzw. Pałac Ślubów.

Z dalszej części ulicy F. Straszewskiego roztacza się widok na wieże wawelskie. Na skrzyżowaniu z ul. J. Piłsudskiego znajduje się tzw. „okno widokowe” na Kopiec Tadeusza Kościuszki. Zwraca tu również uwagę jednopiętrowy budynek, będący przykładem rzadkiej dziś w strefie Plant tzw. niskiej zabudowy, charakterystycznej dla pierwszych etapów ich zakładania. Są plany, by wznieść tu wyższy obiekt o charakterze mieszkalno-apartamentowym, ale spotykają się ona z protestem okolicznych mieszkańców. Po stronie przeciwnej znajduje się budynek należący dziś do Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej im. Ludwika Solskiego, posiadający dwie tablice pamiątkowe. Pierwsza z nich informuje, że w latach 1903-1948 mieściła się tu szkoła ćwiczeń przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim im. ks. Grzegorza Piramowicza. Ufundowana została przez wychowanków w czterdziestą piątą rocznicę śmierci długoletniego jej dyrektora Rudolfa Hajnosa, tj. 18.02.1935 r. Druga tablica ma formę płaskorzeźby przedstawiającej Piłsudczyków, na której znajduje się napis: „Rada Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa/ na uroczystym posiedzeniu w dniu 3 października 1933 roku/ uchwaliła nazwać ulicę Wolską ulicą Józefa Piłsudskiego.” Wypada dodać, że właśnie Towarzystwo im. Józefa Piłsudskiego ufundowało w ostatnim okresie na trawniku przed Collegium Novum jeszcze jedną tablicę, upamiętniającą fakt odzyskania niepodległości przez Rzeczpospolitą Polską w roku 1918 i posadzenie w dniu trzeciego maja 1919 r. tzw. Drzewa Wolności.

Pozostałą linię zabudowy na pierścieniu zewnętrznym Plant na odcinku od ul. J. Piłsudskiego do ul. Jabłonowskich tworzą kamienice przeważnie dwupiętrowe z końca XIX i początku XX wieku.

19. Planty pod Collegium Novum

Odwiedzając Ogród Uniwersytet, trzeba obejrzeć rosnący tu jeden z najokazalszych w Krakowie platanów – drzewo o wymiarach pomnikowych. Rośnie na trawniku w pobliżu skromnego siedemnastowiecznego kościoła p. w. Św. Norberta (róg ulic Wiślniej 11 i K. Olszewskiego). Niegdyś należał on do Księży Misjonarzy Salejczyków, a obecnie ma tam siedzibę cerkiew greckokatolicka p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego. Na murze od strony Plant i ul. Olszewskiego umieszczono w ostatnim czasie tablicę: „Pamięci ofiar wielkiego głodu HOLODOMORU na Ukrainie w latach 1932-1933”.

Z kolei na pierścieniu wewnętrznym Plant, u wylotu ul. Jagiellońskiej, przy Collegium Novum, ustawiono (w 1941r.) na wysokim słupie piękną barokową figurę Matki Bożej Łaskawej. Pochodzi ona z bramki dawnego cmentarza przy kościele Mariackim. Tradycja barska wiąże figurkę z osobą rotmistrza Sokołowskiego, który miał ją ufundować w podziękę za szczęśliwe i niezwykle ocalenie. Jest to już trzecia lokalizacja, gdyż poprzednio figura stała u wylotu ulicy Kapucyńskiej. W 1992 roku została odnowiona.

W Ogrodzie Uniwersytet umieszczono też kilka tablic informujących o przebiegu murów obronnych w tym rejonie Plant i zaznaczono na trawniku położenie murów i baszt. Idąc od ul. Franciszkańskiej są to: Brama Wiślna, Baszta Cyrulików, Baszta Miechowników, Baszta Kaletników oraz Baszta Blacharzy i Rusznikarzy. W tej części Plant były też dwie beluardy (bastiony). W pobliżu tablicy informującej o położeniu Baszty Kaletników, w sąsiedztwie pomnika Mikołaja Kopernika na trawniku znajduje się głaz meteoryt położony tam w początkach XX w.

Na odcinku od ul. Franciszkańskiej aż po Collegium Novum widoczna jest zasada kompozycji klasycystycznej, z aleją główną, wschodnią “promenadą” i skosem założoną aleją zewnętrzną (z r. 1834). Niegdyś były to aleje topolowe, obecnie składają się z kasztanowców, lip i klonów.

Na pierścieniu zewnętrznym Ogródu, na odcinku od ulicy Jabłonowskich do ul. Studenckiej, uwagę zwracają trzy budynki użyteczności publicznej. Pierwszy z nich to Dom Fundacji Hussarzewskich,

wzniesiony według projektu Józefa Pakiesa w latach 1897-1899. Stanowi własność PAU i jest darem Eleonory z Hr Hussarzewskich księżnej Lubomirskiej, o czym informuje znajdująca się na nim tablica pamiątkowa.

Sąsiednia budowla to Dom Towarzystwa Technicznego, zaprojektowany w roku 1904 przez Sławomira Odrzywolskiego i uważany za najdojrzalszą budowlę secesyjną tego wybitnego architekta. Niezwykłą ekspresję bryły uzyskał twórca dzięki asymetrycznie rozmieszczonym otworom o różnym kształcie i wielkości, głęboko drążonym w gładkiej płaszczyźnie ściany, a także przez fakturalne i kolorystyczne zróżnicowanie tworzywa (kamień, biała cegła, czerwona dachówka oraz nie istniejąca już mozaika w loggii). Dekoracja rzeźbiarska została podporządkowana podziałom architektonicznym i skoncentrowana. Cecha ta oraz swoiste przeciwstawienie płaszczyzny i głębi elewacji, a także ostro cięty kontur i asymetria, nie pozbawiają jednak budynku harmonii. Nawiązuje on do geometrycznej i chłodnej secesji wiedeńskiej i monachijskiej.

Odmienny stylowo jest sąsiedni, trzypiętrowy gmach Akademii Handlowej w Krakowie, przy ul. Straszewskiego 30, zaprojektowany przez wybitnego krakowskiego architekta Jana Zawiejskiego. Stanowi doskonały przykład łączenia elementów historyzmu i modernizmu. W tym miejscu wcześniej mieściła się ujeżdżalnia.

Odwiedzając ten rejon Plant, trzeba pamiętać, że na terenie Ogrodu Uniwersytet znajdują się aż trzy pomniki przyrody. Są to: wiąz górski o obwodzie 400 cm na Plantach pomiędzy ul. Św. Anny i Collegium Novum, platan klonolistny o obwodzie 465 cm, rosnący u zbiegu ulic Wiślniej i Straszewskiego oraz cenny okaz topoli białej na Plantach przy ul. Wiślniej. Warto też zwrócić uwagę na szpaler bukowo-grabowy przy Uniwersytecie, będący częścią kompozycji modernistycznej z około 1912 r.

Poznanie Ogrodu Uniwersytet połączyć należy z przypomnieniem tradycji pochodów uniwersyteckich, które inauguruje rok akademicki. Rektorzy i profesorowie w togach po mszy św. w Kościele Św. Anny i pierwszym posiedzeniu Senatu wychodzą w uroczystym orszaku z Collegium Maius, przechodzą przez ulicę Św. Anny

i Planty i dalej przed Collegium Novum, gdzie oddają hołd Profesorom Uczelni Krakowskich przed tablicą upamiętniającą ich męczeństwo w czasie drugiej wojny światowej. Następnie udają się na wykład inauguracyjny do auli Auditorium Maximum.

Wokół budynków Uniwersytetu wśród przechodniów dominuje młodzież akademicka oraz pracownicy uczelni, spieszący na wykłady. Przy dobrej pogodzie, szczególnie w czasie egzaminów, młodzież uczy się siedząc na okolicznych ławkach. Jest też wiele osób starszych, które siedząc na ławeczkach zbierają się w grupy towarzyskie, wymieniają poglądy i regenerują siły. Na tym odcinku Plant można dość często napotkać ludzi bezdomnych. Łączy się to z faktem, że nieopodal działa Piwnica Św. Norberta organizująca pomoc dla osób z problemami socjalnymi. Z drugiej strony Plant, u wylotu ul. Smoleńsk funkcjonuje również jadłodajnia prowadzona przez siostry Felicjanki, gdzie wydawane są bezpłatne obiady. Podobnie dzieje się w pobliskim klasztorze o.o. Kapucynów.

Na obrzeżu Plant należy jeszcze zwrócić uwagę na dwie ważne tablice. Pierwsza z nich, wmurowana w 2000 r., głosi: „W oficynie tego budynku w Krakowie przy ul. Podwale 2 w czasie okupacji hitlerowskiej mieściło się biuro konspiracyjnego Uniwersytetu Jagiellońskiego którym kierował Prof. Mieczysław Malecki (1903-1946). Dla uczczenia pamięci Profesorów i Studentów tajnego nauczania uniwersyteckiego tablicę tę położono w 55. rocznicę pierwszej powojennej inauguracji roku akademickiego w Krakowie 19 III 1945-19 III 2000. NE CEDAT ACADEMIA”.

Druga, umieszczona nieopodal, mówi: „Podczas okupacji hitlerowskiej w tym budynku miała siedzibę bratnia pomoc studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pod przywództwem Józefa Trojanowskiego (1923-1946) Bratniak współdziałał z władzami UJ w organizacji konspiracyjnego nauczania. Tutaj odbyły się pierwsze tajne komplety polonistyczne 27 IV 1942 i prawnicze 16 X 1942. Podziemne nauczanie uniwersyteckie objęło ponad 1000 studentów wszystkich wydziałów UJ. Jednym z nich był Karol Wojtyła. Tablicę tę położono w dniu święta uczczenia Profesorów Polskiego Państwa Podziemnego i Studentów Tajnego UJ. w 60. rocznicę wznowienia

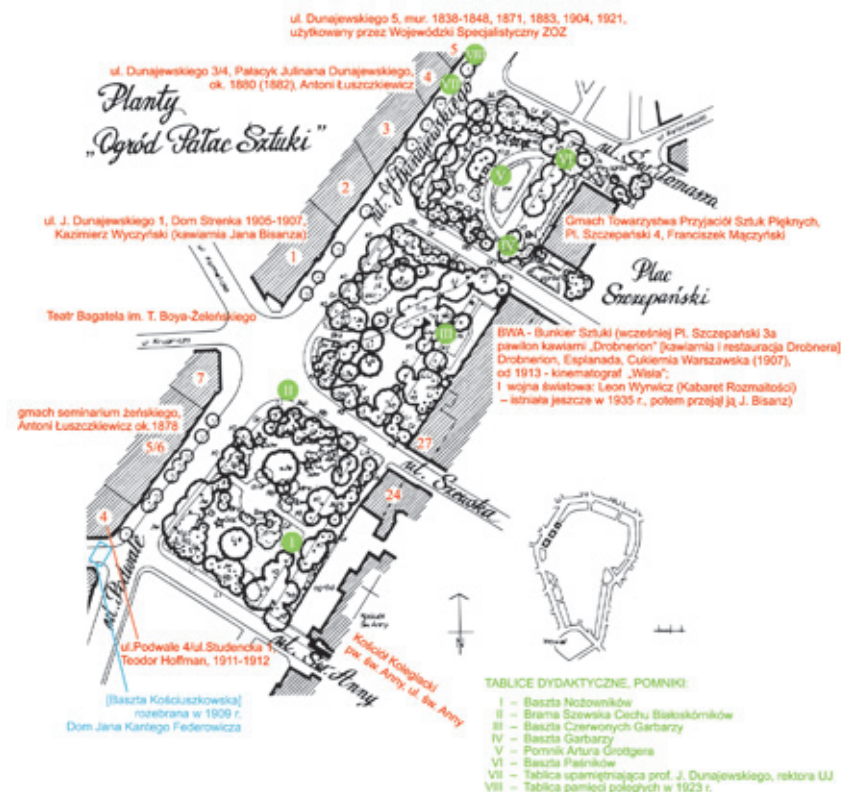
przez nich pracy, tworzącej zręby niepodległości. 27 IV 1942-27 IX 2002. NE CEDAT ACADEMIA”.

Z racji swego położenia Planty w części Ogrodu Uniwersytet pełnią funkcje komunikacyjne. Ponadto, pomimo stosunkowo szerokiego pasma zieleni utrzymanego wzdłuż ulicy F. Straszewskiego, wciąż odczuwają nadmierny ruch kołowy, który zakłóca spokój i atmosferę tego pięknego zabytkowego ogrodu miejskiego. Ogólnie jednak jest to bardzo lubiany i popularny odcinek Plant.

Ogród Pałac Sztuki

Ogród Pałac Sztuki znajduje się w części Plant między ul. Św. Anny i Św. Tomasza. Od wewnątrz ograniczają go gmach Pałacu Sztuki, plac Szczepański oraz taras przy kościele Św. Anny; od zewnątrz ul. Podwale i Albina Dunajewskiego. Położony jest na planie wydłużonego prostokąta na linii pd.-zach. i pn.-wsch. i podzielony na trzy części ul. Szewską i Szczepańską. Ma układ klasycystyczny, ze śladami przekształceń krajobrazowych z lat 1830 i 1834. Przy kościele Św. Anny znajduje się wnętrze naturalistyczne z kręgiem zabawowym, przy Biurze Wystaw Artystycznych („Bunkier Sztuki”) ogródek geometryczny, przy Pałacu Sztuki wnętrze secesyjne z kwietnikiem, a u wylotu ul. Szewskiej kiosk modernistyczny na rzucie centralnym.⁴¹

Nazwę swą Ogród zawdzięcza Pałacowi Sztuki, czyli siedzibie Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie. Działa ono nieprzerwanie od 1854 roku, było pierwszą na ziemiach polskich organizacją artystów i miłośników sztuki polskiej. Towarzystwo zajmuje się popularyzacją sztuk plastycznych, a w czasach zaborów organizowało wystawy polskich prac, sprzedaż dzieł i zakupy do własnych zbiorów, wydawało też liczne publikacje i reprodukcje. Obecna budowla przy Placu Szczepańskim, stylistycznie inspirowana wiedeńską secesją, a szczególnie pawilonem Wiener

20. Planty Krakowskie – Ogród Pałac Sztuki, z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych

⁴¹ Bogdanowski, Cierniak, KZS, s. 31.

21. Pałac Sztuki

Sezession, stanowiła pierwszy wybudowany w tym stylu budynek w Krakowie. Zaprojektowany został przez Franciszka Mączyńskiego, wybudowany w latach 1898-1901. Jego architektura jest przykładem realizacji idei „Gesamtkunstwerk”, czyli syntezy lub wspólnoty sztuk - integruje architekturę, rzeźbę i ornamentykę. Program zewnętrznej dekoracji gmachu miał wyrażać jego funkcję przybytku sztuk pięknych. Szczyt frontowego portyku wieńczy głowa Appolina w glorii promienistej. W elewacjach bocznych umieszczono nisze z popiersiami wybitnych polskich artystów dłuta m.in. Konstatnetgo Laszczki, Antoniego Madeyskiego i Teodora Rygiera. Uzupełnieniem dekoracji jest fryz wykonany wg projektu Jacka Malczewskiego. Przedstawia symbolicznie ujętą drogę twórcy przez kolejne etapy życia: od dzieciństwa do ostatecznej oceny artystycznej kariery. Szereg postaci ukazanych na fasadzie wschodniej wspierany jest przez Wiarę, Nadzieję i Miłość. Zmierzają do wyobrażonego w sąsiedztwie portyku szczęśliwego końca – koronacji wieńcem laurowym w towarzystwie muz i triumfującego Pegaza. Procesji na fasadzie zachodniej towarzyszą Zwątpienie, Rozpacz i Ból,

a na jej końcu oczekują: mizerna laurowa gałązka i Pegaz z opuszczonymi skrzydłami.⁴²

Z budową Pałacu Sztuki łączy się idea ustawienia na Plantach pomnika Artura Grottgera, rysownika i malarza, jednego z głównych przedstawicieli romantyzmu w malarstwie polskim, którego twórczość zyskała ogromną popularność dzięki swej patriotycznej wymowie. Grunt pod budowę gmachu TPSP Rada Miejska Krakowa zgodziła się odstąpić właśnie za cenę cyklu Grottgera „Lituania”, znajdującego się w posiadaniu Towarzystwa. Pomnik malarza ustawiony między ulicami Św. Tomasza i Szczepańską wykonany został przez Wacława Szymanowskiego w 1903 r. Szczyt zwężającego się ku górze obelisku wieńczy popiersie Grottgera wykonane z brązu. Na cokole od frontu widnieje brązowa płaskorzeźba, przedstawiająca postać pochyloną w zadumie nad ciałami poległych, z których jedno naśladuje fragment rysunku artysty z cyklu „Wojna”. Pomnik ten wraz ze starannie utrzymanym kwietnikiem w formie półkola tworzy dziś jedno z najbardziej rozpoznawalnych wnętrz krajobrazowych Plant. Jest też niemal naturalnym uzupełnieniem ozdobionej popiersiami artystów zachodniej ściany gmachu TPSP. Wszystko razem tworzy niewielkie, ale harmonijnie zintegrowane założenie rzeźbiarsko-architektoniczno-ogrodowe.

Warto dodać, że z wnętrzem pomnika Grottgera i Pałacem Sztuki korespondują jeszcze dwa secesyjne budynki usytuowane przy Placu Szczepańskim. Są to: gmach Towarzystwa Rolniczego (proj. Sławomir Odrzywolski, 1909), widoczny od strony ul. Św. Tomasza i gmach Teatru Starego, przebudowany przez F. Mączyńskiego wraz z T. Stryeńskim w latach 1903-1906.

Naprzeciwno wejścia do Pałacu Sztuki wznosi się Bunkier Sztuki⁴³, będący siedzibą Biura Wystaw Artystycznych, gdzie organizowane są najważniejsze wystawy sztuki współczesnej oraz wiele wydarzeń kulturalnych o profilu artystycznym. Obiekt powstał

42 R. Solewski, *Franciszek Mączyński i wspólnota sztuk w architekturze miasta. Realizacja idei „Gesamtkunstwerk” we wczesnej twórczości krakowskiego architekta*, Rocznik Krakowski, t. LXI, Kraków 1995, s. 95-116.

43 Budynek powstał w 1965 r. wg projektu Krystyny Różyskiej-Tołłoczko, rzeźbiarskie opracowanie fasady Antoni Hajdecki. www.polskaniezwykla.pl (18.10.2012)

na terenie dawnego Drobnerionu, czyli Kawiarni Warszawskiej Romana Drobnera (proj. J. Zawiejski, 1904). Dzisiaj otoczeniu BWA towarzyszy kawiarniany ogródek oraz piaskownica dla dzieci.

Idąc dalej w kierunku wzgórza wawelskiego, widzimy obiekt zasługujący na szczególną uwagę, czyli kościół akademicki p.w. Św. Anny. Jest to budowla trójnawowa, bazylikowa, założona na rzucie łacińskiego krzyża, będąca znakomitym przykładem architektury barokowej. Świątynia posiada dwuwieżową fasadę i zbudowana jest tak, by można ją było podziwiać w skrócie perspektywicznym od strony Rynku Głównego. Jest to jednocześnie świetny przykład zachowania jednolitego stylowo barokowego wystroju wnętrza. Kolegiata Św. Anny przechowuje relikwie Św. Jana z Kęt (1390-1473), profesora Akademii Krakowskiej, patrona uczonych i młodzieży akademickiej. W jej podziemiach spoczywają zasłużeni profesorowie Almae Matris.

Z majestatyczną, pięknie iluminowaną wieczorem sylwetą kościoła Św. Anny dobrze komponuje się otoczenie parkowe świątyni i niska zabudowa od strony ul. Szewskiej, mieszcząca m.in. kawiarnię „Zalipianki”, o krakowsko-cepeliowskim wystroju. Dla klimatu tej części Plant charakterystyczny jest modernistyczny pawilon, mieszczący kwiaciarnię, a w sezonie letnim także małą cukiernię.

Ul. Św. Anny zachowała charakter ulicy ustronnej i niemal pozbawionej sklepów.

Na pierścieniu zewnętrznym Ogrodu Pałac Sztuki uwagę zwraca kilka obiektów. Pierwszy z nich, na rogu ul. Podwale i ul. Studenckiej, utrzymany jest w stylu historyzująco-modernistycznym z charakterystycznym motywem attyki. Niegdyś należał do Jana Kantego Fedorowicza, jednego z wiceprezydentów Krakowa. Wzniesiony został w latach 1911-1912 wg projektu Teodora Hoffmana, w miejscu rozebranej Baszty Kościuszkowskiej. Zachowały się tu secesyjne witraże. Obok, na miejscu dawnego browaru Szmida, ok. 1878 r. wzniesiony został reprezentacyjny gmach dawnego seminarium żeńskiego, utrzymany w stylu klasycystycznym, z dwiema całopostaciowymi rzezbami na fasadzie. Zaprojektował go Antoni

Łuszczkiewicz, autor budowli, która z kolei zamyka Ogród u wylotu ul. Św. Tomasza. Jest to pałacyk Juliana Dunajewskiego datowany na około 1880 rok.

Odrębne wnętrza architektoniczno-urbanistyczne tworzy przestrzeń u zbiegu ulic Podwale, Karmelickiej i Dunajewskiego. Obszar ten, będący ważnym punktem komunikacyjnym miasta, posiada jednocześnie szczególne walory jako swoiste „muzeum w stylu z epoki”. Na ulicy Karmelickiej zachowały się zespoły zabudowy z różnych okresów (choć głównie z przełomu XIX i XX w.) - odmienne stylowo, znacznie różniące się czasem powstania i wartością stylową. Z kolei narożny dom na skrzyżowaniu ulic Podwale i Krupniczej (obecnie „Elephant”), w drugiej połowie XIX wieku należała do znanego przedsiębiorcy piwowarskiego barona Jana Goetza-Okocimskiego, a po przeniesieniu działającego tu browaru na ul. Lubicz w piwnicach urządzono leżakownię i rozlewnię win. W latach 1883-1897 mieściło się tam Gimnazjum im. Jana Sobieskiego, a po jego przenosinach do obecnej siedziby otwarto tu IV Gimnazjum im. H. Sienkiewicza. Dom kojarzony jest najczęściej z kawiarnią Esplanada, otwartą w grudniu 1912 r. przez Karola Wołkowskiego. Po 1917 r. w kawiarni znajdowała się sala krakowskich formistów i futurystów tzw. „Gałka Muszkatowa”, dekorowana przez Józefa Jaremę i Tytusa Czyżewskiego.⁴⁴

Nieopodal stoi Teatr „Bagatela” im. Tadeusza Boya-Żeleńskiego, powstały w 1919 roku. Wcześniej były tu kolejno: teatr, restauracja, kino, kino-rewia. Budynek był wielokrotnie modernizowany. Elewację zdobi dziś płaskorzeźba autorstwa Witolda Skulicza. Na domu obok (ul. Karmelicka 6) umieszczono tablicę pamiątkową ku czci Marii Biliżanki-Bielińskiej (1903-1988), autorki, aktorki, reżysera i dyrektora Teatru Młodego Widza. Autorem znajdującej się na niej płaskorzeźby jest artysta rzeźbiarz Stanisław Hryń.

U zbiegu ulic Karmelickiej i Dunajewskiego widać narożny, przeputy arkadami dom powstały w latach 1905-1907 według projektu Kazimierza Wyczyńskiego. Jest to tzw. Dom Strenka zrealizowany w stylu modernistycznym, przy którym był dawniej ogródek

44 K. Jakubowski, *Kraków na starych widokówkach*, Warszawa 2011, s. 86.

kawiarni Bisanza. Natomiast w budynku przy ul. Dunajewskiego 4 przez dłuższy czas mieściła się restauracja Warszawianka, gdzie znajdował się bardzo interesujący witraż o motywach roślinnych, z symbolami i herbami. W ostatnim okresie na fasadzie tego budynku umieszczono tablicę pamiątkową o następującej treści: „W tym domu mieszkał Julian Dunajewski (1821-1907) Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, Polski Poseł i CK Minister Skarbu, Konserwatysta Krakowski. Wielkiemu Polakowi w 100 rocznicę śmierci Krakowianie 28 grudnia 2007. Fundował Adam Świech, rzeźbił Mieszko Tylka.”

Sąsiedni dom pod nr 5, zwany Domem Robotniczym, to ostatni obiekt leżący na pierścieniu zewnętrznym Ogrodu Pałac Sztuki. Wyróżnia go skromna forma fasady kamienicy powstałej z końcem XIX wieku. Na domu tym w ostatnim czasie również umieszczono tablicę pamiątkową: „Pamięci 18 obywateli miasta Krakowa i 14 żołnierzy Wojska Polskiego, którzy zginęli w bratobójczej walce w czasie manifestacji robotników o polepszenie ich losu w dniu 6 listopada 1923 r. Społeczeństwo i Rada Miasta Krakowa”.

Ogród Pałac Sztuki swoją stylową secesyjną formę osiągnął najpóźniej, bo w latach 1908-1920. Dzisiaj pełni przede wszystkim funkcje kulturalno-artystyczne, dzięki wielu wydarzeniom organizowanym przez różne instytucje kultury oraz środowiska twórcze.

Na terenie Ogrodu w ramach tzw. „nowej architektury” umieszczono tablice wskazujące przebieg murów obronnych na tym odcinku Plant. Są to, idąc od ul. Św. Anny: Baszta Nożowników, Brama Szewska Cechu Białoskórników, Baszta Czerwonych Garbarzy i Baszta Garbarzy.

Ogród Florianka

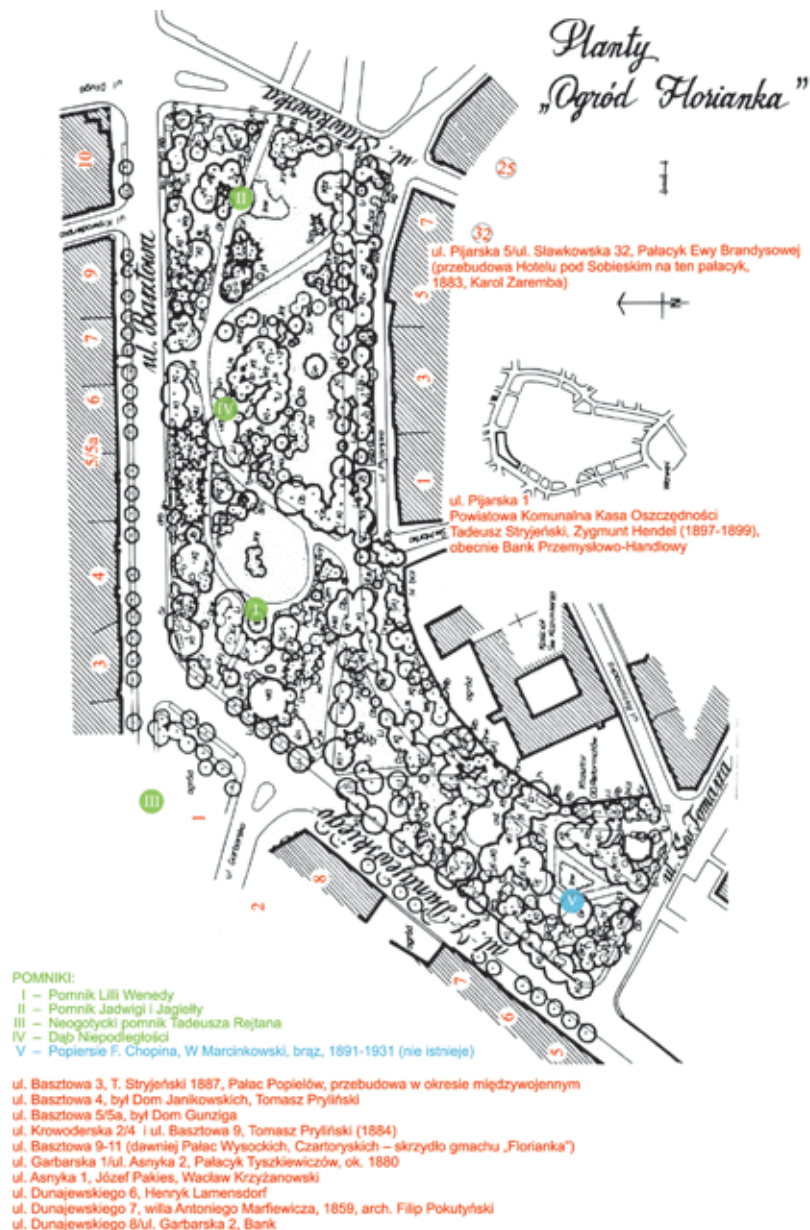
Ogród Florianka położony jest na odcinku Plant między ulicami Św. Tomasza i Sławkowską, od wewnątrz ograniczony murem klasztoru reformatów i ul. Pijarską, od zewnątrz ul. Basztową i Albina Dunajewskiego. Ogród ten ma plan zbliżony do półksiężyca, całość założenia tworzą nawarstwiające się kompozycje: przy ul. Św. Marka występuje układ neoromantyczny z wnętrzami scenicznymi, w części pd. mamy dwa wnętrza naturalistyczne, w części pn. dwa wnętrza neoromantyczne z kręgami zabawowymi, w części pn.-wsch. kwietnik.⁴⁵

Swoją nazwę Ogród zawdzięcza „Floriance”, czyli gmachowi położonemu przy ul. Basztowej, będącemu od roku 1879 siedzibą Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń, którego celem była pomoc na wypadek pożaru i innych klęsk. Godłem Towarzystwa był Św. Florian, oficer rzymski, który zginął za wiarę utopiony w rzece Enns i jest uważany za orędownika w czasie powodzi, pożarów i sztorarów. Przedstawiany jest jako rycerz w zbroi, w ręku trzymający chorągiew i naczynie z wodą, palący się dom, a czasem kamień młyński u szyi jako symbol męczeńskiej śmierci. Taką też ma formę przedstawienie tego świętego na gmachu „Florianski”. W Krakowie kult Św. Floriana istniał od chwili przywiezienia jego relikwii do kościoła przy obecnej ul. Warszawskiej.

Z inicjatywy „Florianski” powołano do życia ochotniczą Straż Pożarną oraz kasę oszczędności. Jej tradycja sięga do 1803r., kiedy to dekretem królewskim Fryderyka Wilhelma zostało powołane w Prusach Towarzystwo Ogniowe dla Miast, a później Towarzystwo Ogniowe dla Wsi. Były to jedne z niewielu polskich instytucji publicznych, jakie działały wówczas na ziemiach polskich.

Okazały budynek Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń przy ul. Basztowej był wznoszony i rozbudowywany etapami

⁴⁵ Bogdanowski, Cierniak, KZS, s. 31.

22. Planty Krakowskie – Ogród Florianka z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych

w siedemdziesiątych i osiemdziesiątych latach XIX w. Autorem ostatecznego projektu był Tomasz Pryliński, architekt znany z przebudowy Sukiennic. Fasada otrzymała szereg elementów plastycznych, co nadało budowli pozory rezydencji pałacowej. Było to istotne ze względu na charakter ulicy Basztowej, którą zaplanowano wówczas jako reprezentacyjną arterię miasta. Dwupiętrowa fasada z dwoma bocznymi kondygnacjami utrzymana jest w stylu cinquecenta. Elewacja posiada delikatny detal. Balustrada wieńcząca drugie piętro ozdobiona została wazonami i rzezbami; na osi centralnej stoi postać Św. Floriana, na narożnikach - bawiące się putta. Boczne kondygnacje również otrzymały galeryjki. Jest to jedna z najokazalszych obok gmachu Starostwa przy ul. Basztowej budowli na pierścieniu zewnętrznym Plant.

Przy ulicy Juliana Dunajewskiego nr 6 zwraca uwagę wysoka czteropiętrowa kamienica z motywem attyki w zwieńczeniu (projektu Henryka Lamensdorfa, 1908). Budynek ten powstał w części ogrodu przylegającego niegdyś do pałacyku Antoniego Marfiewicza, który zachował się do dzisiaj i stanowi najoryginalniejszą budowlę na pierścieniu zewnętrznym tego odcinka Plant. Antoni Marfiewicz, krakowski bankier i przemysławiec, w roku 1858 zlecił hrabiemu Filipowi Romanowi Pokutyńskiemu sporządzenie projektu nadbudowy o jedną kondygnację swego parterowego domu mieszkalnego. W rok później architekt dobudował do pałacyku dwutraktową neogotycką oficynę, wiążąc budynki wspólnym gabarytem, a po kolejnych dwóch latach drugie piętro nadając całości ostateczny, zachowany do dzisiaj wygląd. Pałacyk przy ul. J. Dunajewskiego 7 przedstawia typ późnoromantycznej willi podmiejskiej utrzymanej w konwencji włoskiego renesansu z pozostałościami późnego klasycyzmu. Zdaniem historyków sztuki, w tej postaci willa należy do nielicznych i stosunkowo późnych przykładów tego typu rozwiązań w Krakowie. W pierwszej połowie XX w. straciła ona wiele ze swego piękna nie tyle z powodu dewastacji, ile na skutek otoczenia wysoką zabudową i zniszczenia założenia ogrodowego, z którym była zgodnie z zasadami romantycznymi powiązana.

Sąsiedni budynek, powojenny gmach Banku Rolnego, zajmuje duży trójkątny obszar między obecną ulicą J. Dunajewskiego a Garbarską. Jest to pięciopiętrowy budynek w typie biurowców. W miejsce rozebranego neogotyckiego Hotelu Krakowskiego, Wacław Krzyżanowski zaprojektował w 1938 r. wielokondygnacyjną bryłę, która miała organizować na nowo zbieg ulic Dunajewskiego, Garbarskiej i Basztowej. Gmach ten ostatecznie jednak ukończono dopiero w 1953 r. i odbiega on znacznie od pierwotnego zamysłu. Warto dodać, że obiekt ten stanowił ostatni element przedwojennej akcji zmierzającej do nadania ulicy Basztowej i jej sąsiedztwu „metropolitalnego” charakteru i funkcji centrum finansowego. To dobry przykład ingerencji nowoczesnego twórcy w istniejącą strukturę zabudowy. Miejsce to wcześniej zajmował budynek Łazienek Miejskich, przekształcony w latach siedemdziesiątych XIX w. w Hotel Krakowski. Z jego balkonu malarz Henryk Siemiradzki przyjmował w październiku 1879 r. owacje korowodu z pochodniami, zorganizowane na jego cześć w podziękowaniu za ofiarowanie miastu obrazu „Pochodnie Nerona”, zapoczątkowującego zbiory mającego powstać w Sukiennicach Muzeum Narodowego.

Nieco dalej w kierunku ulicy Basztowej, u zbiegu ul. Garbarskiej i Asnyka znajduje się neorenesansowy pałacyk, przebudowany około 1910 r. w stylu modernizmu. Jest to Pałacyk Tyszkiewiczów z około 1880 r.

Warto przypomnieć, że w tym rejonie, na skwerze w pobliżu zbiegu ulic Garbarskiej, Asnyka, Dunajewskiego i Basztowej, stoi ofiarowany miastu w 1889 r. przez anonimowego fundatora pomnik ku czci Tadeusza Rejtana. Był to jedyny tego typu pomnik w Krakowie, w formie neogotyckiej wieżyczki o kamiennej, dwustopniowej podstawie, ze spiżowym popiersiem pośła nowogrodzkiego. Obecny monument jest jego kopią, gdyż w styczniu 1946 r. mocno już zniszczony oryginał obaliła burza śnieżna i zdecydowano o jego usunięciu. Samo popiersie Rejtana przekazano Muzeum Narodowemu.

Kolejne domy wzdłuż ulicy Basztowej to przykłady ekspansji nowoczesnej sztuki w obręb historycznego miasta, niszczące nie tylko piękne budowle, ale też jednolitą w swym reprezentacyjnym

i historycznym stylu zabudowę. Wypada też przypomnieć, że nazwa ulicy Basztowej pozostaje w związku z jedynym zachowanym fragmentem murów miejskich, wraz z basztami Stolarską, Ciesielską i Pasamoników. Dzisiejsza ulica jest jedynie fragmentem dawnej średniowiecznej drogi, obiegającej miasto na zewnątrz murów. Ulica ta w postaci zbliżonej do dzisiejszej ukształtowała się po zniesieniu na początku XIX w. murów miejskich i założeniu Plant. Poszczególne jej odcinki nosiły nazwy ul. Górnych Młynów (pomiędzy ulicą Garbarską a Długą), ul. Widok (między ul. Długą a placem Matejki) i ul. Basztowej. Tę ostatnią nazwę przeniesiono w 1881 r. na całość ulicy.

Ulicę Basztową otwiera ciąg wysokich czteropiętrowych kamienic, nadbudowanych w latach trzydziestych XX wieku, co pozbawiło je większości dekoracyjnych elementów. Domy te utraciły swój pierwotny charakter chcąc sprostać funkcjonalistycznym wymaganiom. Pod numerem 1 wcześniej znajdował się Dom Popielów w stylu osiemnastowiecznych dworców podmiejskich, a obecnie stoi tu modernistyczny dom według projektu Józefa Pakiesa i Wacława Krzyżanowskiego z 1910 r. Nadświetle bramy zdobią

23. Planty w rejonie klasztoru OO. Reformatów z widocznym przebiegiem murów obronnych

zachowane witraże z przedstawieniami o treści religijnej, posiadające motywy geometryczne z 1912 r. Przy Basztowej 3 znajdował się z kolei Pałac Popielów i, podobnie jak poprzedni budynek, został w 1913 r. zastąpiony dużym modernistycznym domem projektu Pakiesa i Krzyżanowskiego. Przy ul. Basztowej 4-5 stał dom dra Stanisława Janikowskiego projektu T. Prylińskiego; dziś jest tam czteropiętrowa kamienica. Podczas nadbudowy trzeciego i czwartego piętra w 1934 r. radykalnie zmieniono jej styl. Pojawiła się wyłożona kamiennymi płytami ściana ze słabo zaznaczonymi ryzalitami i balkonami, zamknięta prostokątną loggią i surową attyką (wg proj. F. Mączyńskiego).

Dalej ciągną się opisane już zabudowania „Florianski”, należące obecnie do szkół muzycznych różnego stopnia.

Ulicę Basztową od strony Krowoderskiej zamyka wysoki narożny budynek z arkadami w części parteru i loggiami balkonowymi w wyższych partiach budynku. Jest to przykład monumentalnej architektury łączącej funkcje handlowe i mieszkaniowe. Dom przy ul. Basztowej 10 został przebudowany w 1929 r. przez Romana Bandurskiego i Emila Allweila.

Zasadniczą część pierścienia wewnętrznego Plant tworzy skromny barokowy zespół klasztoru i kościoła Reformatów, będący najcenniejszym zespołem zabytkowym na terenie Ogrodu Floriana. Warto przypomnieć, że obok powstałego w latach 1666-1672 barokowego zespołu architektonicznego, w skład którego wchodzi kościół p.w. Św. Kazimierza Królewicza i klasztor, istnieje cenny XVII-wieczny zespół ogrodów kościelno-klasztornych ujęty od strony Plant wysokim kamiennie-cegłanym murem. Szczególną ozdobą klasztoru są Stacje Męki Pańskiej malowniczo wkomponowane w ul. Reformacką, a niegdyś leżące w obrębie murów klasztoru OO. Reformatów. Od strony Plant uwagę zwraca malowidło przedstawiające Św. Franciszka, patrona zakonu, wyobrazonego w brązowym habicie, przepasanego sznurem i unoszącego do góry ręce w geście modlitewnym. Do osobliwości tego zakątka Krakowa zaliczamy również krypty pod kościołem Reformatów.

Ciąg budynków na pierścieniu wewnętrznym od strony ul. Reformackiej i Placu Szczepańskiego zamyka siedmiopiętrowy Gmach Krakowskiej Komunalnej Kasy Oszczędności przy placu Szczepańskim 5. Został on wzniesiony w latach 1934-1936 według projektu Stefana Strojka i Fryderyka Tadaniera, i stanowi kolejny przykład ingerencji nowoczesnej architektury w historyczną strukturę średniowiecznego Krakowa. Po drugiej wojnie światowej budynek ten był siedzibą Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej, a obecnie mieści się tam m.in. siedziba „Solidarności” i Państwowej Inspekcji Pracy. Jednak w 1968 r. lęk, jaki wzbudzał ten gmach, był wyrazem całkowitego i głębokiego braku akceptacji państwa przez obywateli.⁴⁶

Z drugiej strony zespołu kościelno-klasztornego OO. Reformatów, na pierścieniu wewnętrznym przy ul. Pijarskiej umieściła swoją siedzibę jeszcze inna instytucja finansowa. Jest nią Powiatowa Kasa Oszczędności wzniesiona według projektu Tadeusza Stryjeńskiego i Zygmunta Hendla w latach 1897-1899. Ten klasycyzujący budynek mieści obecnie Bank Przemysłowo-Handlowy.

Wzdłuż ulicy Pijarskiej, aż do ul. Sławkowskiej, biegnie ciąg kamienic. Wśród nich uwagę zwraca dwupiętrowy budynek pod nr 5 z dekoracją rzeźbiarską w postaci atlantów podtrzymujących na swych barkach występ kamienicy. Na domu tym umieszczona została tablica pamiątkowa, informująca, że mieszkał tu Juliusz Osterwa – wielki artysta teatru, twórca „Reduty”. Obok znajduje się kamienica z fasadą udekorowaną popiersiami królów polskich, realizująca wątek historyczno-patriotyczny. Dalej ten odcinek Plant zamyka Pałacyk Ewy Brandysowej w narożniku ul. Sławkowskiej i Pijarskiej przebudowany w 1883 r. przez Karola Zarembę. Obecnie mieści się tu kawiarnia.

Dzisiaj na terenie Ogrodu Floriana pozostały tylko dwa pomniki. Pierwszy, poświęcony Juliuszowi Słowackiemu, przedstawia postać Lilli Wenedy. Ufundowany przez doktora Henryka Jordana, stanął w lipcu 1884 r. niedaleko wylotu ul. Św. Marka. Jest to już druga wersja tego pomnika wykonanego przez Alfreda Dauna.

⁴⁶ K. Myślik, *Spacerownik. Policja, milicja i ... policja*, Kraków 6 VII 2011.

24. Pomnik Lili Wenedy

Pierwsza, kamienna wersja uległa zniszczeniu i w 1897 r. powstała rzeźba z brązu. Pomnik przedstawia bohaterkę poematu Słowackiego, gdy wznosi harfę gwałtownym gestem ponad głowę, zaś węże oplatają się wokół jej ciała.

Drugi pomnik, przedstawiający królową Jadwigę i króla Władysława Jagiełłę, stoi na najwyższym miejscu w obrębie Plant, u wylotu ul. Krowoderskiej. Nadesłany został z Rzymu przez twórcę Oskara Sosnowskiego i ustawiony w 1886 r. dla uczczenia pięćsetnej rocznicy zawarcia unii polsko-litewskiej.

Analiza ubioru postaci prowadzi do jednoznacznego wniosku, że początkowo figury miały przedstawiać Mieszka i Dobrawę, jednak opatrzone herbami Pogoni Litewskiej i Orła Białego – faktycznie przedstawiają Jagiełłę i Jadwigę ofiarowującą królowi krzyż.

Dzisiaj Ogród Florianka cechuje nastrój romantyczny, krajobrazowy. Na trawniku w rejonie ul. Basztowej, w pobliżu alejki prowadzącej do głównego wejścia Florianki, posadzono dąb niepodległości - na pamiątkę 90. Rocznicy Czynu Legionowego oraz XXXIX Marszu Szlakiem I Kompanii Kadrowej. Dąb posadzony został przez Prezydenta Miasta Krakowa Jacka Majchrowskiego 6 sierpnia 2004 r., o czym informuje umocowana w ziemi tabliczka.

Ta część Plant robi wrażenie stosunkowo rozległego parku, lecz jego ciszę zakłóca ruch kołowy. Latem na polance koło pomnika Lilli Wenedy chłopcy grają w piłkę, zimą dużą popularnością cieszy się górka saneczkowa dla najmłodszych, odcinek od ul. Sławkowskiej do ul. Szczepańskiej to ulubiona trasa spacerowa krakowian z targu na Starym Kleparzu w kierunku ulic położonych bliżej Wawelu. Niemniej jednak Ogród Florianka to dziś przede

wszystkim symbol przeszłości, przesyconej wątkami historyczno-patriotyczno-literackimi.

Ogród Barbakan

„Ogród Barbakan” rozciąga się na odcinku Plant pomiędzy ulicami Sławkowską i Szpitalną. Ograniczają go mury obronne z Bramą Floriańską i ul. Basztowa. Położony jest na planie wydłużonego czworoboku na linii wsch.-zach. i podzielony na dwie części placem wokół Barbakanu. Jest ogrodem o nawarstwiających się kompozycjach z dominacją układu klasycystycznego w części zachodniej (wnętrze krajobrazowe z 1880r., przebudowane w 1930r.), wnętrzem secesyjnym z „japońskim” stawem, wyspą i mostkiem przy Arsenale Miejskim (1904 r.), wnętrzem naturalistycznym w części wschodniej i modernistycznym pawilonem „Łabędzie” przy ul. Sławkowskiej (ok. 1930r.).⁴⁷

Najważniejszym obiektem na terenie tego Ogrodu Plant, jednego z najstarszych, jest Barbakan i zespół dawnych fortyfikacji Krakowa, należące do najważniejszych zabytków miasta. Jedyne, co zostało z systemu obronnego średniowiecznego Krakowa to właśnie Barbakan, Brama Floriańska i trzy baszty.

Brama Floriańska została wzniesiona w 1307 r. Nazywana była niegdyś Porta Gloriam, ponieważ przez nią wjeżdżali do Krakowa królowie i cudzoziemscy posłowie. Ze znacznie późniejszych czasów pochodzi nakrywający ją hełm oraz dziewiętnastowieczne godło Królestwa Polskiego projektu Jana Matejki.

Barbakan, który niegdyś strzegł głównego wjazdu do Krakowa od strony północnej, to budowla otwarta od góry i zwieńczona siedmioma wieżyczkami obserwacyjnymi. Posiada szereg otworów strzelniczych dla artylerii, kuszników i strzelców broni palnej. Wzniesiono go w latach 1498-1499 przy dużym wkładzie króla Jana Olbrachta. W momencie powstania stanowił wybitne dzieło

⁴⁷ Bogdanowski, Cierniak, KZS, s. 32.

został wzniesiony w drugiej połowie XVI w. (w latach 1565-1566) według projektu Gabriela Słońskiego jako arsenał miejski. W XIX w. Antoni Stacherski przebudował arsenał i od 1875 r. obiekt

26. Baszta Stolarska i fragment tzw. Klasztoru z widocznym przebiegiem obwarowań.

ten służył bibliotece. Dziś mieści się w nim galeria sztuki starożytnej i sala wystaw czasowych Muzeum XX. Czartoryskich. Budynek od strony Plant zdobią medaliony, przedstawiające podobizny głów myślicieli, uczonych i artystów, co wiązało się ściśle z przeznaczeniem gmachu i akcentowało jego charakter.

Wchodzący w skład zabudowań Muzeum Czartoryskich budynek tzw. Klasztoru jest z kolei interesującym i prawdopodobnie jedynym w Polsce przykładem neogotyku francuskiego. Pierwszy projekt z 1878 r. opracował Maurycy A. Ouradou; kolejny, zrealizowany, jest dziełem Wandalina Beringera, w oparciu

jednak o wcześniejsze propozycje architekta francuskiego.

Między Bramą Floriańską a Arsenalem wznosi się baszta stolarska pochodząca z XV w., a w dalszej kolejności, już za Muzeum Czartoryskich – baszta ciesielska zbudowana w wieku XIV.

Arsenał Miejski przylega jedną stroną do kościoła księży Pijarów p.w. Przemienienia Pańskiego, który jest wspaniałym przykładem sztuki późnego baroku. Warto obejrzeć widoczną od strony Rynku Głównego i ul. Św. Jana fasadę zaprojektowaną przez wybitnego architekta Franciszka Placidiego, autora wielu barokowych budowli w Krakowie.

Po przeciwnej stronie ul. Pijarskiej uwagę zwracają dwie kamienice. Pierwszą jest Hotel Francuski, którego budynek został

zaprojektowany przez Zbigniewa Odrzywolskiego (1911-1912). Obok ciekawie opracowanej fasady, wykorzystującej dekorację rzeźbiarską, posiada on cztery witraże o prostych dekoracjach. Dalej znajduje się trzypiętrowy budynek zwany Domem Rożnowskiego, wykonany według projektu innego znanego architekta, Józefa Pokućńskiego.

Na rogu ulicy Floriańskiej mieści się Hotel Polski, posiadający już prawie dwuwiekową tradycję. Z okien pokoi można podziwiać stare mury, Barbakan, Bramę Floriańską. Jest to wymarzona przystań dla pasjonatów historii Krakowa i zabytków.

Idąc na lewo od Bramy Floriańskiej, minimy XV-wieczną basztę Pasamoników. Ciemna, glazurowana cegła zendrówka, z której została zbudowana, tworzy mylące przeciwnika wzory, równocześnie zdobiąc wieżę. Cech pasamoników, pod którego opieką znajdowała się owa baszta, zajmował się wyrobem guzów, taśm i galonów, służących do zdobienia strojów.

Spod baszty Pasamoników otwiera się widok na Plac Św. Ducha, którego nazwa pochodzi od wyburzonego pod koniec XIX wieku gotyckiego kościoła. Był to klasztor medykamentki, opiekujący się umysłowo chorymi. Dawna specyfika tego rejonu Krakowa utrwalona też została w nazwie ulicy Szpitalnej – pochodzącej od istniejącego tu od XIII w. klasztoru i szpitala duchaków, który pełnił funkcje lecznicy, przytułku dla ubogich i hospicjum. Część zabudowań zachowała się i stanowi obecnie siedzibę Muzeum Teatralnego.

W tym rejonie wewnętrznego obrzeża Plant uwagę zwraca narożna kamienica przy ul. Szpitalnej 38, zwana Domem Jana Kennera. Została zaprojektowana w latach 1910-1912 przez Teodora Hoffmana. Obok znajdowała się popularna w początku XIX w. kawiarnia artystyczna zwana Kawiarnią Teatralną Paon. Wejście do niej znajdowało się na wprost popiersia Aleksandra Fredry ustawionego przed Teatrem Miejskim, późniejszym Teatrem im. Juliusza Słowackiego. Ta narożna kamienica z wykuszem i ozdobnym szczytem posiada tablicę pamiątkową o następującej treści:

“W tym budynku należącym do rodziny hrabiów Raczyńskich w roku 1946 mieściła się Państwowa Szkoła Dramatyczna

przemianowana w roku 1949 na Państwową Wyższą Szkołę Aktorską. Pamięci Pedagogów Wychowankowie i Studenci PWST”.

Po drugiej stronie Barbakanu wewnątrz dominującym jest Plac Matejki, który został ukształtowany pod koniec XIX w. na terenie średniowiecznego miasta Kleparza, mającego raczej charakter przedmieścia Krakowa, a ostatnio przekomponowano jego wnętrze (już opisane wcześniej).

W prawym rogu Placu widać dwuwieżową dawną kolegiatę p.w. Św. Floriana, z którą wiąże się legenda o sprowadzeniu relikwii świętego do Krakowa w XII w. Podobno konie wiozące relikwie na Wawel zatrzymały się tutaj i nie chciały ruszyć dalej, dopóki nie zdecydowano o postawieniu świątyni. Niestety, kościół wybudowany poza murami Krakowa narażony był na najazdy i pożary. Dzisiejsza budowla, pierwotnie romańska, później przebudowana w XV wieku na gotycką, ma charakter barokowy, a wyposażenie barokowo-rokokowe. Z lat wcześniejszych pozostały fragmenty rzeźb z warsztatu Wita Stwosza, a w skarbcu znajduje się srebrny relikwiarz krzyżackiego komtura, ofiarowany kościołowi przez Władysława Jagiełłę po bitwie pod Grunwaldem. Na uwagę zasługuje też przedstawiający Św. Floriana obraz w ołtarzu głównym, namalowany przez Aleksandra Trytjusza, nadwornego artystę Jana III. Dla władców, którym nie dane było umrzeć na Wawelu, kościół stał się początkiem ostatniej drogi, którą odbywali z towarzyszeniem konduktu żałobnego na zamek. Fakt ten przyjmuje się za historyczne uzasadnienie nazwy „Droga królewska”.

W pobliżu kościoła ukształtowała się osada targowa – dzisiejszy Kleparz, która w 1366 r. za sprawą Kazimierza Wielkiego otrzymała prawa miejskie oraz zapomnianą już dzisiaj nazwę Florencja. Miasto, zamieszkane przez rzemieślników i drobnych kupców, miało charakter targowo-jarmarczny i drewnianą zabudowę. Nie posiadało murów miejskich, a z racji swego położenia poza murami obronnymi Krakowa padało często ofiarą pożarów i napadów. Kleparz, począwszy od XVI w., słynął z licznych zajazdów i oberży. Do Krakowa został włączony w 1792 r. Pozostałością charakteru dawnego Kleparza jest Targowisko Stary Kleparz oraz zachowana nazwa

Rynek Kleparski, który przylega do Plant od strony ul. Basztowej. W jego głębi widoczna jest neogotycka sylweta kościoła księży Misjonarzy.

Dawniej funkcję głównego miejsca targowego spełniał plac przed kościołem Św. Floriana (dzisiejszy plac Matejki). Rynek Kleparski słynął już w XVI w., szczególnie z targów końskich, a od XVIII w. z browarów. Jeszcze na początku XIX w. nosił nazwę targu końskiego, zaś jego zachodnią stronę (część dawnej ulicy Św. Filipa i Jakuba) nazywano ul. Piwną. Na początku XIX w. zburzono część zabudowań na Rynku Kleparskim (jatki, ratusz), a w drugiej połowie wieku powstały nowe: w 1879 r. Szkoła Sztuk Pięknych (dzisiejsza ASP), w 1889 r. Dyrekcja Kolei. Rozdzieliły on ostatecznie dotychczasowy Rynek na dwa: Plac J. Matejki i dzisiejszy Rynek Kleparski. Warto dodać, że jeszcze pod koniec lat siedemdziesiątych XIX w. Plac Matejki posiadał małomiasteczkowy charakter, z niską, parterową i jednopiętrową, w znacznej części drewnianą zabudową.

Obecnie część centralną Placu Matejki zajmują dwa pomniki. Pierwszym z nich jest odsłonięty w 1910 r., zaprojektowany przez Antoniego Wiwulskiego i Franciszka Blacka monumentalny pomnik króla Władysława Jagiełły, zwany Grunwaldzkim. Ufundowany został przez wybitnego pianistę, kompozytora i męża stanu Ignacego Paderewskiego na pięćsetlecie bitwy pod Grunwaldem. Niestety, oryginalny monument został zburzony przez Niemców na przełomie lat 1939/40. W górnej części znajduje się konny posąg Władysława Jagiełły, niżej opiera się na mieczu wielki książę litewski Witold, u którego stóp ukazano postać pokonanego wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Ulricha von Jungingena. Po bokach cokół - z prawej strony widnieje grupa polska symbolizowana przez wojownika z buzdycanem w ręku i giermka zbierającego chorągwie wroga; po lewej – grupa litewska z jeńcem krzyżackim. Część od strony pomnika wypełnia postać chłopca zrywającego pęta.

Drugi z pomników to symboliczny Grób Nieznanego Żołnierza, już wcześniej opisany. Można tylko dodać, że zawiera on urny z ziemią zebraną ze wszystkich większych pól bitewnych drugiej wojny światowej (Westerplatte, Monte Cassino, Berlin).

27. Największa sadzawka na Plantach

Z ważnych budowli przyległych do Placu Matejki wymienić można co najmniej trzy: gmach Akademii Sztuk Pięknych, gmach Dyrekcji Południowej Polskich Kolei Państwowych oraz gmach banku.

Gmach ASP (dawniej SSP), leżący w narożniku Placu Matejki z ulicą Basztową powstał w 1879 r. według projektu Macieja Moraczewskiego i został zbudowany w duchu eklektyzmu. Należy podkreślić, że pierwszym dyrektorem w tym gmachu był Jan Matejko, a przy wejściu do budynku znajduje się tablica pamiątkowa przypominająca ten fakt.

Po tej samej stronie znajduje się potężny gmach Dyrekcji Południowej Polskich Kolei Państwowych, wybudowany dziesięć lat później, tj. w 1889 r., według planu Józefa Niedzielskiego. Wówczas był to najnowocześniejszy budynek miasta. Miał windy, instalację wodociągową i oświetlenie gazowe.

Zwracając się teraz w stronę Barbakanu, w drugim narożniku placu Matejki z ulicą Basztową zobaczymy wielki gmach Narodowego Banku Polskiego. Został wzniesiony w okresie międzywojennym, w miejscu dawnego Hotelu Lwowskiego. Zaprojektował go

Tadeusz Byczyński. W górnej części fasady uwagę zwracają rzeźby Karola Hukana. Od strony Placu fronton elewacji bocznej zdobią rzeźby przedstawiające byki /lub żubry/, a herb główny nad wejściem zdobi orzeł i dwie głowy. Budynek ten należy do rodzaju typowych budowli monumentalnych i reprezentacyjnych.

W Ogrodzie Barbakan znajduje się największa na Plantach sadzawka i modernistyczny pawilon zwany kawiarenką zimową „Pod Łabędziami”, już wcześniej wspomniane.

W Ogrodzie Barbakan stoi pomnik ku czci poety Bogdana Zaleskiego, opiewającego Ukrainę autora dumek, pisarza chętnie sięgającego do ukraińskiego folkloru. Pomnik ten, zwany Grupą Bojana, stanął na Plantach w roku śmierci poety, tj. w 1886 r. Został wzniesiony staraniem fundacji Konstantego Wołodkowicza, a jego autorem był znakomity rzeźbiarz Pius Weloński. Umieszczona na wielobocznym, kamiennym cokole brązowa grupa przedstawia ukraińskiego niewidomego wieszczą Bojana grającego na gęślach oraz zasłuchanego w jego opowieść chłopca.

Na pierścieniu zewnętrznym Ogrodu Barbakan obiektem zasługującym na szczególną uwagę jest Gmach Izby Handlowo-Przemysłowej u zbiegu ulic Basztowej i Długiej. Tak zwany „Dom pod Globusem” jest jednym z najciekawszych przykładów polskiej sztuki stosowanej początków XX w. To jednocześnie przykład budynku świetnie komponującego się z zielenią Plant. Uwagę zwraca oryginalna wieża zwieńczona globusem, symbolem szerokich kontaktów gospodarczych krakowskiego kupiectwa i przemysłowców. Twórcy powstałego w latach 1904-1906 gmachu, T. Stryjeński i F. Mączyński, należeli do najwybitniejszych architektów polskich swej epoki. Dekoracje do sali posiedzeń wykonał Józef Mehoffer. Piękne jest też wejście do gmachu i utrzymane w stylu secesji witraże umieszczone w oknach oświetlających schody. Powstały ok. 1906 r. według projektu Szurmaka.⁴⁹

Po przeciwnej stronie Rynku Kleparskiego uwagę zwraca siedmiopiętrowy gmach przy ul. Basztowej 15. Został on wzniesiony zaraz po 1930 r. w stylu późnomodernistycznym, z dwupiętrową

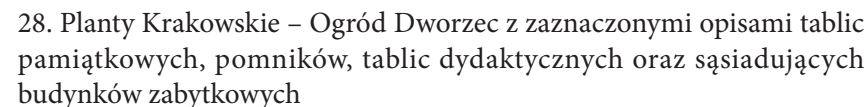
⁴⁹ J. Purchla, Z. Beiresdorf, *Dom pod Globusem*, Kraków 1997.

Pozostałe obiekty przy ulicy Basztowej to ciąg kamienic z XIX w. Nieliczne z nich są jeszcze parterowe. Inne posiadają ciekawie opracowane fasady. Dobrym przykładem jest kamienica pod nr 18 ze sgraffitem⁵⁰, wzniesiona według projektu Karola Zaremby.

Ogród Dworzec leży w części Plant pomiędzy ulicami Szpitalną i Mikołajską. Nazwę swą zawdzięcza położonemu dalej budynkowi Dworca Kolejowego, który stanowi punkt orientacyjny utrwalony w świadomości każdego krakowianina. Niezmiennie też, od 1847 r. pełni swe funkcje węzła komunikacyjnego. Ogród Dworzec od wewnątrz ograniczony jest zabudową miejską, od zewnątrz ul. Basztową i Westerplatte. Rozciąga się na planie łuku biegnącego od zachodu na pd. Całość tworzą nawarstwiające się kompozycje, z dominacją układu klasycystycznego oraz układem naturalistycznym. Charakteryzują go: trójkątny bieg alej, wnętrze sceniczne oraz krajobrazowe z kręgami zabawowymi (1880); na tyłach teatru im. J. Słowackiego modernistyczny klomb z 1930 r., u wylotu ul. Lubicz obszerne wgłębienie i przejście podziemne do Dworca Głównego (1970)⁵¹.

50 Sgraffito (*graffito*): jedna z technik dekoracyjnych malarstwa ściennego, polegająca na pokryciu muru kilkoma (najczęściej dwiema) warstwami barwnego tynku i na częściowym zeszkrobrywaniu wilgotnych warstw górnych za pomocą ostrych narzędzi. W ten sposób w wydrapanych partiach odsłania się kolor warstwy dolnej i powstaje dwu- lub kilkubarwna kompozycja, oparta najczęściej na ornamentach geometrycznych. Por. Słownik terminologiczny sztuk pięknych, red. K. Kubalska-Sulkiewicz (koordynator) M. Bielska-Lach, A. Manteuffel-Szarota, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, hasło: „sgraffito”, s. 378.

88

obwodzie zewnętrznym, jak i wewnętrznym liczba ulic dochodzących i wybiegających z pierwszej obwodnicy.

Pierścień zewnętrzny Ogrodu Dworzec otwiera okazały gmach użyteczności publicznej przy ul. Basztowej 22, mieszczący Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie. Budynek ten wzniesiony został według projektu Józefa Sare i Alfreda Broniewskiego w latach 1898-1900 na potrzeby CK Starostwa Krakowskiego. Monumentalny, nawiązujący do klasycyzmu budynek jest największym gmachem w rejonie całego obrzeża Plant.

Następny odcinek, aż do ul. Pawiej, zajmują trzy trzypiętrowe kamienice, zaprojektowane przez Sławomira Odrzywolskiego wraz z Władysławem Kaczmarem. Uwagę zwraca przede wszystkim wzniesiona w latach 1886-1887 kamienica narożna u zbiegu ul. Basztowej i Pawiej, od 1917 r. mieszcząca Hotel Polonia (przed II wojną światową największy krakowski hotel). Jest to budynek eklektyczny, z pięknymi wnętrzami. Natomiast w pierwszej ze wspomnianych kamienic zachował się piękny witraż z motywem roślinnym.

W zasięgu widokowym Ogrodu Dworzec znajduje się teren dworca kolejowego, a także zespół obiektów Nowe Miasto. Dalej roztacza się widok na pałacyk Józefa Brodowicza, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, który został sprzedany w połowie XIX w. najpierw Towarzystwu Kolei Krakowsko-Górnośląskiej, a potem kolekcjonerowi Piotrowi Moszyńskiemu. W latach osiemdziesiątych XIX w. przebudowano go wg projektu T. Stryjeńskiego i W. Ekielskiego i od tamtego czasu nosi nazwę Pałacu Wołodkowiczów. Pobliska ul. Pawia wywodzi swą nazwę od ptaków spacerujących po alejkach istniejących tu dawniej ogrodów. W okolicy dzisiejszej ulicy Worcella, na zapleczu Urzędu Wojewódzkiego, stał pałac Permusów otoczony wieloosiowym, kwaterowym ogrodem, który sięgał od Hotelu Polonia aż do przedmieścia Kurniki. Planując dziś tzw. zieleń w tym rejonie Krakowa, warto byłoby sięgnąć do tych pięknych tradycji.

Dalej znajduje się „podkop” w ul. Lubicz, będący efektem idącego tędy wiaduktu kolejowego. Było to pierwsze w Krakowie dwupoziomowe rozwiązanie komunikacyjne – na owe czasy (1898r.) bardzo nowoczesne i diametralnie zmieniające dotychczasowy obraz

ulicy. To dzieło z zakresu budownictwa lądowego autorstwa Teodora Talowskiego zostało zrealizowane w bardzo interesującej formie architektonicznej. Wykop pod torami, ujęty boniowaniem z tzw. dzikiego kamienia, ogrodzony jest żelaznymi balustradami. Wiadukt ponad jezdnią oraz szerokie schody wiodące na górę, do dworca, stanowią obecnie charakterystyczny punkt miasta.

Z Plant widoczny jest wspomniany już kilkakrotnie budynek Dworca, położony przy Placu Kolejowym, obecnie zasłonięty nieco przez Pałac Wołodkowiczów. Budynek należał do najwcześniejszych obiektów neogotyckich na terenie Krakowa i początkowo nazwany był Dworcem Kolei Żelaznej Północnej i Galicyjskiej Karola Ludwika. Zbudowany został w 1844 r. przez Towarzystwo Akcjonariuszy Kolei Krakowsko-Górnośląskiej według planów Piotra Rosenbauma, nadzyna i radcy budowlanego króla pruskiego. Dworzec krakowski cieszył się wielkim uznaniem i był powodem dumy ówczesnego Krakowa. Później kilkakrotnie był rozbudowywany.

Pierścień zewnętrzny Ogrodu Dworzec wzdłuż ulicy Westerplatte, od wylotu ulicy Lubicz do ul. Ludwika Zamenhoffa, tworzy ciąg kamienic, które wzniesione zostały w końcu XIX w. Warto wspomnieć, że w miejscu dzisiejszej ulicy pomiędzy XVI a XVIII wiekiem, na podwalu między bramą Mikołajską i Nową, rozciągała się jurydyka (osada w obrębie miasta wyłączona spod jego jurysdykcji) zwana Brzeg Miejski lub Wielki Wał. Teren ten był tradycyjnie miejscem targów bydła, przypędzanego ze wschodu dawnym szlakiem handlowym od Mogiły. Tu też znajdowała się rzeźnia miejska, zwana z niemiecka kutelhof, co później przekształciło się w Kutlow, Kotłow. Do dziś istnieje przy ul. Westerplatte dom zwany „Na Kotłowie”, będący własnością cechu rzeźników krakowskich.

Idąc dalej ul. Westerplatte, pomiędzy ul. Zamenhoffa i Kopernika widzimy kilka okazałych obiektów. Pod nr 9 znajduje się Pałacyk Judkiewicza wzniesiony według planów Jana Zawiejskiego i Wandalina Beringera (1886 r.). Obok stoi Pałac Pusłowskich. W 1886 r. istniejący tu wcześniej budynek został przebudowany przez architektów T. Stryjeńskiego i W. Ekielskiego w wytworną dwupiętrową

pałacymiejski dla hr. Zygmunta Pusłowskiego i jego nowo poślubionej żony Marii z Moszyńskich. Rezydencja przybrała formę neorenesansowej willi z trójkondygnacyjną loggią narożną.

Kolejny budynek to dawny dom znanego fotografa i radnego miejskiego Walerego Rzewuskiego. Został wzniesiony według projektów F. Księżarskiego i A. Siedeka w latach 1864-1867. Fasada głównego korpusu ma eklektyczny, przeważnie neorenesansowy charakter. Jej pierwsze piętro zdobią kariatydy personifikujące optykę i chemię, a szczyt środkowego ryzalitu wieńczy rzeźba Walerego Gadomskiego wyobrażająca amorki bawiące się aparatem i różnymi przyrządami fotograficznymi. Oprócz mieszkania Rzewuskiego, był tu również jego zakład fotograficzny, którego nowocześnie wyposażone szklane atelier i pracownia mieściły się w długiej oficynie od strony podwórza. Została ona zburzona w 1973 r. w związku z przebudową na konsulat generalny ZSRR. Rzewuski zapisał dom miastu z przeznaczeniem na szkołę z nauką fotografii, ale Kraków nie wywiązał się ze zobowiązań. Przez pewien czas znajdowały się tu zakłady fotograficzne Józefa Sebalda (od 1894 r.) i Klementyny Mien (od 1906 r.), a w latach trzydziestych XX w.

29. Teatr im. J. Słowackiego

Gimnazjum Żeńskie im. Serbaldy Munnichowej. Aktualnie budynek jest siedzibą Wyższej Szkoły Europejskiej im. Ks. Józefa Tischera.

Ten odcinek Plant należy do najstarszych. Stoi tu pomnik Floriana Straszewskiego, a otoczenie pomnika Zasłużonego dla Plant nadal jest starannie komponowane. Obecnie rejon pomnika Floriana Straszewskiego przedstawia się imponująco. Z botanicznych ciekawostek warto zwrócić uwagę na występujący w tym rejonie klon ginnala oraz przepięknie kwitnącą magnolię pośrednią.

Na terenie Ogrodu znajdują się obecnie jeszcze dwa pomniki. Pierwszy, w formie głazu, umieszczono tu w 1956 r. Poświęcony jest robotnikom Krakowa poległym w czasie pamiętnych wydarzeń 1936 r. 2 marca rozpoczął się strajk okupacyjny w fabryce Sucharda, który następnie rozszerzył się na załogę fabryk Semperit, Zieleniewskiego i innych zakładów. Strajk został brutalnie przerwany przez policję, a wielki wiec i demonstrację na pl. Matejki i na ul. Basztowej rozproszono salwami policji. Byli zabici i ranni. Pogrzeb zastrzelonych robotników zmienił się w wielką manifestację na ulicach Krakowa. Obelisk znajduje się w rejonie ul. Szpitalnej. W latach dwudziestych dodano obok drewniany krzyż.

Drugi pomnik to skromne popiersie tragicznie zmarłego komeidiopisarza i autora „Grubych Ryb”, Michała Bałuckiego, ustawione pod drzewami na tyłach kościoła Św. Krzyża. Wykonał je Tadeusz Błotnicki w 1911 r.

Pierścień wewnętrzny Ogrodu Dworzec otwiera okazały gmach Teatru im. J. Słowackiego. Wzniesiony w latach 1891-1893 gmach nazywano początkowo Teatrem Miejskim. Zaprojektowany został w stylu pompierskiego eklektyzmu przez Jana Zawiejskiego. W chwili otwarcia był jedną z najnowocześniejszych w sensie technicznym scen świata. Ufundowało go społeczeństwo, co przypominają wykute na froncie słowa: Kraków narodowej sztuce. Fasadę Teatru zdobią alegoryczne grupy figur: z prawej Muzyka, Opera i Operetka (dłuta Alfreda Dauna), z lewej Poezja, Dramat i Komedie (dłuta T. Błotnickiego). Na szczycie widnieje para w szlacheckich strojach – „Poloneza czas zacząć”. To mickiewiczowski Tadeusz

i Zosia wyrzeźbieni przez Michała Korpala. Przed teatrem stoi pomnik Aleksandra Fredry, dzieło Cypriana Godebskiego, otoczony dziś pięknie zakomponowanym parterem dywanowym (proj. D. Uruska-Suszek). Początkowo to właśnie autor „Zemsty” patronował Teatrowi Miejskiemu. Imię Juliusza Słowackiego otrzymał dopiero w 1909 r. Słynna jest kurtyna namalowana przez Henryka Siemiradzkiego, wyobrażająca symboliczne postacie współtworzące sztukę teatralną. Na deskach Teatru Słowackiego odbyła się prapremiera „Wesela” Stanisława Wyspiańskiego (1901) oraz pierwszy w Polsce pokaz filmowy (1896).

Opodal, niejako na tyłach, znajduje się Teatr Miniatura, gdzie niegdyś znajdowały się urządzenia zasilające elektrycznością Teatr Miejski. Budynek ten w formie podmiejskiej willi w stylu szwajcarskim zaprojektował w latach 1892-1893 również Jan Zawiejski.

Obok jest gotycki Kościół Św. Krzyża. Początki jego budowy sięgają 1300 r., jednak zasadnicza bryła powstała później, w XIV w. Jest to jednonawowa świątynia z postawioną od frontu czworokątną wieżą z charakterystycznym rekonstruowanym dachówkowym hełmem.

W tej części Plant znajdowały się dawniej jeszcze inne, obecnie nieistniejące kościoły. Jednym z nich był kościół p.w. Św. Ducha, wyburzony z końcem XIX w. pomimo głośnego protestu Jana Matejki. Pozostała po nim nazwa placu i część zabudowań klasztoru Duchaków przy ul. Szpitalnej.

Na końcu dzisiejszej ul. Św. Tomasza od strony ul. Westerplatte w budynku przy ul. Św. Tomasza 34, w którym od 1861 r. mieściła się redakcja „Czasu Krakowskiego” dzisiaj znajduje się luksusowy obiekt „Dom na czasie” mieszczący apartamenty, biurowiec i Hotel Campanile. Na końcu ul. Św. Marka ścianę śródmiejską tworzy okazały trzypiętrowy budynek Szkoły Miejskiej (proj. F. Pokutyński, 1875-1877), mieszczący wcześniej Szkołę Żeńską Św. Scholastyki, a obecnie szkołę podstawową publiczną. Obiekt ten wzniesiony został na miejscu dawnego kościoła i klasztoru sióstr Benedyktynów pod wezwaniem Św. Scholastyki przy ul. Św. Marka 34.⁵²

⁵² pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_%C5%9Bw._Scholastyki_w_Krakowie (19.10.2012)

30. Café Zakopianka i Gallery to miejsce najstarszej kawiarni plantacyjnej

W południowej części Ogrodu znajdujemy szereg wnętrz naturalistycznych w typie scenicznym, z placami: owalnym zabawowym i otwartym widokowo na kościół Św. Krzyża. Dalej napotykamy wnętrza o charakterze chińskim – owalny plac na osi wejścia do dawnej „altany rządowej”, a potem kawiarni, z bocznymi ścieżkami założonymi teraz na łuku. Jeszcze na początku XX w. stała tu altana przeznaczona dla muzyki - obecna jest tylko rekonstrukcja. Jeszcze dalej na południe znajduje się kółko zabawowe. Wszystkie wnętrza otacza starodrzew – lipy, jesiony, kasztanowce, przy południowym także perełkowiec japoński. Z około 1930 r. pochodzi klomb obsadzony różnymi gatunkami krzewów obok Teatru im. Juliusza Słowackiego, a blisko małego kółka znajduje się modernistyczny pawilon projektu Stefana Strojka. Obecnie znajduje się tu Punkt Informacji Miejskiej.

Podobnie jak w kilku innych Ogrodach – wzdłuż trawnika zaznaczono przebieg murów w tej części Plant. Ustawiono też tablice dydaktyczne, opisujące m.in. stojące tu niegdyś baszty. Idąc od

tw. małego koła, są to: Baszta Kęsza Karczmarzy I, Baszta Jastrząb Karczmarzy II, Baszta Prochowa II, Baszta Grzebieniarzy, Baszta Sadelników i Słoniniarzy, Baszta Przekupniów, Baszta Barchaników i Baszta Czapników.

Uporządkowany został również przebieg alejek, w związku z czym Planty na tym odcinku robią wrażenie szerokiego i dość urozmaiconego pasma zieleni.

Ogród Gródek

Ogród Gródek rozciąga się w części Plant położonej między ulicami Mikołajską i Dominikańską. „Od wewnątrz ograniczony murami klasztoru dominikanów i pozostałościami murów obronnych, od zewnątrz ul. Westerplatte, podzielony jest na dwie części ulicą Sienną”.⁵³ Położony jest na planie nieregularnego wieloboku, wydłużonego na linii pn.-wsch. i pd. Całość utrzymana jest w stylu klasycystycznym, w części pd. znajduje się wnętrze sceniczne, a u wylotu ul. Starowiślnej wnętrze naturalistyczne.

Ogród bierze swe miano od miejsca zwanego niegdyś Grundą, zachowanego dziś w nazwie ulicy „Na Gródku”. Ulica ta idzie śladem dawnej uliczki przymurnej, która w średniowieczu otaczała prawie całe miasto. Wiadomo, że z początkiem wieku XIV na miejscu obecnego klasztoru dominikanek stał dom wójtów krakowskich obwarowany przez Bolesława Opolczyka w czasie buntu wójta Alberta w 1312 r. i zburzony po jego stłumieniu przez Władysława Łokietka. Na jego miejscu król wznosił zameczek nazwany później Gródkiem Łokietkowym, włączając w obręb zabudowań basztę Rzeźniczą i bramę Gródkową. Obok wzniesiono bramę Mikołajską. Prawdopodobnie po 1340 r. Gródek był siedzibą starostwa

⁵³ Bogdanowski, Cierniak, KZS, s. 32-33.

31. Planty Krakowskie –Ogród Gródek z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych

grodzkiego, a na początku XV w. przeszedł na własność rodziny Tarnowskich. Około 1620 r. założono w tym miejscu klasztor Sióstr Dominikanek.

Planty na tym odcinku to ogród z zachowanymi w dużej części wyraźnymi i czytelnymi klasycystycznymi alejami. Jego cechą jest stosunkowo duże rozczłonkowanie powierzchni.

Ścianę pierścienia wewnętrznego Ogrodu tworzą w większej części dwa wyjątkowej klasy zespoły zabytkowe. Są to kościół i klasztor oo. Dominikanów i wspomniany już klasztor SS. Dominikanek z kościołem p.w. Matki Boskiej Śnieżnej. Uzupełnia je ciąg kilku starych kamieniczek wzdłuż ulicy Na Gródku, z charakterystyczną niską zabudową oraz widoczną stąd narożną kamienicą przy ul. Siennej 16, mieszczącą obecnie Archiwum Państwowe. Budynek ten, na którego fasadzie widnieje rzeźba Św. Rocha, to dom istniejącego tu dawniej przytułku dla ubogich. Został zbudowany w latach 1759-1761, według projektu wybitnego krakowskiego architekta doby baroku, Franciszka Placidiego.

Najstarszym obiektem w sąsiedztwie Ogrodu Gródek jest średniowieczny kompleks klasztorny bazyliki Świętej Trójcy i klasztoru OO. Dominikanów. Zespół ten szczyli się największymi i najstarszymi (obok ogrodów OO. Franciszkanów) zachowanymi w obrębie murów obronnych Krakowa układami ogrodów klasztornych. Same zabudowania są najstarszymi w Krakowie, do których wznoszenia użyto cegły i otwierają w tutejszej architekturze epokę gotyku. Zbudowany po r. 1223 klasztor przechował fragmenty romańskiej budowli kamiennej. Kościół jest trójnawową bazyliką otoczoną licznymi kaplicami grobowymi rodów Myszkowskich, Lubomirskich i Zbaraskich. Co ciekawe, posiada ilość kaplic największą po Katedrze Wawelskiej.

Od strony Plant klasztor Dominikanów zamyka mur z charakterystycznymi okrągłymi oknami. W tym rejonie dawniej znajdowały się tzw. jatki dominikańskie, ciągnące się aż do murów dzisiejszego klasztoru i kościoła Św. Józefa (należących już do Ogrodu Stradom). W przeszłości u wylotu ul. Siennej stał Kościół Św. Gertrudy ufundowany w latach 1429-1432 przez Mikołaja Wierzyńka.

32. Klasztor na Gródku

Znajdował się przy nim cmentarz, na którym chowano skazańców. Nazwa tego rozebranego w 1822r. kościółka zachowała się w nazwie dzisiejszej ul. Św. Gertrudy.

Drugim z przywołanych wcześniej zabytków najwyższej klasy jest zespół klasztorno-kościelny sióstr dominikanek i kościół p. w. Matki Bożej Śnieżnej, zajmujący teren między ul. Mikołajską a ul. Na Gródku. W tej części murów obronnych, wewnątrz "furtki" Mikołajskiej pierwotnie znajdowała się strzelnica – to tu odbywało się strzelanie do kurka, zanim założony został Ogród Strzelecki. Mury klasztoru na Gródku, mur miejski i baszty broniły Krakowa z tej strony. Przede wszystkim Brama Rzeźnicza (z końca XIII w. lub początku XIV w.), zmieniona w drugiej połowie XIV w. na Mikołajską (od znajdującej się już za murami miasta osady z kościołem Św. Mikołaja). Dzisiaj w murach klasztoru widoczne są fragmenty Bramy Rzeźniczej oraz obraz Matki Bożej zwanej Szwedzką. Jak głosi legenda, w 1655 r., w czasie oblężenia Krakowa przez Szwedów, wśród pożogi i dymu ukazała się Matka Boża osłaniająca swym płaszczem klasztor przed obcymi wojskami.

To miejsce stanowi znakomity przykład, jak dobre efekty daje

łączenie architektury dawnej z ogrodem. Budynek klasztorny od strony Plant oparty został na murze miejskim, a w piwnicach klasztornych znajdują się pozostałości wspomnianego wcześniej zameczku Łokietka.

Imię patronki kościoła wiąże się z jedną z czterech głównych bazylik Rzymu – Santa Maria Maggiore. Stara legenda głosi, że za pontyfikatu papieża Liberiusza (352-366) Najświętsza Panna w cudowny sposób wskazała na wzgórzu Eskwilińskim miejsce pod budowę świątyni. 5 sierpnia – w święto Matki Boskiej – spadł śnieg i pokrył całe wzgórze, stąd bazylika otrzymała wezwanie: Matki Bożej Śnieżnej. Wewnątrz krakowskiego kościoła można zobaczyć ambonę z XVII w., a w ołtarzu głównym piękny barokowy obraz Marii Panny Śnieżnej z Dzieciątkiem na ręku, przedstawiający cudowne ugaszenie przez nią pożaru Rzymu.

Na pierścieniu zewnętrznym Ogrodu Gródek dominują obiekty użyteczności publicznej. Przy ul. Westerplatte 15 stoi Hotel Wypiański (dawny Dom Turysty), który był pierwszym nowoczesnym hotelem Krakowa wybudowanym w powojennej Polsce. Przed dwudziestu laty mieścił on muzeum pioniera turystyki Kazimierza Sosnowskiego.

Obok stoi gmach zasługujący na szczególną uwagę. To Kasyno Oficerskie wzniesione w latach 1889-1890 według projektu Tomasa Prylińskiego i Karola Knausa (dzisiaj mieści się tu Klub Garnizonowy). Ten piętrowy, neorenesansowy budynek o charakterze willi włoskiej, jako pierwsza budowla wniesiona w Krakowie na cel klubowy, stał się pierwowzorem dla całej serii obiektów o analogicznym programie, które wznoszone były przez inne (nie związane z wojskiem) stowarzyszenia i grupy środowiskowe.

Dalej widzimy dwupiętrowy dom zwany Na Kotłowie, będący własnością cechu rzeźników krakowskich. Zdobi go głowa byka.

Przy ul. Westerplatte 19 znajdują się Koszary Straży Pożarnej, wzniesione w latach 1877-1879 według projektu Macieja Moraczewskiego. Budynek ten, z wieżą pośrodku fasady i zwieńczeniem o formie machikułowej, jest dobrym przykładem architektury nawiązującej do budowli obronnej. Dwupiętrowy, wykonany z

surowej cegły, posiada szereg elementów neogotyckich, które determinują stylistycznie jego wygląd. Charakterystyczne jest zwieńczenie środkowego ryzalitu w kształcie baszty, schodkowo zamknięty od góry ostrołukowy portal w osi budynku, a po bokach dwa analogiczne portale prowadzące na dziedziniec (jeden z nich nie tak dawno został zburzony).

Opodal, u zbiegu ulic Westerplatte i Wielopole wznosi się okazały modernistyczny Gmach Poczty Głównej (dawniej Poczty i Telegrafu) zbudowany w latach 1887-89 w oparciu o projekt Fryderyka Setza. Ze swoimi pilastrowymi podziałami elewacji, boniowaniami oraz trójkątnymi szczytami płytkich ryzalitów prezentował modny w ówczesnej architekturze eklektyzm z motywami neorenesansu włoskiego i północnego W. W narożniku posiadał kopułę o wysokim bębnie, na którym umieszczono zegar. Przebudowa w r. 1931 usunęła wszystkie te elementy. Autor modernizacji, Franciszek Tadanier, zachował zasadniczą dyspozycję bryły, ale nadał jej nowoczesny, zachowany do dzisiaj charakter. Masywność budynku łagodzi uskokowe cofnięcie obu nadbudowanych wówczas kondygnacji. Ostatnia przebudowa w latach dwudziestych XX w. przywróciła budynkowi kopułę.⁵⁴

Spod Poczty Głównej widoczny jest Gmach Bazaru Polskiego na Wielopolu, później zwany Pałacem Prasy (ewentualnie domem Na Psiej Górze). Zbudowany w okresie międzywojennym (1920-21) przez T. Stryjeńskiego i F. Mączyńskiego, był pierwszym nowoczesnym domem towarowy w Krakowie. Ten żelazobetonowy kolos ozdobiony przez architektów monumentalnymi półkolumnami szybko przekształcono według projektu Jerzego Struszkiewicza w Pałac Prasy, siedzibę ogólnopolskiego koncernu IKC. Do niedawna miał tam swoją siedzibę „Dziennik Polski”.

Pierścień zewnętrzny Plant na odcinku od ul. Starowiślniej do ul. Dominikańskiej otwiera wysoka trzypiętrowa kamienica przepruta w części parterowej arkadami. Dalej, przy ul. Św. Gertrudy

⁵⁴ A. Siwek, *Poczta Główna w Krakowie – z dziejów gmachu*, Teki Krakowskie, t. II, Kraków 1995, s. 31-44.

stoi dwupiętrowa kamienica z balkonem na fasadzie, projektu Karola Zaremby (1889). Zachowały się w niej dwa secesyjne witraże o motywach geometrycznych. Następny dom, przy ul. Św. Gertrudy 3, jest ostatnim z obiektów na pierścieniu zewnętrznym Plant należącym do Ogródu Gródek.

Z archeologicznego punktu widzenia interesujące jest, że w tej części obrzeża dzisiejszych Plant znajdował się dawniej Młyn Górny (Kutlowski).

Jedyną współcześnie zaznaczoną w przestrzeni Plant tablicą pamiątkową jest płyta położona na trawniku przy alejce wiodącej od ul. Dominikańskiej do przejścia dla pieszych przy ul. Św. Gertrudy. Ma formę znaku „Polski Walczącej”, w który wpisana została sylwetka leżącego człowieka. Jest to tablica ku czci żołnierzy Batalionów Chłopskich, a upamiętnia miejsce śmierci zastępcy komendanta Okręgu Krakowskiego AK Narcyza Wiatra „Zawojny”, zabitego przez UB w 1945 r. W 1992 r. wykonał ją Bronisław Chromy.⁵⁵

Odcinek Plant między ul. Dominikańską a ul. Sienną jest szczególnie narażony na zanieczyszczenia, które powodują gniazdzące w tym rejonie gawrony. Niemniej jednak przyrodniczą ozdobą tego Ogródu jest piękna katalpa i robinia biała. Przy klasztorze Na Gródku zachowała się klasycystyczna aleja ze starodrzewem. Około 1930 r. powstało obszerne wnętrze w typie scenicznym obok klasztoru oo. Dominikanów, o parterze trawnikowym, przeciętym esowatą ścieżką, z samotnikami umieszczonymi na obrzeżu (starszy kasztanowiec, surmie, leszczyna), skupinami (robinia, kasztanowiec, jesion), ujęte ścianami starodrzewu i krzewów.

Na Plantach pomiędzy ulicą Sienną a Mikołajską przeprowadzono prace przy rekonstrukcji zarysu średniowiecznych murów obronnych i umieszczono tablice dydaktyczne przypominające o znajdujących się tu basztach. Przebieg murów unaocznia też niski ceglany murek.

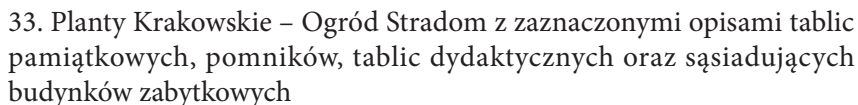
Ogród Stradom leży pomiędzy ulicami Dominikańską i Grodzką. „Od wewnątrz ujęty jest zabudową miejską oraz skarpą z ozdobnym tarasem z rampowymi wejściami na tyły kościoła Św. Piotra i Pawła, od zewnątrz ograniczony ul. Św. Gertrudy. Rozciągnięty jest na planie silnie wydłużonego czworoboku na osi pn.-pd. Całość klasycystyczna z wnętrzami krajobrazowymi. U wylotu ul. Św. Sebastiana znajduje się kapliczka (latarnia umarłych), późnobarokowa, z 2 poł. XVIII w, przeniesiona w 1821 r. z łąki Św. Sebastiana, ceglano-kamienna, czworoboczna, trójkondygnacyjna, zwieńczona latarnią z czterech kolumnienek, na których opiera się czterospadowy daszek z żelaznym krzyżem, polichromowanym”⁵⁶

Ogród Stradom stanowi niemal klasyczny przykład prostego układu osiowego, wyznaczonego ciągiem alei głównej, z towarzyszącymi jej od wschodu parterami, a od zachodu łąką z tarasem pośrodku. Zamknięty jest od zachodu ścianą staromiejską (w niej znajdują się m.in. arsenał, cztery kościoły i cztery klasztory wraz przylegającymi doń ogrodami), od wschodu zaś linią zabudowy ulicy Św. Gertrudy.

Nazwa pochodzi od istniejącego przez stulecia niewielkiego przedmieścia, którego bujniejszy rozwój hamowały leżące w pobliżu, wielkie jak na owe czasy ośrodki miejskie - Kraków i Kazimierz. Przedmiejski charakter Stradomia pozwalał jednak na bardziej spontaniczną zabudowę, co widoczne jest do dzisiaj. Warto też przypomnieć, że już w 1335 r. podlegał jurysdykcji Kazimierza, a przez jego teren w połowie XIV w. przechodził prawdopodobnie najdawniejszy szlak handlowy z Krakowa na południe. Dzisiejsza ulica Stradomska jest formą urzędowo obowiązującą, ale powszechnie funkcjonuje forma Stradom. Jako droga, przez którą przechodził szlak solny, istniała ona przynajmniej od XI w. Wiodła szczytem niewielkiej wyniosłości, jedynej na tym niskim, podmokłym terenie. W XIV w., po założeniu Kazimierza, szlak przesunięto nieco na północ, tak aby biegł przez środek nowopowstałego miasta. Osadę Stradom zwano też czasem Mostem Królewskim

⁵⁵ Tamże, s. 33.

⁵⁶ Bogdanowski, Cierniak, KZS, s. 33.

Ostatni w tej linii zabudowy jest wczesnobarokowy kościół p.w. Św. Marcina. Obecny budynek został zbudowany na miejscu świątyni rromańskiej w latach 1637-40, projekt przypisuje się architektowi królewskiemu Janowi Trevano. Od 1816 r. kościół należy do gminy protestanckiej, wcześniej był własnością SS. Karmelitanek. W ołtarzu głównym znajduje się obraz Henryka Siemiradzkiego „Uciszenie burzy na morzu”.

34. Kapliczka, tzw. latarnia umarłych

Dalszą część pierścienia wewnętrznego Ogródu Stradom tworzy ciąg trzech kamienic z końca XIX w., a zamyka go Arsenał Królewski Władysława IV, zwany Domus Munitionis. Został wzniesiony w 1533 r. przez Zygmunta I Starego przy bramie Grodzkiej i włączony w system fortyfikacji miejskich. W 1643 r. Władysław IV kazał go przebudować w stylu wczesnego baroku⁵⁷.

Poznając Ogród Stradom trzeba przypomnieć jeszcze jeden kościół, obecnie nieistniejący. Był to kościół ŚwŚw. Sebastiana i Rocha, zburzony

ostatecznie w 1821 r., którego istnienie utrwalone zostało w nazwie jednej z ulic. Prawdopodobnie jego pozostałością jest zachowana na tyłach Hotelu Royal kapliczka, tzw. latarnia umarłych, która miała oświetlać drogę na przykościelny cmentarz.

Na terenie dawnego przykościelnego cmentarza, o czym mało kto pamięta, powstała też ograniczająca Ogród z jednej strony ulica Dominikańska, przeprowadzona i nazwana w 1824 r., po zlikwidowaniu cmentarza i wcześniejszym zburzeniu murów miejskich.

Na terenie Ogródu Stradom znajduje się duży odcinek zachowanych w pełnej wysokości murów obronnych z XIV w. Poddano go konserwacji i wyeksponowano przy Plantach na zapleczach zespołów klasztornych Klarysek, Jezuitów i Bernardynek.

Ogólna kompozycja ogrodu była pierwotnie utrzymana w duchu klasycyzmu (1820-1830), potem częściowo przekształcona krajobrazowo na sposób angielski (1850-1880), a następnie w stylu scenicznym (około 1930 r.). Ogród Stradom ma niespotykany układ

⁵⁷ *Encyklopedia Krakowa*, Kraków 2000, hasło: „arsenał królewski”, s. 32.

wielkiej promenady, najstarszej, najlepiej zachowanej i najbardziej rozwiniętej w skali całych Plant. Układ ten był częściowo zatarty i zdewastowany, co wyrażało się zanikiem ukośnych ścieżek typu ambulatio i placów na parterach, ale został zrewaloryzowany i uczyniony. W wewnętrznym podziale wnętrza ogrodu wyróżnia się poza pochodzącą z okresu klasycyzmu aleją główną o długości 510 m (pierwotnie otoczoną topolami, a obecnie kasztanowcami, klonami, lipami i jesionami), m. in. parter południowy, parter północny, tzw. długą i krótką ławkę oraz taras dawnej kawiarni Hotelu Royal.

Ogród Stradom charakteryzuje się zadrzewieniem rzędownym. Drzewa rosną pasem wzdłuż obwodnicy po obu stronach alei głównej oraz na skarpie od strony zabudowań. Przeważają robinie akacjowe, klony oraz kasztanowce.

Jest tu także znaczna ilość krzewów. Ich zgrupowania znajdują się głównie w rejonie ulic Dominikańskiej i Grodzkiej, natomiast na obwodnicy i na skarpie od strony zabudowań występują pojedyncze egzemplarze. Ogółem w Ogrodzie przeważają krzewy liściaste, głównie są to: bez czarny, jaśminowiec, suchodrzew, dereń biały syberyjski, dereń jadalny, leszczyna zwyczajna, złotokap pospolity, hortensja ogrodowa, lilak pospolity, agrest, róża parkowa, kalina

35. Widok na aleję w Ogrodzie Stradom

Hordowin, śnieguliczka. Charakterystyczny jest brak tutaj kłombów kwiatowych.

Z małej architektury parkowej warto zauważyć pitnik u wylotu Ogrodu przy ul. Grodzkiej. Jeden z niewielu, jakie zachowały się w krakowskich parkach. Dawniej przed Hotelem Royal była też trafiką, gdzie można było zaopatrzyć się w tytoń i materiały papiernicze.

Z tej części Plant widać wiele ciekawych miejsc – barokowy kościół OO. Bernardynów wraz z zabudowaniami i barokową figurą Matki Bożej, część Wzgórza Wawelskiego i ustawiony na trawniku pod nim posąg Światowida, a także gotycki kościół p.w. Św. Idziego.

Na placu przed murem kościoła św. Idziego, na końcu ul. Grodzkiej stoi Krzyż Katyński, ustawiony u stóp Wawelu w 1990 r. z inicjatywy Zarządu Regionu Małopolska NSZZ „Solidarność” oraz Komitetu Opieki nad Kopcem Józefa Piłsudskiego w Krakowie. Autorem projektu jest krakowski rzeźbiarz Jacek Marek. U stóp Krzyża umieszczono granitową tablicę z napisem: Kobielsk / Ostaszków / Starobielsk / Workuta Donbas Sybir / Łubianka / Wronki Rawicz Mokotów / Montelupich / Poznań Gdańsk Gdynia / Szczecin / KWK Wujek Lubin / Nowa Huta / NN.

Na murze kościoła od strony Placu im. Ojca Adama Studzińskiego 17 IX 2009 r. wmurowano Tablicę Pamięci Sybiraków.

Dzisiejszy charakter Ogrodu Stradom odbiega zasadniczo od swoich historycznych wzorów, kiedy było to miejsce rozrywki i ulubionych spacerów. Z pewnością przeprowadzone działania rewitalizacyjne przywrócą mu pełny blask, a powstała letnia kawiarenka przy Hotelu Royal będzie przyciągać wielu amatorów pięknych widoków. Dotychczas dominują tu jedynie przypadkowe grupy turystów.

SPIS ILUSTRACJI

1. Ogród Dworzec: widok na Teatr Miniatura od strony Plant, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
2. Plan Plantacji z r. 1850, F. Klein, Planty Krakowskie, 1914, plany
3. Feliks Radwański, F. Klein, Planty Krakowskie, 1914, s. 26
4. Litografia wg rys. Henryka Waltera, około 1860 r., F. Klein, Planty Krakowskie, 1914, s. 20
5. Dworzec Kolei Żelaznej, J. Skowroński, Kraków cesarsko-królewski, Łódź 2003, s. 30
6. Pomnik Floriana Straszewskiego, fot. archiwalna z MHMK 2128/K, V FS/267/2
7. Kawiarnia Drobnera, F. Klein, Planty Krakowskie, 1914, s. 88
8. Pierwotny pomnik Lilli Wenedy, F. Klein, Planty Krakowskie, 1914, s. 40
9. Poczta Główna przed przebudową, J. Skowroński, Kraków cesarsko-królewski, Łódź 2003, s. 97
10. Plan Plant Krakowskich z 1911 r., F. Klein, Planty Krakowskie, 1914, plany
11. Objaśnienia do planu z 1911r., F. Klein, Planty Krakowskie, 1914
12. Drukarnia „Czasu”, F. Klein, Planty Krakowskie, 1914, s. 31
13. Platan – pomnik przyrody w Ogrodzie Uniwersytet, przed rewitalizacją, fot. A. Torowski, 1995
14. Mapa współczesna Plant, z zaznaczonymi Ogradami, oprac. J. Bogdanowski, Encyklopedia Krakowa, 2000
15. Planty Krakowskie – Ogród Wawel z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych, opracowany na podstawie Katalogu parków i ogrodów w Polsce, t.I, Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, praca

- zbiorowa J. Bogdanowski, J. Więckowska, Kraków 1997, s. 474-475.
16. Pomnik Grażyny i Litawora (wyk. A. Daun) w Ogrodzie Wawel, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012)
 17. Bawiące się dzieci na Plantach pod Wawelem rok 1938, fot. archiwalna z MHMK - FS 1870/IX i V FS/278/2)
 18. Planty Krakowskie – Ogród Uniwersytet z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych, opracowany na podstawie Katalogu parków i ogrodów w Polsce, t. I, Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, praca zbiorowa J. Bogdanowski, J. Więckowska, Kraków 1997, s. 478-479.
 19. Planty pod Collegium Novum, Planty pod Collegium Novum, fot. archiwalna z MHMK - FS 1026/IX i VFS)
 20. Planty Krakowskie – Ogród Pałac Sztuki, z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych, opracowany na podstawie Katalogu parków i ogrodów w Polsce, t. I, Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, praca zbiorowa J. Bogdanowski, J. Więckowska, Kraków 1997, s. 480.
 21. Pałac sztuki, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
 22. Planty Krakowskie – Ogród Florianka z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych, opracowany na podstawie Katalogu parków i ogrodów w Polsce, t. I, Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, praca zbiorowa J. Bogdanowski, J. Więckowska, Kraków 1997, s. 481.
 23. Planty w rejonie klasztoru OO. Reformatów z widocznym przebiegiem murów obronnych, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
 24. Pomnik Lili Wenedy (wyk. A. Daun), fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
 25. Planty Krakowskie – Ogród Barbakan z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych, opracowany na

- podstawie Katalogu parków i ogrodów w Polsce, t. I, Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, praca zbiorowa J. Bogdanowski, J. Więckowska, Kraków 1997, s. 484.
26. Baszta Stolarska i fragment tzw. Klasztorku z widocznym przebiegiem obwarowań, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
 27. Największa sadzawka na Plantach, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
 28. Planty Krakowskie – Ogród Dworzec z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych, opracowany na podstawie Katalogu parków i ogrodów w Polsce, t. I, Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, praca zbiorowa J. Bogdanowski, J. Więckowska, Kraków 1997, s. 486.
 29. Teatr im. J. Słowackiego, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
 30. Café Zakopianka i Gallery to miejsce najstarszej kawiarni plantacyjnej, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
 31. Planty Krakowskie – Ogród Gródek z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych, opracowany na podstawie Katalogu parków i ogrodów w Polsce, t. I, Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, praca zbiorowa J. Bogdanowski, J. Więckowska, Kraków 1997, s. 485.
 32. Klasztor na Gródku, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
 33. Planty Krakowskie – Ogród Stradom z zaznaczonymi opisami tablic pamiątkowych, pomników, tablic dydaktycznych oraz sąsiadujących budynków zabytkowych, opracowany na podstawie Katalogu parków i ogrodów w Polsce, t. I, Parki i ogrody Krakowa w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, praca zbiorowa J. Bogdanowski, J. Więckowska, Kraków 1997, s. 487.
 34. Kapliczka, zw. latarnia umarłych, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012
 35. Widok na aleję w Ogrodzie Stradom, fot. E. Urbańska-Kłapa, 2012

BIBLIOGRAFIA

Bibliografia wraz z wykazem skrótów prac najczęściej cytowanych Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

„Planty + Pomniki od 2001 do 2001”

„Planty + Pomniki od 2003 do VIII 2004”

„Planty + Pomniki od IX 2004-IV 2006 – VI”

„Planty + Pomniki od V 2006 do IV 2006 – VII”

„Planty od VIII 2009 do 2011 – VIII”

„Planty od 2012 – IX”

„Pl. Szczepański – ogólnie od 2009 II 1072 A”

„Pl. Szczepański – ogólnie do 2008 I 1072”

Prace publikowane

Beiersdorf Z., Purchla J., Dom pod Globusem, Kraków 1997

Bogdanowski J., Metoda jednostek i wnętr architektoniczno-krajo-
brazowych (JARK-WAK) w studiach i projektowaniu (podstawowe
wiadomości), Kraków 1999

Bogdanowski J., Mury obronne, w: Katalog Zabytków Sztuki, Kra-
ków Śródmieście, Mury obronne i Planty, Rynek Główny, Warszawa
2005, s.17-33 (Bogdanowski, KZS)

Bogdanowski J., Cierniak Z., Planty, w: Katalog Zabytków Sztuki,
Kraków Śródmieście. Mury obronne i Planty, Rynek Główny, War-
szawa 2005, s. 27-33 (Bogdanowski, Cierniak, KZS)

Bogdanowski J. , Ogrody Rzeczypospolitej Krakowskiej, [w:] G.
Ciołek, „Ogrody polskie”, Warszawa 1978

Bogdanowski, Planty Krakowskie - rzut oka na historię, kompo-
zycję i zielen, w: Teki Krakowskie XIII/2001, s. 47-58 (Bogdanow-
ski, Teki)

Andrzej Chwalba, Kraków w latach 1945-1989, w: Dzieje Krakowa,
pod red. J. Bieniarzówny, J.M. Małeckiego, t.6, Kraków 2004

Encyklopedia Krakowa, Kraków 2000

Grabowski A., Ogrody i parki dawnego Krakowa, Kraków 2008

Jakubowski K., Kraków na starych widokówkach, Warszawa 2011

Kalendarz Miłośnika Zabytków, Warszawa 2000 (KMZ)

Katalog Parków i Ogrodów w Polsce, Parki i ogrody Krakowa
w obrębie Plant z Plantami i Wawelem, t.I, praca zbiorowa pod red.
J. Bodganowski, J. Więckowska, Warszawa 1997 (Bogdanowski,
Więckowska, KPiOwP)

Kantor R., Krakowskie Planty jako obszar kulturowy, w: Zeszyty
Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CMXXXVI, Prace Etnogra-
ficzne Z. 26, Kraków 1989, s. 35-56

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, tom IV, Miasto Kraków, część
X, Śródmieście. Mury obronne i Planty, Rynek Główny pod red.
Michała Myślińskiego, Kraków 2005 (KZS)

Kijas Zdzisław J. OFM Conv., Jarkiewicz Katarzyna, Barszcz Prze-
mysław, Kalembe Andrzej, Tandel Anna ścieżka I: Planty Krakow-
skie, w: Skarby przyrody i kultury Krakowa i okolic. Ekologiczne
ścieżki edukacyjne, red. Monika Grzegorzczak, Joanna Perzanow-
ska, Kraków 2005, s. 9-57

Klein F., Planty krakowskie, Kraków 1911, (wyd. II 1914)

Kozioł A., Na krakowskich Plantach. Historie, obyczaje, anegdoty,
Kraków 2008

Kulig A., Historia miasta zapisana w jego murach – refleksja
o autentycznych pozostałościach i przeszłości odczytanej z iko-
nografii, w: Wiadomości Konserwatorskie, 29, 2011, s. 126-134
(Biblioteka Cyfrowa Politechniki Krakowskiej)

Lepiarczyk J., Dzieje budowy Muzeum Czartoryskich w Krakowie,
Rozprawy Muzeum Narodowego Kraków za rok 1953 III, Wrocław
- Kraków 1957, s. 179-215

Łuczyńska-Bruzda M., Elementy naturalne środowiska, Kraków
1997

“Mury Krakowa w połowie XVII wieku na podstawie dostarczonych dokumentów, planów dotychczas opracowanych, monografii, zabytków, historii m. Krakowa objaśnię przez Dr. Adama Chmielę dyr. Archiwum aktów dawnych m. Krakowa wykonał i narysował Jan Gumowski 1933”, ze wstępem J. Piekarczyka, Kraków 1994, nie paginowane

Myślik K., Planty Krakowskie, dodatek do Gazety Wyborczej, Kraków 2011

Myślik K., Spacerownik. Policja, milicja i ... policja, Kraków, 6 VII 2011

Pawilon Miłosza w Krakowie: HIT czy KIT?, w: Gazeta Wyborcza, 12.05.2011

Patoczka P., Uwagi o rysowaniu wnętrza krajobrazowych, Kraków 1999, s. 8

Planty Krakowskie. Historia. Rewaloryzacja. Dzień dzisiejszy, Kraków 2006 (PKHRDD)

Purchla J., Urbanistyka, architektura i budownictwo, w: Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1918-1938, red. J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, Kraków 1997, s. 151-159

Słownik terminologiczny sztuk pięknych, red. K. Kubalska-Sulkiewicz (koordynator) M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996

Torowska J., Osoby i osobistości tworzące historię Plant krakowskich, w: Parki i ogrody Krakowa, Wydawnictwo MCDN, Kraków 2005, s. 81-90

Torowska J., Planty Krakowskie. Przewodnik dla nauczycieli, Kraków 2003

Niewalda W., Radwański K., Zaitz E., Mury floriańskie i Barbakan, Kraków 1999

Rydłowa M., Dziedzic S., Miasto lutniery podobne. Bramy i baszty Krakowa, Kraków 1996.; K. Nowacki, Architektura krakowskich teatrów, Kraków 1982

Purchla J., Beiersdorf Z., Dom pod Globusem, Kraków 1997

Purchla J., Jak powstał nowoczesny Kraków, Kraków 1990

Supranowicz E., Nazwy ulic Krakowa, Kraków 1995

Beiersdorf Z., Kasyno Oficerskie w Krakowie, [w:] Sztuka Krakowa i Galicji w wieku XIX, pod red. Wojciecha Bałusa, Kraków 1991, s. 125-135

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. IV, Miasto Kraków, cz. III, Kościoły i klasztory Śródmieścia, 2, pod redakcją Adama Bochnaka i Jana Samka, Warszawa 1978

Siwek A., Poczta Główna w Krakowie - z dziejów gmachu, Teki Krakowskie, t. II, Kraków 1995, s. 31-44

Solewski R., Franciszek Mączyński i wspólnota sztuk w architekturze miasta. Realizacja idei „Gesamtkunstwerk” we wczesnej twórczości krakowskiego architekta, Rocznik Krakowski, t. LXI, Kraków 1995, s. 95-116

Świszczowski S., Gródek krakowski i mury miejskie między Gródkiem a Wawelem, Rocznik Krakowski XXXII, Kraków 1950

Uchwała nr CXV/1547/10 Rady Miasta z dnia 3 listopada w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto

Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego, nr 6, Kraków 1997

Zachariasz A., Ogród publiczny w centrum miasta – przemiany funkcji i formy, w: Czasopismo Techniczne. Architektura, Politechnika Krakowska, zeszyt 4-A/2008, s.300

Zarządzenie Prezydenta RP z dnia 08.09.1994 r.

Zin W., Wokół grobu i pomnika, Dziennik Polski, 4 i 11.07.2003 r.

www.krakow.pl/parkkulturowy (02.12.2011) (Park Kulturowy Stare Miasto)

krakowskaflorencja.blogspot.com/2008/11plac-matejki-remont-i-opinie.html (10.10.2012).

www.polskaniezwykla.pl/miniprzewodnik/
pl.wikipedia.org hasło: Stare Miasto w Krakowie (5.06.2010)
PP/PAP, Krakowska fontanna z efektami, w: www.wprsot.pl/
ar/197306/Krakowska-fonatnna-z-efektami/
www.polskaniezwykla.pl (18.10.2012)
pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bc%C3%B3%C5%82_%C5%9Bw._
Scholastyki_w_Krakowie (19.10.2012)

SUMMARY

Planty in Krakow is a beautiful, historic park surrounded by cultural landscape of different ages. The origin of the park dated back to the 19th century. While under the Austrian regime in Krakow, the fortifications of the city were dismantled. In the time of the Free City of Krakow (1815-1846), the so-called Republic of Krakow, the work on the newly established park had begun. The city regained its autonomy in 1866, and Planty was then in full bloom. At the end of the 19th century, the park fulfilled a teaching as well as an integrating role, connecting the different nationalities living together in Krakow then. It was an important place for recreation and an elegant site of the city. As a result of the First, and the Second World War, Planty was destroyed and the park existed in ruin.

In 1972 some creative works on the revalorization of Planty in its shape from 1900 were made. According to the project of Janusz Bogdanowski et al. the park was divided into eight so-called gardens: Wawel, Uniwersytet, Pałac Sztuki, Florianka, Barbakan, Dworzec, Gródek, and Stradom. In 1985 the reconstruction of the garden started. The metal fences with dustbins as well as benches and street lights were arranged. The paths were paved with granite and concrete cobblestones. Since 1990 the pedestals with directions were put in places of former towers and gates. The work began in the garden of Wawel. Nowadays the whole park is revalorized, which fulfils an ecological, and a communication channel.

Since last year, Planty has been the part of the cultural park of Old Town (Stare Miasto). It may again play its original role as a site for integration and education as well as forms a scenic walkway. For these reasons this very case study has been prepared.

ZUSAMMENFASSUNG

Planty ist ein schöner, historischer Park umgeben von der Kulturlandschaft aus verschiedenen Epochen. Der Beginn des Parks reicht bis ins 19. Jahrhundert zurück, als die Befestigung der Stadt Krakau von der österreichischen Regierung abgerissen wurden. In der Zeit der Freien Stadt Krakau – sog. Krakauer Republik (1815-1846) - wurden die Arbeiten in dem neuentstandenen Park angefangen. Im Jahre 1866, als die Stadt die Unabhängigkeit wieder gewann, war Planty in der Blütezeit. Am Ende des 19. Jahrhunderts fangen Planty an, eine didaktische Rolle zu spielen. Der Park hatte auch eine gemeinschaftsbildende Funktion und er verband die verschiedenen Nationalitäten, die in der Stadt zusammen gewohnt haben. Planty war auch ein wichtiger und eleganter Erholungsraum. Nach den beiden Weltkriegen wurde der Park devastiert und existierte in einer veränderten Form. In den Nachkriegszeiten wurde Planty fortschreitend zerstört.

Im Jahre 1972 hat man die konzeptionellen Arbeiten aufgenommen. Man wollte den Park in der Form aus dem Jahre 1900 sanieren. Nach dem Projekt von Janusz Bogdanowski wurde der Park in den acht sog. Gärten geteilt. Die sind folgend: Wawel, Uniwersytet, Pałac Sztuki, Florianka, Barbakan, Dworzec, Gródek und Stradom. Im Jahre 1985 wurden die Renovierungsarbeiten in den Gärten unternommen. Man stellte die Metallumzäunungen mit den Abfallleimer, die Bänke und die Laternen an. Die Pfade wurden mit den Granit- und den Betonpflasterstein gepflastert. Auf dem Platz der ehemaligen Wehrtürme und Pforten wurden seit dem Jahre 1990 die Pultsockel mit ihren Darstellungen hingestellt. Die ersten Renovierungsarbeiten haben im Garten Wawel stattgefunden. Zurzeit ist der ganze Park saniert und er erfüllt eine ökologische Rolle.

Seit letztem Jahr ist Planty ein Teil des Kulturparks Altstadt (Stare Miasto). Der Park spielt wieder seine ursprüngliche didaktische und gemeinschaftsbildende Rolle. Aus diesem Anlass wurde die vorliegende Abhandlung vorbereitet.

WYKAZ AKTUALNIE ISTNIEJĄCYCH, OGÓLNIE DOSTĘPNYCH PARKÓW MIEJSKICH W KRAKOWIE

według stanu na dzień 1 I 2006 r. udostępnionego przez
Wydział Kształtowania Środowiska Urzędu Miasta Krakowa

KROWODRZA

1. Błonia Krakowskie
- 2. Park Decjusza
- 3. Park im. dra H. Jordana
4. Park im. St. Wyspiańskiego
5. Park im. T. Kościuszki
6. Park Kleparski
- 7. Park Krakowski
8. Park Krowoderski
9. Park Leśny Witkowice
- 10. Park Młynówka Królewska
11. Park Św. Wicentego à Paulo

NOWA HUTA

1. Fort Batowice
2. Park Dywizjonu 303
3. Park im. S. Żeromskiego
4. Park Lotników Polskich
- 5. Park w Łuczanicach
6. Park w Mistrzejowicach
- 7. Park przy ul. Klasztornej
8. Park Ratuszowy
9. Park Szwedzki
10. Park Tysiąclecia
- 11. Park w Wadowie
12. Park Wiśniowy Sad
13. Park Zielony Jar
14. Planty Bieńczyckie

PODGÓRZE

1. Park Aleksandry
2. Park Dębicki
- 3. Park im. Lili Wenedy
- 4. Park im. W. Bednarskiego
5. Park w Kurdwanowie
6. Park Maćka i Doroty
7. Park w Płaszowie
8. Park w Rżące
9. Park Solvay
10. Planty im. F. Nowackiego
- 11. Zespół Pałacowo-Parkowy im. E. Jerzmanowskiego

ŚRÓDMIEŚCIE

1. Bulwary Wisły
 2. Park Dąbie
 3. Park Strzelecki
 4. Planty Krakowskie
 5. Stawy Dominikańskie
- Publikacje, które się ukazały

OŚRODEK KULTURY IM. CYPRIANA K. NORWIDA

os. Górali 5, 31-959 Kraków

tel.: 12 642 25 94, tel./faks: 12 644 27 65

email: sekretariat@okn.edu.pl

www.okn.edu.pl

Nakład: 3000 egz.

Druk: Drukarnia Kolejowa Sp.zo.o., ul. Forteczna 20a, 32-086

Węgrzce, tel. 12 298 04 13, fax 12 298 04 14

Wydawca

Ośrodek Kultury
im. C. K. Norwida

Sponsor • Patronat

